

**SEBASTIAN IGNACY ROSTOCK
BISKUP WROCŁAWSKI (1664—1671)
JAKO ZASŁUŻONY BIBLIOFIL**

PRZEDMOWA

Wprawdzie w 1962 roku Wanda J a m a przygotowała pod kierunkiem profesora Kazimierza Głombiowskiego na Uniwersytecie Wrocławskim pracę magisterską pt. „Biblioteka Sebastiana Rostocka”, która pozostaje w rękopisie (Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (AAW), sygn. I A 7 t), ale niezależnie od podjętych w niej prób wzięto specjalnie pod uwagę biskupa Sebastiana Ignacego Rostocka, ordynariusza wrocławskiego (1664—1671), jako wybitnie zamiłowanego i zasłużonego dla kultury diecezjalnej bibliofila.

Praca niniejsza pod względem konstrukcyjnym dzieli się na sześć rozdziałów. Jako temat pierwszego rozdziału służy droga życiowa biskupa Rostocka, a więc młodość i studia, stosunek do zakonu jezuitów, jego bibliofilskie zamiłowania. W drugim rozdziale, najdłuższym siłą konieczności pod względem rozciągłości i objętości, została omówiona zawartość treściowa księgozbioru biskupa Rostocka. Trzeci rozdział obejmuje sprawę proveniencji poszczególnych dzieł w omawianym przez nas księgozbiornie. Oprawy zabytkowe w księgozbiornie biskupa Rostocka są tematem rozdziału czwartego. Ciekawy problem nabywania książek przez biskupa Rostocka został omówiony w rozdziale piątym. Ostatni rozdział szósty zajmuje się zainteresowaniami czytelnickimi biskupa Rostocka oraz ludzi związanych z jego otoczeniem. W zakończeniu podajemy syntetyczne wyniki całości pracy.

Myśl opracowania bibliofilskich zamiłowań biskupa Rostocka nurtowała w duszy autora już od dawna. Postać tego biskupa budziła szczere zainteresowania naukowe, a najobszerniej uwzględnił ją na tle ówczesnych warunków ks. profesor Józef Jungnitz w źródłowej monografii pt. *Sebastian von Rostock, Bischof von Breslau*, wydanej we Wrocławiu w 1891 roku.

Pierwsza połowa XVII wieku była dość trudna w dziejach diecezji wrocławskiej nie tylko pod względem pracy duszpasterskiej, ale i w dziedzinie splotów politycznych. Otrzymywała ona wówczas biskupów ordynariuszów z rodów książęcych i królewskich. W wyborze kandydatów powodowano się przede wszystkim motywami politycznymi, a nie po-

trebami o troski duchowo-moralne wiernych. Do takich biskupów należał arcyksiążę austriacki, Karol Habsburg (1608—1624), polski król wicekarol Karol Ferdynand Waza (1625—1655), arcyksiążę austriacki, Leopold I Wilhelm Habsburg (1656—1662). Przy kandydatach wysuwanych z motywów i wyrachowań politycznych trudno było marzyć o idealnych stosunkach duszpasterskich.

Po rządach arcyksiążęcych na stolicy biskupiej we Wrocławiu więcej dopiero prawdziwego ożywienia i odrodzenia w życie religijno-duszpasterskie wniósł biskup Rostock, syn grodkowskiego rzemieślnika. Jako biskup usiłował on szczerze przełamywać przeszkody i trudności, jakie wzniecił w życiu biskupstwa protestantyzm XVI wieku. W pracy nad odnowieniem życia religijnego w diecezji znalazł on bardzo wydatną pomoc w zakonie jezuitów, którzy rozwijali wówczas bardzo pożyteczną działalność na Śląsku na polu kaznodziejskim, misyjnym, sodalicyj mariańskich, wychowania młodzieży oraz w zakonie kapucynów, pracujących z błogosławionym skutkiem wśród ludu.

Owczesne życie religijne w diecezji wrocławskiej znajdowało się w przykrym zaniedbaniu. Biskup Rostock starał się szczerze ten stan naprawić, życie religijne odrodzić, a wiarę umocnić.

Uchwycenie właśnie tych momentów było pierwszym powodem zająć się postacią i działalnością biskupa Rostocka. Był też jeszcze i inny motyw przystąpienia do przedstawienia tejże postaci i czasów.

Profesor Ludwik Petry (Mainz) wyraził ciekawe życzenie, aby Śląsk stał się w nowym sensie pomostem i krajem spotkań dla badaczy świadomych swej odpowiedzialności, a przez nich był środkiem dla dalszych więzów między Polakami, Czechami i Niemcami, jako trzema narodami sąsiednimi, których historia nastrocza niewyczerpany materiał dla wyjścia z kręgu szatana i skostniałego oraz wrogiego odwiecznie sposobu myślenia — „aus dem Teufelskreis eines starren Erbfeinddenkens” (*Rheinisch — schlesische Beziehungen am Beispiel der Fürstbischöfe Rudolf von Rüdeshelm und Franz Ludwig von Pfalz — Neuburg*. Sonderdruck „Mainzer Zeitschrift” 67/68: 1972/1973, s. 50).

Wydaje mi się, że dobrze jest szukać takiego pomostu właśnie najpierw na polu kulturalno-naukowym i duszpasterskim, aby następnie iść dalej i jednoczyć na innych polach oraz wyrównywać poważnienia i nienawiści. Praca niniejsza pragnie być skromną próbą na tym odcinku i w tym kierunku.

I. DROGA ŻYCIOWA BISKUPA SEBASTIANA IGNACEGO ROSTOCKA

1. Młodość i studia

W historiografii diecezji wrocławskiej postaci biskupa Rostocka nie osłania bynajmniej jakkolwiek ślad milczenia czy też za-

pomnienia. Jego biograf, niezmiernie zasłużony historyk diecezji, ks. profesor Józef Jungnitz, autor najpoważniejszej dotychczas monografii o tymże biskupie pt. *Sebastian von Rostock, Bischof von Breslau*, wydanej we Wrocławiu w 1891 roku, podniósł z przekonaniem, że został wybrany na biskupa wrocławskiego w dniu 21 kwietnia 1664 roku archidiakon — Sebastian Rostock, który stał się „wielkim błogostawieństwem dla diecezji” (s. 163).

Rozwijał on owocnie na terenie diecezji działalność reorganizacyjną jako wikariusz generalny i administrator biskupstwa. Jeszcze skuteczniej kontynuował on tę akcję jako biskup ordynariusz licznymi środkami.

Konieczność wzmoczonej akcji duszpasterskiej w diecezji wrocławskiej była wówczas piekąca. Przez ponad pół wieku dzierżyli pastorał ordynariusza diecezji, mającej ogromne trudności do pokonywania nie tylko we Wrocławiu, ale na całym Śląsku, książęta z wiedeńskiego dworu Habsburgów czy też polskiego tronu Wazów, którzy nie mogli absolutnie rozwijać w pełni skrzydeł duszpasterskich wzlotów, nie mając święceń kapłańskich. Ostatni z nich, arcyksiążę Karol Józef Habsburg, piętnastoletni chłopiec, chorowity, zgasł na życiowej drodze w Wiedniu 21 stycznia 1664 roku. Jako biskup — ordynariusz trzech stolic biskupich, mianowicie Ołomuńca, Passawy i Wrocławia.

Po nim to przejął w swe ręce pastorał Kościoła na Śląsku jako biskup nie arystokrata z pochodzenia rodowego, ale z ducha i wyrobienia, właśnie Sebastian Rostock¹.

Warunki duszpasterskie były wówczas w diecezji nader uciążliwe. Na przełomie XVI i XVII wieku protestantyzm stał się „panującym wyznaniem”² nie tylko na terenach Śląska pod patronatem w większości świeckim, ale nawet w samym Księstwie Nyskim, gdzie suwerenem był książę — biskup wrocławski, mając pewne warunki sprzyjające w rozwoju swym, jak pozwolenie papieża Piusa IV, uzyskane dzięki żądaniom cesarza, na udzielanie Komunii świętej laikom pod dwiema postaciami. Praktyka ta w rzeczywistości nie przynosiła dobrych skutków. W wielu wypadkach była przyczyną licznych zamieszkań. Nawet poddani biskupa wrocławskiego w Nyskiej Ziemi chcieli również używać kielicha, czyli przyjmować Komunię świętą pod dwiema postaciami, aby powoli przechodzić nie-

¹ J. Heyne, *Was haben schlesische Bischöfe für die katholische Kirche ihres Vaterlandes gethan, als im 16. und 17. Jahrhundert die protestantische Religionsveränderung in Schlesien Anklang und Aufnahme gefunden?* „Schlesisches Kirchenblatt” 1861 Jhr 27 Nr 48 s. 595. Biskup Rostock w swoich czasach „den Hirtenstab der schlesischen Kirche mit kräftiger Hand ergriff”.

² J. Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 5 „die herrschende Konfession”.

sposzczenie na protestantyzm³. W samym sercu duszpasterstwa, we wrocławskiej katedrze, udzielano Komunii świętej pod dwiema postaciami do roku 1696.

Nieobojętny był też dla rozwoju protestantyzmu stan moralno-umysłowy ówczesnego duchowieństwa. Jego załamanie się w tej dziedzinie wiązało się w owych czasach z wielkim upadkiem w Niemczech w XVI wieku i kryzysem licznych zakładów wychowawczych i naukowych, jakie Kościół posiadał poprzednio w uniwersytetach, kapitułach i klasztorach. W uniwersytetach w Pradze, Wiedniu, Fryburgu, Ingolsztadzie, Kolonii i Erfurcie, w których dawniej kwitły studia teologiczne, opustoszały sale słuchaczy w wirze kościelnej i społecznej rewolucji⁴. Do protestantyzmu odpadły uniwersytety w Lipsku, Heidelbergu, Wittenberdze i Frankfurcie. Dla katolickich teologów został tutaj dostęp odcięty.

Głównym terenem bogatej działalności duszpasterskiej Sebastiana Rostocka przed wyniesieniem na tron biskupów wrocławskich w 1664 roku było miasto Nysa, gdzie wykazał on niebywałą gorliwość w duszpasterstwie i kaznodziejstwie⁵, oraz zasłużył sobie na zaszczytny tytuł „chwały proboszczów”⁶. Wśród biskupów wrocławskich zajął on wybitne stanowisko⁷. W okresie śląskiego baroku stał się najbardziej „monumentalną postacią biskupią”⁸.

Tenże znakomity biskup wrocławski pochodził z nizin społecznych. Nie pielęgnowały go w dzieciństwie dłonie szlacheckie czy też możnowładcze⁹, ale rzemieślnicze.

Sebastian Ignacy Rostock przyszedł na świat w Grodkowie 24

³ J. Jungnitz, *Die Breslauer Germaniker*, Breslau 1906 s. 106.

⁴ Jungnitz, *Die Breslauer Germaniker*, s. 1.

⁵ Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 8 „in dem ausgezeichneten Predigertalente”.

⁶ J. F. Pedewitz, *Historia ecclesiastica Ecclesiae Parochialis s. Jacobi Nissae*, Neisse 1905 s. 100 „gloria parochorum Nissenium”, s. 104 „Gloria parochiae Nissensis”, „Multa fecit pro fide catholica”.

⁷ Jungnitz, *Sebastian von Rostock* (Vorwort), „Die hervorragende Stellung”.

⁸ H. Hoffmann, *Die Geschichte des Breslauer Alumnats. Ein Beitrag zur Geschichte der Priesterbildung in Schlesien*, Breslau 1935, s. 228; „Er ist die monumentalste Bischofsgestalt der schlesischen Barockzeit”.

⁹ AAW. III a 11 (zob. Dodatek), s. 68. „Natales” biskupa Sebastiana Rostocka, wystawione w Grodkowie (tertio Nonas Aprilis 1637), podają, że pochodził on „honestissimis ac optimis parentibus Teutonicae nationis, Patre suo Sebastiano Rostock concive nostro deputato et matre sua Anna ... legitimo ac matrimoniali thoro ortum ac natum ... eius Genitores omnis honestatis et pudicitiae amantes, cultoresque semper fuisse, ita, ut in ipsis nihil, nisi, quod honestati et moribus congruum, unquam notatum fuerit”. AAW. V. 4. Chronicon compendiosum acta et facta memoria digna complectens canoniam Wratislaviensem in Arena maxime concernentia ... a Balthasare Antonio Biener, s. 262. Z racji elekcji Rostocka na biskupa wrocławskiego napisano o nim, że był on „origine parvus, magnus autem scientia”.

sierpnia 1607 roku¹⁰. Ojciec jego, Sebastian, według zdania niektórych badaczy miał być prawdopodobnie z zawodu powroźnikiem, a według innych kowalem¹¹. Matka miała imię — Anna. Rodzinę Sebastiana Rostocka cechowała atmosfera na wskroś chrześcijańska¹².

Pierwotnie nazwisko przyszłego biskupa wrocławskiego brzmiało: Rodestock¹³.

Ojciec Sebastiana Rostocka miał umrzeć dość wcześnie, w jego dzieciństwie, i dlatego rodzina znalazła się w dość trudnej sytuacji materialnej. Według jednej opinii matka Sebastiana po śmierci męża miała się przenieść wraz z dziećmi do Nysy i tam zarabiać przedzeniem na ich utrzymanie. Inna wersja utrzymuje, że matka jeszcze za życia swego męża miała zawieźć 10-letniego syna, Sebastiana, do Nysy, aby tutaj mógł uczęszczać do szkoły, albowiem wykazywał on szczere zdolności, chciał się poświęcić studiom i dojść kiedyś do kapłaństwa¹⁴.

Początkowe nauki pobierał Sebastian Rostock w miejscowej szkole miejskiej w Grodkowie, która przy końcu XVI wieku i na początku XVII wieku miała wybijające się siły nauczycielskie. Uczniowie uczęszczali chętnie do tej szkoły. Jej rozwój zanikł w wirze wojny trzydziestoletniej. Wpłynęła na ten upadek i ta okoliczność, że tamtejsza szlachta koło Grodkowa była protestancka. Korzystała ona z prawa patronatu i oddawała kościoły protestantom. Wprawdzie w samym Grodkowie na protestantyzm przeszły jednostki i nie zdołały stworzyć pełnej gminy¹⁵, ale okoliczne warunki wpływały zdecydowanie na zmniejszanie się stanu liczebnego młodzieży katolickiej.

¹⁰ Ig. L. Lassel von Climan, *Sebastianischer Eyffer*, Neys 1671 s. 11 (an dem Tag des H. Apostels Bartholomaei).

¹¹ Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 1. Pedewitz, *Historia*, s. 100 „Sebastianus Rostock restarii pauperculi Grotcoviae filius”. AAW. IV d. 1. Liber Receptionum Colleg. Stift Neisse 1562, p. 436, podaje w „Natales” Sebastiana Rostocka, wydanych w Grodkowie (3 kwietnia 1637 roku), podpisanych przez Marcina Wilhelma Jankulitza, notariusza „Civitatis Grotcoviensis”, że był on „Teutonicae Nationis”. Rękopis AAW. V. 4, s. 262, zaznacza, że Sebastian Rostock był „natione Silesius Grotcoviensis”.

¹² AAW. III a 11, s. 68 „eius Genitores omnis honestatis et pudicitiae amantes”.

¹³ Biblioteka Kapituła we Wrocławiu (BKW). Rękopis Nr 216 pt. „In universam Aristotelis Logicam Commentarius”, napisany „a Sebastiano Ignatio Rodestock Silesio Grotcovieno Chartae demandatus Anno Partus Virginei MDCXXVII”. Nazwisko: Rodestock powtarza się również na niektórych książkach ofiarowanych przez biskupa Rostocka Bibliotece Kapitułnej we Wrocławiu: „Ex libris M. Sebastiani Ign. Rodestock SS. Theol. Baccal. 1633”. Por. BKW. Disputationes Rob. Bellarmini, Sygn. VII. 411 Fol.

¹⁴ Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 2.

¹⁵ *Chronik der Stadt Grottkau*, Grottkau 1867 s. 54—55.

Sebastian Rostock jako uzdolniony chłopiec i wykazujący szczery „zelus studiorum”¹⁶ został przyjęty do Instytutu Mendykantów i uczęszczał do Gimnazjum Parafialnego w Nysie. Instytut wspomniany mieścił się w szpitalu przy kaplicy św. Anny, fundowanej przez biskupa Jana Turzona. Sebastian Rostock zdobywał środki do życia za wzorem innych jako „mendicus seu pauper scholaris in Xenodochio S. Annae”¹⁷. Gimnazjum Parafialne w Nysie było wówczas jedyną szkołą katolicką na Śląsku, przygotowującą do wejścia w podwoje uniwersytetu¹⁸. Wychowankowie pozostawali pod okiem ekonoma, równocześnie nauczyciela i przygotowywali się do życia¹⁹. Sebastian Rostock uczył się tutaj łaciny, greki, matematyki, filozofii i teologii moralnej pod kierownictwem magistra Grzegorza Augustyna Wetzingera z Paczkowa.

Po ukończeniu nauk w środowisku nyskim skierował się jako „alumn cesarza Ferdynanda” do Olomuńca, i w tamtejszym uniwersytecie jezuickim studiował w latach 1627—1630 filozofię, a następnie teologię 1630—1633. W roku 1629 uzyskał bakalaureat z filozofii²⁰, a w 1630 magisterium²¹. Promotorem jego w tym wypadku był o. Godfryd Franckenius, z pochodzenia Belg, profesor zwyczajny filozofii. Jako dziekan wydziału filozoficznego występował wówczas o. Jan Pikenius, profesor teologii moralnej. Przez trzy lata studiował Rostock teologię scholastyczną²². Bakalaureat z teologii zdobył w 1631 roku. Promotorem jego był o. Ignacy Roio, Hiszpan, doktor teologii i profesor zwyczajny.

Z okresu olomunieckich studiów Sebastiana Rostocka zachowały się do naszych czasów w zbiorach Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu wykłady profesorów, spisane bardzo starannie jego ręką w 1628 roku. Należy tu rękopis, mający ogólniejszy tytuł, podany ręką późniejszą: „Logica manuscripta Sebastiani a Rostock”. Na-

¹⁶ Lassel von Climann, *Sebastianischer Eyffer*, s. 11.

¹⁷ AAW. V. 4, s. 262 „aliorum pauperum Studiosorum more victitans”. Pedewitz, *Historia Ecclesiastica*, s. 100.

¹⁸ Kastner, *Geschichte von Neisse*, II, 353.

¹⁹ J. Heyne, *Geschichte des Bistums Breslau*, II, 565.

²⁰ AAW. IV d 1, s. 439. „Testimonium Studii” dla „Dominum Sebastianum Rostock Silesium” wydał „Paulus Anastasius Collegii et Universitatis Societatis Jesu Olomuntii in Moravia Rector” i zaświadczył „omnibus et singulis”, że Rostock „Philosophiae lauream, quam Baccalaureatum vocant promeruisse” (1629). AAW. V. 4, s. 262 „Philosophiae magister creatus”. Lassel von Climann, *Sebastianischer Eyffer*, s. 12, podał, że Rostock w Olomuńcu został „der erste Baccalaureus”, następnie „post cursum Philosophicum der erste Magister gewesen”.

²¹ AAW. IV d 1, s. 439 „lauream magisterii” po odbyciu trzyletniego studium „finito triennali cursu, rigoroso examine et disputatione solemnii praemissis”. Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 4.

²² AAW. IV d 1, s. 439 „Theologiam scholasticam audisse triennio, ac biennio elapso, praemisso rigoroso examine et publica disputatione Baccalaureum SS. Theologiae ... publice renuntiatum fuisse”. Jungnitz, s. 4.

stępnie jest dokładny tytuł wykładów profesora Gotfryda Franckeniusa, opracowany przez Sebastiana Ignacego Rodestocka. Tytuł ten brzmi: „Adm. R. P. Godefridi Franckenii Societatis Jesu nec non Almae Universitatis Olomucensis Artium et Philosophiae Professoris Doctissimi In Universam Aristotelis Logicam Commentarius”²³. Z okresu studiów teologicznych wśród „manuscripta theologica Sebastiani a Rostock” zachował się rękopis pt. „Tractatus de sacramentis in genere” z roku 1631, przy którego pisaniu Rostock jako student wyznał, że podjął prace na większą chwałę najlepszego Boga i cześć Najświętszej Maryi Panny²⁴. Następnie dochował się ze spuścizny studenckiej Rostocka „Tractatus de fide divina ad 2-am 2-ae D. Thomae a quaestione prima usque ad 26-am. Proemium” skończony 6 września 1635 roku, pisany więc już po otrzymaniu święceń kapłańskich²⁵, połączony z intencją uczczenia Boga i Niepokalanej Bożej Matki.

Po skończonych studiach filozoficzno-teologicznych Sebastian Rostock otrzymał w Olomuńcu święcenia diakonatu w sobotę przed niedzielą pasyjną w kościele Jezuitów, a w Wielką Sobotę, 26 marca 1633 roku, w kaplicy św. Anny święcenia kapłańskie. Szafarzem jego przy święceniach był biskup Filip Fryderyk Breiner, tytularny biskup Joppy, sufragan olomuniecki²⁶.

Ks. Sebastian Rostock jako neomysta został skierowany w charakterze kapelana do parafii w Nysie, prowadzonej wówczas przez proboszcza, ks. Szymona Waclawa Lachnita, gdzie chlubnie spełniał posługi duszpasterskie jako kaznodzieja, spowiednik i szafarz innych sakramentów²⁷. W tej to parafii ks. Rostock z zapalem

²³ BKW, rękopis, sygn. Nr 216, oprawiony w tekturę i skórę z wytłoczonym superekslibrisem Rostocka.

²⁴ BKW. Nr 213. „Quae ad maiorem Dei optimi gloriam et honorem Beatissimae Virginis et intemeratae Mariae labores excepi”. Rękopis liczy 167 stronice in 8°.

²⁵ BKW. Nr 212, stronice 138 in 8°. „Et haec pro universo omni labore dicta sufficient ad Maiorem Dei gloriam Beatae Mariae Virginis ab omni culpa etiam originali praeservata die 6. Sept. an. 1635”.

²⁶ AAW. IV d 1, s. 437—438. Świadectwo o udzielonych święceniach wystawił 4 kwietnia 1633 roku w Olomuńcu biskup Filip Fryderyk Breiner: „Sebastianum Ignatium Rodestock Phil. magistrum nec non SS. Theologiae Baccalaureum ... ad S. Presbyteratus Ordinem promovimus, ordinamus et consecramus”. AAW. III a 11. Jungnitz, *Sebastian Rostock*, s. 5. K. Kastner, *Breslauer Bischöfe*, Breslau 1929, s. 50. Sposób „Pro SS. Theologiae Licentiatu adipiscendo” na Uniwersytecie w Olomuńcu można poznać z druku pt. *Universa Theologia Scholastica*, Olomucii 1668 In Officina Typographica Viti Henrici Ettellii, jaki przechodził Ślązak z pochodzenia, Abraham Franciszek Heisig.

Lassel von Climann, *Sebastianischer Eyffer*, s. 12, wyraził się o doktoracie Sebastiana Rostocka, że „in der Heyligen Schrift Doctor creiret worden”.

²⁷ AAW. IV d 1, s. 439. „Ac demum theologico cursu confecto in Urbe

pielegnowal odradzajacy sie katolicyzm²⁸. Przez szereg lat byl gorliwym pasterzem²⁹. Ks. Rostock zajaśniał szczegolniejszym poswieceniem w pracy duszpasterskiej w nyskiej parafii w czasie grasujacej zarazy, ktora nawiedzila miasto i okolice w 1633 roku. Jako ofiary zarazy zmarlo w owczes okolo 3 tysiacze ludzi³⁰. Ks. Rostock jako mlody kapelan sluzyl chorym i spieszyl z posluga duszpasterska oraz pomocą sakramentalna. Niejednokrotnie wchodzil do zamknietych domow przez okna, poslugujac sie drabina. Przy obslugiwaniu chorych sam sie zarazil. Wyszedl jednak calo z doswiadczenia³¹. W roku 1635, majac 28 lat zycia, zostal proboszczem w Nysie, najwiekszej parafii w diecezji oraz dziekanem³². W tym tez czasie zostal rektorem Seminarium Duchownego, mieszczacego sie w owczes w Nysie.

Jan Feliks Pedewitz, proboszcz parafii sw. Jakuba w Nysie, zmarly w 1705 roku, autor historii tezej parafii, napisal trafnie o ks. Rostocku, ze przezył on w Nysie jako proboszcz trudne czasy. Wzbijal sie ku wyzszyz osiagnieciom przez trudy zaslug. Byl szczesliwy z tego wzgledu, ze wypadlo mu zyc w czasach, w ktorych otwarta byla droga do wyniesienia zaslugami, a nie pochodzeniem cielesnym i krwia³³.

Rok 1636 targnal zyciem mieszkancow Nysy nowym powiewem zarazy wielkiej, ktora pochlonela w samym mieście 6 tysiacy ofiar, nie liczac tych, ktorych grabarze nie wykazali witykusom do wpisania w ksiegach zmarlych³⁴.

O gorliwosci ks. Rostocka nie bylo glucho. Na sesji kapituły w dniu 4 kwietnia 1636 roku wysuwano projekt powolania go na stanowisko kaznodziei katedralnego. W owczes jednak nie doszlo do realizacji tej mysli³⁵.

W wymienionym roku (1636) ks. Rostock jako proboszcz uwieinyl swe zamirowania naukowe uzyskaniem w Ołomuńcu stopnia

6. Biskup Sebastian Rostock

Nisi Silesiorum tribus annis qua concionando, qua confesionis audiendo, aliaque sacramenta administrando proximorum salutem egregiam et laudabilem operam ..." AAW. V, 4, s. 262. „ex Alumno factus capellanus Nissensis”.

²⁸ Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 5.

²⁹ AAW. II a 5, „in cura strenuus Pastor”.

³⁰ Pedewitz, *Historia*, s. 99; Kastner, *Breslauer Bischöfe*, s. 50.

³¹ Pedewitz, *Historia*, s. 99, „quidem pro peste infectis expositus, quam etiam contraxit, sed liberatus”.

³² Pedewitz, *Historia*, s. 99. Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 9. Kastner, *Breslauer Bischöfe*, s. 50. AAW. V, 4, s. 262.

³³ Pedewitz, *Historia*, s. 100 „in hoc felix, quod incidit in tempora, quibus adhuc via scandendi meritis patebat, non carni et sanguini”.

³⁴ Pedewitz, *Historia*, s. 100 „quos vespillones non insinuarunt aedituo ad inscribendum libro mortuali”.

³⁵ Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 9.

doktora teologii³⁶. Był on pierwszym doktorem teologii promowanym w tejże uczelni od czasu jej powstania³⁷.

Przewód doktorski Rostocka miał następujący przebieg. Był on najpierw pytany przez dwie godziny z głównych przedmiotów teologii przez kanclerza uniwersytetu, dziekana i profesorów wydziału teologicznego. Następnie bronił pewnych zagadnień z wszystkich części Summy Teologicznej św. Tomasza z Akwinu w czasie dysputy przed południem i po południu w obecności biskupa Filipa Fryderyka Breinera, sufragana ołomunieckiego (swego ordynatora w czasie udzielania święceń kapłańskich) i obecnych zebranych. W dniu 17 czerwca 1636 roku miała miejsce jego promocja na licencjata teologii, a na doktora 25 czerwca tegoż roku. Dokonał jej dziekan wydziału, o. Ignacy Roio. Rektorem był wówczas jezuita, o. Paweł Anastasius.

Ks. Rostock jako doktor teologii miał prelekcję o nauce św. Jana Chrzciciela w oparciu o tekst ewangelii św. Jana Ewangelisty (5, 35) „On był lampą, co płonie i świeci” (Ille erat lucerna ardens et lucens)³⁸.

W międzyczasie ks. Rostock dostępował sukcesywnie innych zaszczytów i godności. I tak w roku 1637 został kanonikiem kolegiaty św. Krzyża w Opolu, a w 1641 kanonikiem katedralnym we Wrocławiu³⁹. Cesarz Ferdynand II wyniósł go do stanu szlacheckiego. Nobilitacja ta musiała się dokonać przed dniem 29 lipca 1645 roku, ponieważ pod tą datą podpisał się on jako „Sebastianus von Rostock”⁴⁰.

W 1642 roku ks. Rostock musiał przeżyć poważny wstrząs, ale dał wówczas dowody swej wierności. W zawierusze wojny trzydziestoletniej Szwedzi zajęli w czerwcu wymienionego roku miasto bi-

³⁶ AAW. V, 4, s. 262. „sacro sanctae Theologiae Doctor effectus”. Pedewitz, *Historia*, s. 104 „existens parochus Olomutii doctoratum suscepit”.

³⁷ AAW. II a 5; IV d 1, s. 440 „Doctoralis theologiae”. Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 4.

³⁸ AAW. IV d 1, s. 436 (Liber Receptionum Colleg. Stift Neisse 1562) podaje, że „Nobilis et Doctissimus D. Sebastianus Rostock SS. Theologiae et Philosophiae Doctor pro tempore ad S. Joannem Nissae Archiepresbiter, Parochus et Canonicus Oppolii”. AAW. III a 11, s. 67 „Iura ... Sebastiani Ignatii Rostock SS. Theologiae Doctoris”. Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 4. Kastner, *Neisse*, II, 315. Na pomniku biskupa Sebastiana Rostocka w katedrze wrocławskiej zaznaczono o tym jego doktoracie uzyskanym w Ołomuńcu: „primogenitus in Juliomontana universitate theologiae doctor”.

³⁹ AAW. III a 11, s. 67 „Iura ... Sebastiani Ignatii Rostock ... super obtento canonicatu per mortem ... Nicolai Troilo Decani et canonici ... cuius possessio illi data fuit ultima Februarii 1641”.

⁴⁰ AAW. II a 5 „in scuto a Caesare accepto cum Nobilitate et pro suis ex duabus sororibus Nepotibus cum armis duos Griphos et duas Rosas in 4. campis”. Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 24.

7. Wykłady uniwersyteckie spisane przez biskupa Sebastiana Rostocka

skupie — Nysę i pozostawali w nim do wigilii św. Jakuba Apostoła. Miejscowi duchowni uciekli przed okupantem i szukali schronienia oraz ocalenia w spokojniejszych miejscowościach. Ks. Rostock oraz jezuita, o. Arnold, pozostali na miejscu w okupowanym mieście.

Szwedzi nałożyli na Nysę kontrybucję w wysokości 15 tysięcy imperiałów. Kościół musiał również ponosić ciężary narzuconej kontrybucji „pro relutione campanarum”, miał złożyć 300 naczyń wina węgierskiego, 200 naczyń piwa, wielką ilość zboża, bydła oraz 500 koni. Przy odwróceniu zabrali oni ks. Rostocka jako zakładnika, prowadząc go poprzez więzienie w Głogowie⁴¹ do Szczecina, gdzie zagrozili mu karą śmierci.

Mimo składanych zapewnien wobec mieszkańców Nysy podpalił miasto i spoglądali z ciekawością, jak „gniazdo papistów” spłonie⁴². Nadzieje ich nie spełniły się tym razem. Ku wielkiemu ich zdumieniu zerwała się burza i gwałtowny deszcz ugasił szalejący pożar⁴³. Mieszkańcy przypisywali ten fakt ocalenia orędownictwu św. Jakuba Apostoła, patrona nyskiej kolegiaty.

Dalsze godności spadły na ks. Rostocka w 1646 roku. Wtedy to otrzymał on kanonię w kolegiacie nyskiej, opróżnioną po Adamie Karasie von Rhonsterin. Inwestytura miała miejsce 1 sierpnia, a instalacja odbyła się 31 sierpnia wymienionego roku. Ks. Rostock rezydował w tejże kapitule do 17 grudnia 1649 roku, to jest do rezygnacji z niej z powodu otrzymanej godności archidiacona w katedrze wrocławskiej⁴⁴ opróżnionej po śmierci Jana Besta⁴⁵.

W roku 1648 ks. Rostock był członkiem Komisji do przejmowa-

⁴¹ Lassel von Climan *Sebastianischer Eyffer*, s. 13. Rostock przeszedł w Głogowie „lange und harte Gefaengnis”.

⁴² Pedewitz, *Historia*, s. 102 „nidus papistarum (ut aiebant) incendio conflagravit”.

⁴³ Pedewitz, *Historia*, s. 102 „obstupescitibus ipsis hostibus”. Kastner, *Breslauer Bischöfe*, s. 50, zaznacza, że ks. Rostock został uwięziony koło Brzegu i dostał się w moc generała szwedzkiego, Leonarda Torstenson, gdyż z polecenia cesarskiego wodza Piccolominiego chciał zapewnić obłożonym pomoc.

⁴⁴ AAW. IV d 1, s. 435, wymieniony jest tu Adam Karas a Rohnstein. Biskup Karol Ferdynand Waza, ordynariusz wrocławski, w dniu 1 sierpnia 1646 roku wystawił dokument, w którym zatwierdza ks. Rostocka jako kanonika katedralnego: „gratioso contulimus”, „ac ipsum ad eundem canonicatum Autoritate nostra Lociordinaria instituendum esse duximus; uti quidem conferimus, instituimus et investimus in nomine Dei”. AAW. V, 4, s. 262. Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 24. Völkel, *Die persönliche Zusammensetzung des Neisser Kollegiatkapitels*, s. 188.

⁴⁵ AAW. III a 11, s. 122. Biskup Karol Ferdynand Waza (22 września 1649 r.), ordynariusz wrocławski i plocki, królewicz Polski i Szwecji, książe Opolski i Raciborski, podpisał „Iura ... Sebastiani Rostock super obtenta Praelatura Archidiaconatus post obitum ... Joannis de Best ... vacante ... cuius Possessio ipsi assignata et data fuit die 24. Septembris 1649” Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 24.

nia kościołów z rąk protestantów⁴⁶. Później został też mianowany ekonomem i magistrem „fabricae ecclesiae”.

W latach 1649—1652 ks. Rostock pełnił chlubnie obowiązki kaznodziei katedralnego⁴⁷.

W roku 1653 przypadły mu w udziale obowiązki generalnego wikariusza i oficjela. Zdolności jego umiał docenić biskup Karol Ferdynand Waza i zamianował go właśnie wikariuszem generalnym „in spiritualibus” oraz oficjalem. W tych samych obowiązkach zatwierdził ks. Rostocka biskup Leopold Wilhelm Habsburg oraz poruczył mu administrację biskupstwa. Przyjęte obowiązki wypełniał chwalebnie⁴⁸. Przejął z rąk protestanckich 254 kościoły. Dla 600 kościołów zreformowanych dawniej postarał się o kapłanów i pasterzy⁴⁹. Czynił to z narażeniem własnego zdrowia, w czasie ostrej zimy, z największym niebezpieczeństwem życia, z ogromnej gorliwości religijnej na polecenie cesarza Ferdynanda III⁵⁰.

Dokumentem wystawionym w Rzymie 23 kwietnia 1663 roku papież Aleksander VII potwierdził wybór arcyksięcia Karola Habsburga na biskupa diecezji wrocławskiej i zamianował równocześnie ks. Sebastiana Rostocka współadministratorem⁵¹.

Po śmierci księcia Jerzego III z Brzegu i Legnicy w 1664 roku cesarz przekazał ks. Rostockowi naczelne namiestnictwo na Śląsku⁵².

⁴⁶ AAW. II a 5. Commissarius ad recipienda acatholicorum templa.

⁴⁷ AAW. V, 4, s. 262. „Concionator Cathedralis Ecclesiae”. AAW. I A 7 a, „cum non parvo fructu Verbum Dei ad populum depredicaverit”. Lassel von Climan, *Sebastianischer Eyffer*, s. 12. Ks. Rostock pracował w Nysie na ambonie przez 17 lat „als ein eyffriger Held” oraz „unerschrockener Lewe”. W katedrze wrocławskiej głosił on kazania przez 3 lata, a więc przez okres 20 lat karmił na ambonie „mit dem Goettlichen Wort”. Wśród innych ocen ks. Rostock uznany był jako „Concionator celebris”. Por. Ioannis Longini (Długosz) Canonici Cracoviensis *Chronicon Episcoporum Vratislaviensium continuatione variorum auctum*. Curante Josepho Lipf, Vratislaviae 1847, s. 39. Skutki kaznodziejstwa ks. Rostocka były nader owocne. Pragnął on wiernych szczerze pouczać: „Seine Posaun — Stimme immerdar hoeren — lassen und viel Seelen zu dem Catholischen Glauben bekehret”. Lassel von Climan, *Sebastianischer*, s. 12. August Kastner *Beiträge zur Geschichte der Domprediger der Cathedrale zu Breslau seit 1523*, „Schlesisches Kirchenblatt” 1857 nr 51 s. 638, zaznacza, że kazanie Lassel a Climana o biskupie Rostocku „als historische Quelle werth ist”.

⁴⁸ AAW. I A 7 a „cum eximia sua laude”.

⁴⁹ AAW. I A 7 a „sexcentis ita reformatis de catholicis sacerdotibus et pastoribus providit”.

⁵⁰ Lassel von Climan, *Sebastianischer Eyffer*, s. 13—14.

⁵¹ AAW. Dokumenty chronologiczne. Dokument pisany w języku łacińskim, na pergaminie, zachowane resztki pieczęci. Por. W. Urban, *Wykaz regestów dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu*, Warszawa 1970, s. 278, nr 1792. AAW. V, 4 „Episcopatus Vratislaviensis in temporalibus Administrator”.

⁵² AAW. I A 7 a. Cesarz ks. Rostocka „in temporalibus plenipotentem

Ks. Rostock zastąpił się dobrze dotychczasową swą pracą w diecezji wrocławskiej. Nic więc dziwnego, że na niego zwróciły się oczy członków kapituły jako na kandydata godnego na opróżnioną stolicę biskupstwa we Wrocławiu po śmierci biskupa Karola Józefa, arcyksięcia austriackiego, zmarłego 21 stycznia 1664 roku. Powiedziano o ks. Rostocku, że był to „książe pobożny i czujny w obronie wiary i religii katolickiej”⁵³.

Elekcja ks. Sebastiana Rostocka na biskupa wrocławskiego przez członków kapituły katedralnej we Wrocławiu miała miejsce w dniu 21 kwietnia 1664 roku, a jej wynik był jednogłośny⁵⁴. Elekt odznaczał się, zdaniem kapituły, pobożnością, gorliwością religijną, nauką, roztropnością, czujnością oraz innymi przymiotami ducha i ciała, przywiązaniem do Stolicy Apostolskiej⁵⁵. Kapituła doniosła papieżowi Aleksandrowi VII o dokonanej elekcji nowego biskupa i poprosiła o jej zatwierdzenie⁵⁶. Kapituła katedralna we Wrocławiu podniosła w piśmie z dnia 2 maja 1664 roku, skierowanym do papieża Aleksandra VII, że jako proboszcz w Nysie był ks. Rostock „summe intentus” w pracy duszpasterskiej. Wiele wycierpiał od innowierców w czasie wojny szwedzkiej. Bronił jednak zdecydowanie poszanowania praw Kościoła. Wykazał wielką gorliwość w rozwoju religii katolickiej. Odznaczał się rzadką zręcznością w obronie Kościoła przeciw przeróżnym machinacjom podejmowanym ze strony innowierców.

administratorem deputavit”. AAW. II a 5 „adeptus non ipsam Praefecturam supremam, sed Administrationem Episcopatus”. Heyne, *Was haben schlesische Bischöfe*, s. 595, „die Oberlandeshauptmannschaft von Schlesien”.

⁵³ AAW. II a 5. „Princeps pius et vigilans in defendenda fide et Religione catholica”. Lassel von Climan, *Sebastianischer Eyffer*, s. 12, podkreśla u Rostocka „Fortpflanzung der Ehre Gottes, die allein seligmachende wahre Religion fortzusetzen und des Nächststen Seelen Heyl und Wohlfahrt nuntzlichen vorzustehen”.

⁵⁴ AAW. I A 7 b. „unanimi consensu”. AAW. V, 4, s. 262 „Electio novi Episcopi Wratislaviensis Sebastiani Rostock”. AAW. I A 7 a. Por. Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 86; tenże, *Die Breslauer Weihbischöfe*, Breslau 1914 s. 163, zaznacza, że z racji elekcji celebrował Mszę świętą biskup Karol Franciszek Neander, sufragan wrocławski, i spośród 17 elektorów jemu dało 4 kanoników swe głosy.

⁵⁵ AAW. I A 7 b. „pietate, zelo religionis, doctrina, prudentia, vigilantia ac rerum caeterisque animi et corporis dotibus ... erga Sedem Apostolicam ... specialis devotionis”. AAW. I A 7 a. Ks. Rostock odznacza się „prudentia, doctrina ac rerum usu”. Pedewitz, *Historia*, s. 104, podaje o Rostocku: „Dicitur valde fuisse ad iram inclinatus”.

⁵⁶ AAW. I A 7 b. O elekcji biskupa Rostocka, przeprowadzonej w dniu 21 kwietnia 1664 roku, informuje dokument papierowy, zachowany w odpisie, w języku łacińskim. AAW. Dokument, Sygn. S. 63. Por. W. Urban, *Katalog dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu*, Część I. Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi, Rzym 1970, s. 565, nr 2806.

Celem uproszenia konfirmacji dokonanej elekcji kapituła wrocławska wysłała do Stolicy Apostolskiej ks. Jana Jakuba Brunettiego, protonotariusza apostolskiego. Do Wiednia towarzyszył mu w podróży biskup Neander, który w stolicy austriackiej miał uzyskać u cesarza listy polecające dla elekta.

Przy końcu swego pisma prosiła kapituła o błogosławieństwo papieskie dla Kościoła wrocławskiego, położonego i działającego wśród heretyków i narażonego z ich strony na liczne krzywdy⁵⁷.

Papież Aleksander VII odpowiedział kapitule wrocławskiej piśmie z dnia 20 grudnia 1664 roku, że zgodnie z jej prośbą zatwierdza przeprowadzoną elekcję⁵⁸.

Po uzyskaniu papieskiej konfirmacji na skuteczną elekcję i odbyciu intronizacji (9 kwietnia 1665 r.) nastąpiła konsekracja biskupa Sebastiana Rostocka, która odbyła się w Niedzielę Białą (Dominica in Albis) 12 kwietnia 1665 roku⁵⁹. Dokonał jej uroczyste w katedrze wrocławskiej biskup Karol Franciszek Neander, biskup tytularny Nicopolitański, sufragan wrocławski, archidiacon, w asyście Jerzego Pohla, prepozyta od Najświętszej Maryi Panny na Piasku we Wrocławiu i Franciszka Karola Nentwiga, prepozyta Krzyżowców z Nysy⁶⁰.

Biskup Sebastian Rostock przyjął pastorał biskupi do swych rąk i dźwżył go pożytecznie, a nawet chlubnie przez szereg pracowitych lat.

2. Stosunek do zakonu jezuitów

Przy omawianiu działalności biskupa Sebastiana Rostocka nie wolno pominąć niezmiernie ważnej kwestii, mianowicie ogromnie życzliwego ustosunkowania się do niego jezuitów, którzy przybyli do Wrocławia, najpierw w ilości dwóch zakonników: Jan Wacini i Henryk Pfeilschmidt, w 1638 roku⁶¹. Tutaj otworzyli oni wówczas gimnazjum, a w następnych latach poszerzali zakres swej działalności i w 1642 roku zainicjowali studium filozofii, następnie i teologii. O. Juliusz Cezar Coturius rozpoczął swoje prelekcje z teologii moralnej i kontrowersji. W 1645 roku na jego miejsce przyszedł Tobiasz Eder.

⁵⁷ AAW. I A 7 a. „inter haereticos sitam et eorum iniuriis multifarie expositam”.

⁵⁸ AAW. I A 7 a. „optatis piis vestris benigne satis — fecimus”.

⁵⁹ AAW. II c. 4. *Continuatio Matriculae ordinatorum*, s. 61. Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 101.

⁶⁰ AAW. II c. 4. Jungnitz, *Die Breslauer Weihbischöfe*, s. 164.

⁶¹ AAW. V, 39. *Historia primi Decennii de ortu ac progressu primum Missionis, dein Residentiae, tandem Collegii Wratislaviensis Societatis Jesu conscripta a R. P. Julio Caesare Coturio Rectore primo*.

Przed przybyciem jezuitów do Wrocławia, miasto to pod względem religijnym przedstawiało obraz bardzo smutny⁶².

Wdzięczni jezuita poświęcili biskupowi Sebastianowi Rostockowi specjalnie opracowany katalog biskupów wrocławskich pt. *Fama posthuma virtutis et honoris Episcoporum Vratislaviensium*, virtuti et honori Reverendissimi ac Celsissimi Principis Domini, Domini Sebastiani Dei et S. Sedis Apostolicae gratia Episcopi Vratislaviensis, Sacrae Caesareae Regiaeque Hungariae ac Bohemiae Maiestatis Consiliiarii et Supremi in utraque Silesia Capitaneatus Administratoris, cum Solenni ritu in Silesiae Antistitem consecraretur, oblata a Caesareo Regioque Collegio Vratislaviensi Societatis Jesu. Anno MDCLXV., Vratislaviae, Typis Baumannianis imprimebat Johannes Chrisostomus Jacob⁶³. Katalog ten podaje wykaz biskupów wrocławskich od legendarnego biskupa Gotfryda do Rostocka. W dedykacji poświęconej biskupowi Sebastianowi Rostockowi ofiarodawcy jezuitcy wyrazili pod adresem biskupa życzenie, aby: „Habeant Boni omnes in te Parantem, Afflicti Refugium, Populi Solatium, Errantes Ducem, recta Incedentes Protectorem, minima Jesu Societas Patronum, Patria universa Praesulem semper”.

Członkowie kolegium jezuitów we Wrocławiu wraz z życzeniem podkreślili wyznanie, że jezuita szczerze garnęli się pod opiekę biskupa Rostocka. Św. Ignacego Lojole uważali za swego „Primum Parentem”. Natomiast w biskupie Rostocku spodziewali się mieć „drugiego Ignacego”⁶⁴. Pragnęli oni na Śląsku pod takim kierownikiem szerzyć wiarę, błędzących przyprowadzać do biskupa⁶⁵.

Jeszcze obfitsze pochwały skierował pod adresem biskupa Sebastiana Rostocka w 1668 roku o. Jan Weyer, jezuita, profesor teologii w Ołomuńcu, w swym dziele pt. *Theophilus se Spiritu Renovans iuxta directionem S. Ignatii Societatis Jesu fundatoris in Libello Exercitiorum Spiritualium*, drukowanym w Augsburgu (Augustae Vindelicorum 1668. Apud Simonem Utzschneiderum), wydanym za pozwoleniem prowincjała jezuitów w Czechach, o. Daniela Krupskiego, udzielonym 7 kwietnia 1668.

Autor dedykował swe dzieło po św. Ignacym Lojoli biskupowi Rostockowi, „Principi ac Domino D. Sebastiano Dei et S. Sedis

⁶² AAW. V, 39 „Porro Status Urbis et Catholicae religionis ... erat omnino lamentabilis”.

⁶³ P. Odilo (Franz) Schmidt O.F.U., *Untersuchungen zu den Breslauer Bischofskatalogen*, Breslau 1917 s. 33, nazwał tenże katalog „eine wissenschaftliche Ehrengabe”, którego głównym źródłem jest Katalog Jana Długosza, opracowany przez Andrzeja Stredoniusa, superiora z Głubczyc (Leobschütz), zm. 1622.

⁶⁴ *Fama posthuma*, k. N. „Te Sebastianum Ignatium secundum, sperat in terris”.

⁶⁵ *Fama posthuma*, k. N. „Fidem propagare volentes, et errantes reducere ad Episcopum”.

Apostolicae gratia Episcopo Vratislaviensi Sacrae Caesarae, Regiaeque Hungariae ac Bohemiae Maiestatis Consiliiario et Supremo in utraque Silesia Capitaneatus Administratori”.

Ks. Weyer zwrócił się do biskupa Rostocka z uwagą, że „Theophilus” w książce przynosi i zawiera nauki, które on jako biskup pisał już od dawna, jeśli nie atramentem, to na pewno czynem. Jeśli w książce tej poruszano coś z zakresu praktyki pobożności, to biskup Rostock przez wiele lat swych czynności ją przekazywał wymową skuteczną Kościołowi i liczny wiernym. Przywodził wielu z ciemności błędów do światła katolickiej wiary. Innych uchronił i zachował przed wpływami grasujących błędów i herezji dzięki ogromnej gorliwości oraz roztropności i kierował ich do świętości z niezmożoną pracą, stałością, wielkodusznością. Po usunięciu magistrów błędu wprowadził do Kościoła doktorów i siewców prawdziwej religii. Gdzie dawniej panowała noc, on doprowadził do tego, że zajaśniał tam „dzień” katolickiej prawdy. Za jego rządów zapanał we Wrocławiu ład w psalmodii w chórze i piękno w oficjum świętym, porządek w Kościele i obrzędach.

Ks. Weyer z uznaniem podkreślił, że biskup Rostock zdobywał w młodości nauki, które uwieńczył „doctrinali laurea” w Akademii Ołomuńskiej.

W licznych obowiązkach i pracach podejmowanych przez biskupa Rostocka w Kościele nie dał on nigdy przyczyny czy okazji do żadnej skazy dla swej sławy, chociaż musiał kroczyć poprzez więzienia i wygnania. Wrogowie katolickiej wiary i cesarza przekonali się, że na Śląsku nie mogą być pewni, jak długo jego głos brzmiał na ambonach, a rady jego wprowadzano w życie w domu i magistratach.

Ks. Weyer zaznaczył, że biskup Rostock życzliwością darzył jezuitów i popierał ich, by mogli nauczać w duchu katolickim i błędzących prowadzić do prawdziwej drogi zbawienia⁶⁶.

Z uznaniem zaakcentował ks. Weyer w swym dziele, że biskup Rostock zaprowadził we Wrocławiu u jezuitów zaczątki akademii „Academiae futurae primam speciem”, aby tutaj mogły być podawane wszystkie nauki, również i wyższe, ostatnie z teologią spekulatywną. Sprowadził wypróbowanych profesorów i własnym kosztem ich utrzymywał, aby klerycy, gotujący się do obowiązków kościelnych, mogli być przepełnieni i pouczeni „divinis scientiis solide et fundamentaliter”.

Laskawego poparcia ze strony biskupa Rostocka doznawali jezuita w Nysie. Wspomagał ich w budowie tutejszego kolegium. Do-

⁶⁶ Joannes Weyer, *Theophilus se spiritu Renovans iuxta directionem S. Ignatii Societatis Jesu fundatoris in libello Exercitiorum spiritualium*, Augustae Vindelicorum 1668: „Societatem nostram adeo amice amplecteris et foves promovesque”.

świadczyli tej opiece i poparcia jezuitów w Świdnicy, gdzie w pięknej bazylice głosili Słowo Boże oraz udzielali sakramentów. Wiele o tej życzliwości mogli powiedzieć jezuitów w Jeleniej Górze, których biskup Rostock wysłał tam przed latami jeszcze jako wikariusz biskupa Wilhelma Leopolda Habsburga, do prawie „winnicy zdziczałej”⁶⁷, aby tam w górskich okolicach mogli podnosić prawdziwą religię, wówczas bliską upadku⁶⁸, i umacniać ku prawdziwemu pocieszeniu katolików. Tam wspomagał ich duchowymi i materialnymi środkami.

Wielkiej też życzliwości biskupa Rostocka doznali jezuitów w Opolu.

Jednym słowem, pisał o. Weyer, biskup Rostock miłował jezuitów, pracujących w winnicy Chrystusowej na Śląsku, troszczył się o nich, wspierał. Słusznie więc, jego zdaniem, należało się mu elogium, które św. Grzegorz Teolog przyznał św. Bazylemu Wielkiemu, nazywając go „Słońcem Kościoła”. Według o. Weyera dla biskupa Rostocka pięknością jest cnota, wielkością teologia, życiem ciągle pogłębianie cnoty.

Ignacy Leopold Lassel von Climan, doktor Pisma św. i filozofii, protonotariusz apostolski, kanonik katedralny i kolegiacki w Legnicy, archidiakon, rektor alumnatu, w mowie żałobnej, wygłoszonej 30 czerwca 1671 roku w katedrze wrocławskiej, wyszedł ze słów psalmu 68: „Zelus Domus tuae comedit me” i podkreślił u biskupa Rostocka wybitne wartości, między innymi ogromną żarliwość: „Der Eyffer umb dein Hauss o Herr umb deiner Kirchen willen der Eyffer zu Fortpflanzung der Religion hat ihn gefressen”. Biskup Rostock odznaczał się też według niego pobożnym życiem i budującym sposobem postępowania⁶⁹.

3. Stosunek do książki i jej roli

Biskup Sebastian Rostock doceniał w pracy duszpasterskiej i apostołkiej rolę książki i jej wielki wpływ, i dlatego też usiłował przez piśmiennictwo i jego pouczenie przyczynić się do rozwoju

⁶⁷ Weyer, Theophilus, „ad silvescentem tum vineam”. Por. Hermann Hoffmann, *Die Jesuiten in Schweidnitz*, Schweidnitz 1930; *Die Jesuiten in Hirschberg*, Breslau 1934; *Die Jesuiten in Oppeln*, Breslau 1934.

⁶⁸ Weyer, Theophilus, „ut in illis montanis veram Religionem iam prope collapsam erigerent”.

⁶⁹ Ignatius Leopoldus Lassel von Climan, *Sebastianischer Eyffer dess weiland Hochwuerdigsten, Durchlaeuchtigen, Hochgeborenen Fuersten und Herrn Sebastiani von Gottes Gnaden Bischoffens zu Bresslau, dess Koenigreichs — Bochatmb-Bundts-Fuersten ... In dessen Leich-Exequien, so den 30. Juni in der Haupt-Kirchen S. Joannis zu Bresslau gehalten vorgestellt*, Neyss 1671. Durch Ignatium Schubart, Hoff — und Stadt — Buchdruckern, s. 9, 12. Na odwrocie karty tytuło-

katolicyzmu na Śląsku⁷⁰. Z jego polecenia wysłał konsystorz dwa pisma kontrowersyjne w ilości 160 egzemplarzy w dniu 14 listopada 1669 roku do komisarzy biskupich w Głogowie i Opolu celem rozdziału ich wśród dziekanów i proboszczów, które wyjaśniały punkty sporne w nauce katolickiej i protestanckiej, drukowane na koszt biskupa⁷¹. Pismo konsystorza nie podawało tytułu książki, ale prawdopodobnie chodziło w nim o odpowiedź na pismo drukowane w Nysie u Schuberta w 1668 roku pt. *Revocationis-Predig* pióra odpadłego do protestantyzmu tyrolskiego dziekana Jerzego Holzera⁷². Drugą książką polecaną przez biskupa Rostocka było pismo kontrowersyjne Gotfryda Schultza z Legnicy, który był przez 21 lat luterańskim kaznodzieją, potem przeszedł na katolicyzm i w piśmie swym, dedykowanym biskupowi, przedkładał motywy swej konwersji.

Za biskupa Rostocka wydrukowano też we Wrocławiu w 1662 roku nowe wydanie Proprium diecezjalnego: *Officia propria Sanctorum dioecesis Vratislaviensis. Ex approbata a Sede Apostolica ad usum breviari Romani edita*.

4. Bibliofilstwo Rostocka

Biskup Sebastian Rostock zgromadził w ciągu swego życia bogaty księgozбір, który stał się później własnością Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu. Stąd też uważa się go nie bez słuszności za nowego jej założyciela⁷³. Poszczególne książki z jego księgozbioru otrzymały specjalny ekslibris, który naklejono na okładki i w ten sposób uwidoczniono ich proveniencję⁷⁴.

wej zamieszczony jest herb biskupa Rostocka. Rektor Ignacy Leopold Lassel von Climan zmarł 28 stycznia 1673 roku. Por. Hermann Hoffmann, *Die Geschichte des Breslauer Alumnats*, Breslau 1935, s. 79.

⁷⁰ Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 147.

⁷¹ „S. Catholicae religionis adiacentes libellos materiam controversiarum inter nos et fidei nostrae adversarios dilucide, breviter et succincte tractantes et explicantes ...”. Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 147.

⁷² *Heilsame Betrachtung der oeffentlichen Renovationis und Wieder-ruffs-Predig* Herren Georgii Holtzers S. S. Theologiae Licentiat, aus der Gefuersten Graffschaft Tyrol in der Stadt Hall an Inn gebuertig gewesenen Land-Dechanten zu Flessen ... durch M. J. S. 4°, s. 69. Por. Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 147.

⁷³ AAW. II a 6, „Capitulum bibliothecam suam testamento reliquit”. J. Jungnitz, *Geschichte der Dombibliothek in Breslau. „Silesiaca”*, Breslau 1898, s. 198—199: „er seine reichen und kostbaren Bücherschätze der Dombibliothek vermachte, als der eigentliche Neubegründer derselben bezeichnet werden”.

⁷⁴ Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 203. Edward Chwalewik, *Exlibrisy polskie szesnastego i siedemnastego wieku*, Wrocław 1955, s. 78—79, zauważa, że biskup Rostock do „ozdoby swych książek posia-

Testament biskupa Rostocka został sporządzony w 1671 roku⁷⁵.

Na polu działalności kulturalnej biskupa Rostocka należy wymienić też piękny pomnik, mianowicie jego fundację dla muzyków kościelnych, utworzoną w 1668 roku⁷⁶.

Jeszcze jedno trzeba tu nadmienić. Z biskupem Sebastianem Rostockiem i z życiem diecezji wrocławskiej związany był przez długie lata ks. biskup Karol Franciszek Neander, sufragan wrocławski, który przysłużył się dobrze Bibliotece Kapitulnej, ponieważ w testamentcie, wystawionym w Nysie dnia 29 września 1689 roku, zapisał kapitał w wysokości 1000 talarów, z którego czynszów należało utrzymać bibliotekarza⁷⁷. Według zdania biskupa Neandra⁷⁸ kapituła katedralna i Kościół wrocławski posiadał „insignem bibliothecam”⁷⁹. Nie było jednak w niej odpowiedniego substytutu, który by służył swą pracą w bibliotece, utrzymywał książki w porządku, oczyszczał je z pyłu i czasem w ciągu tygodnia (quandoque in septimana) po południu w niej dyżurował, aby zarówno kanonicy,

dał gustowny exlibris miedziorytowy, dobrego rylca, wielkości 92,5×70 (94×72,5) /111×99/ mm, wykonany w latach 1664—1671. Podany jest też tutaj dokładny opis ekslibrisu. Przedstawia on herb własny biskupa Rostocka, orły śląskie, mitrę biskupią, pastorał i lilie z herbu kapituły wrocławskiej oraz napis: Sebastianus Episcopus Vratislaviensis, Caesareae Regiaeque Maiestatis Consiliarius et Per Silesiam Regius Administrator Supremi Capitaneatus.

⁷⁵ AAW. Dokument, sygnatura V. 66, zaginął (Inventarium et rationes executoriae episcopi Sebastiani). Por. Urban, *Katalog dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu*, Rzym 1970 s. 570 nr 2827. Pewne dane z jego testamentu czerpać możemy z „Das Sebastian von Rostock Nachlass — Inventar ... Executorial — Reŕtung, 9 kwiecień 1675”, AAW. II a 18. Por. Urban, *Katalog Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu. Rękopisy*, Lublin 1965—1968, s. 8.

⁷⁶ AAW. Dokument XX. 69. Urban, *Katalog dokumentów*, s. 569 nr 2823.

⁷⁷ AAW. III b 36. Nota ex actis capituli 1650—1699. Jungnitz, *Geschichte der Dombibliothek*, s. 139. Biskup Neander zapisał własną bibliotekę, bardzo okazałą, liczącą 2953 dzieł, Kolegium Jezuitów we Wrocławiu. Por. J. Jungnitz, *Die Breslauer Weihbischöfe*, Breslau 1914, s. 180—181.

⁷⁸ Jungnitz, *Sebastian von Rostock*, s. 120. Biskup Karol Franciszek Neander urodził się w Nysie 23 lipca 1623 roku. Studia swoje odbywał w Pradze i Krakowie. W roku 1663 został sufraganem wrocławskim. Zmarł w Nysie 5 lutego 1693 roku. Uznano go jako: „Ecclesiae in Silesia catholicae lumen, patriae ornamentum, pauperum, ac totius praesertim Cleri Silesitici Patrem”, Nicolai Henelii ab Hennenfeld, *Silestographia renovata*. Vratislaviae et Lipsiae 1704 s. 362. Por. też Jungnitz, *Die Breslauer Weihbischöfe*, s. 159—181. Pfotenhauer, *Zur Geschichte der Weihbischöfe des Bisthums Breslau*. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens” 1889, Bd 23, s. 269 (podaje jako datę jego urodzenia 23 lipca 1618 r.). August Kastner, *Nachrichten von den Weihbischöfen des Breslauer Bisthums seit 1506*, „Schlesisches Kirchenblatt” XXI: 1855 s. 521—523.

⁷⁹ AAW. III b 36.

jak i obcy, mogli w niej studiować, sporządzał inwentarz książek, zapisywał książki wypożyczone i zwrócone. Kapituła katedralna mogła wybrać na takiego bibliotekarza jednego z wikariuszów katedralnych lub fundatystów biskupa Jana Baltazara Liesch ab Hornau, zmarłego w 1661 roku⁸⁰. Wybrany bibliotekarz winien złożyć przed objęciem swego stanowiska i urzędu „iuramentum fidelitatis de nullo libro alienando et diligentia praestanda”⁸¹.

Po pracowitym i zasłużonym życiu doczesnym biskup Sebastian Rostock zmarł 9 czerwca 1671 roku⁸², osiągnąwszy 63 lata życia⁸³.

Zauważono o nim bardzo słusznie, że „surrexit non sanguine sed virtute et sapientia, ab imis ad summa”. Podkreślano też o nim, że „stetit impavidus pro Deo, fortis pro fide, animosus pro Caesare... sedit pro pietate Episcopus in Ecclesia, pro Patria Princeps in Silesia, pro iustitia supremus in Curia Administrator”⁸⁴.

W związku z podjętym tematem już teraz trzeba zaznaczyć, że rozmach kolekcjonerski w dziedzinie bibliofilstwa biskupa Rostocka może nie jest imponujący, ale nawet w zachowanych rozmiarach jego działalności świadczy o rzetelnym zrozumieniu roli książki w pracy duszpasterskiej i kaznodziejskiej. Doceniał on służebną rolę książki jako narzędzia w pracy umysłowej.

5. Opinie o biskupie Rostocku

Biskup Sebastian Rostock zasłużył się dobrze dla diecezji wrocławskiej w dziedzinie duszpasterskiej i kulturalnej. Opinie o nim w tym względzie są pełne uznania, czasem szczerego entuzjazmu.

Już w roku 1665 Kolegium jezuitów we Wrocławiu, jak wspomniano, z okazji elekcji i konsekracji biskupa Rostocka złożyło mu hołd pełnego uznania w specjalnej książce pt. *Fama posthuma virtutis et honoris Episcoporum Vratislaviensium*, nawiązując do postaci św. Sebastiana, zastosowano do biskupa porównanie, że

⁸⁰ AAW. III b 36.

⁸¹ AAW. III b 36.

⁸² Lassel von Climan, s. 8: „fruehe drey Viertel auf 8. Uhr in dem Herrn verschieden ... dessen todter Leichnamb aber den 11-ten eiusdem Abends umb 10. Uhr zu seiner Ruhstadt alhier vor dem Hohen Altar nebst seinem Bischofflichen zu Lebens — zeiten von Ijm auffgerichteten Sitz bey und niedergesetzt worden”.

⁸³ Lassel von Climan, s. 6. Na pomniku biskupa Sebastiana Rostocka w katedrze wrocławskiej w umieszczonym tamże napisie podano: „Anno 1671. aetatis suae 64. ingressus in abundantia sepulchrum”. Por. Friedrich Wilhelm Erdmann, *Beschreibung der Katedral — Kirche ad St. Joannem und der Kirche zum heiligen Kreuz auf der Dominsel zu Breslau*, Breslau 1856, s. 71—72.

⁸⁴ Z napisu na pomniku biskupa Rostocka w katedrze. Por. Erdmann, *Beschreibung*, s. 71—72.

„cum ex Martyre Sebastiano factus es Apostolus, id est, Missus a supremo in terris capite et Pastore, Apostolus ad gregem ovium tuarum”. Jezuita wyraził przekonanie, że spodziewali się bardzo wiele po biskupie Rostocku, pragnąc widzieć w nim dla siebie drugiego św. Ignacego Lojole: „Te Sebastianum Ignatium secundum, sperat in terris”.

Z większym jeszcze entuzjazmem do biskupa Rostocka odniósł się ks. Jan Weyer, jezuita i profesor uniwersytetu w Ołomuńcu, we wspomnianym dziele: *Theophilus se Spiritu Renovans*, kierując do niego wymowny apel: „Multos exerrorum tenebris in lumen Catholicae Fidei eduxisti”. Dla biskupa Rostocka „pro pulchritudine virtus est, pro magnitudine Theologia, pro cursu perpetua virtutis agitatio, continuisque incrementorum gradibus ad Deum ferens”.

W roku 1674 kustosz katedralny, prałat Jan Henryk Heymann de Rosenthal, który za życia biskupa Rostocka niekiedy go dość ostro atakował, wystawił pomnik z marmuru dla biskupa w profilu lewej strony z odpowiednim napisem⁸⁵ jako znak zadośćuczynienia, podkreślając w nim, że Rostock „per virtutum tramites ad altiora evehctus” On to „utramque Silesiam ad orthodoxam fidem per reformationem cum periculo vitae peractam perduxit”. Oddał on „omnem vitae suae rationem pro Deo”.

Ks. Jan Heyne w 1861 roku zaznaczył, że biskup Rostock należał do najszlachetniejszych mężów swego czasu⁸⁶. Zapisał się jako dobroczyńca wobec ubogich i mecenas naukowego kształcenia uzdolnionych młodzieńców oraz twórca fundacji. Miał ich jako swych „promotores virtutem”.

Nas oczywiście najwięcej interesują jego zasługi na polu bibliofilskim.

II. ZAWARTOŚĆ TREŚCIOWA KSIĘGOZBIORU BPA ROSTOCKA

Wewnętrzna treść księgozbioru odzwierciedla niewątpliwie poglądy i zamirowania kulturalno-naukowe danego właściciela. W bibliotece biskupa Rostocka przebiega się dość wyraźnie główny nurt jego zainteresowań bibliofilskich, wśród których po początkowych inklinacjach skryptyrystyczno-kaznodziejskich przeważały siłą konieczności życiowej bogate domeny prawnicze, podyktowane pozycją piastowanych stanowisk zarówno kościelnych jak też i państwowych.

⁸⁵ Erdmann, s. 71–72, Jungnitz, *Die Grabstätten*, s. 32; *Sebastian von Rostock*, s. 202, 204.

⁸⁶ „Schlesisches Kirchenblatt” Jhg 27: 1861, Nr 48 s. 596 „gehört Sebastian Rostock zu den edelsten Männern seiner Zeit”.

Niezależnie od podniesionych spostrzeżeń dadzą się też uchwycić w omawianym księgozborze biskupa Rostocka pod względem rzeczowym następujące działy.

1. Pismo Święte

Dział Pisma świętego nie przedstawia się zbyt bogato w wymienionym księgozborze. Liczy on zaledwie 4 egzemplarze Pisma świętego różnych wydań. Stan ten może budzić pewne zdziwienie w działalności kolekcjonerskiej biskupa Rostocka, który przecież jako nowo kreowany doktor teologii miał specjalną prelekcję w oparciu o tekst ewangeliczny. Mogło by się zdawać, że właśnie będzie on kroczył w kierunku skryptyrystycznym. Warunki życia i pracy podyktowały inne potrzeby. Nie oznacza ten stan jednak w księgozborze naszym bynajmniej jakiegoś niedoceniań tak ważnego źródła w teologii. Jest jednak wskaźnikiem, że zainteresowania bibliofilskie biskupa Rostocka poszły w innych kierunkach.

Pismo święte jako źródło objawienia Bożego obok Tradycji katolickiej pozostaje zawsze w orbicie zainteresowań teologów wszystkich czasów. Wiek XVI rozbujał niewątpliwie gorące dociekania w dziedzinie Pisma świętego oraz badań nad jego tekstem i wydawaniem.

Znakomity uczyony Erazm z Rotterdamu, uznany za największego męża swego czasu¹, za „pierwszego z łaski Bożej znawcę i wydawcę dzieł Ojców starego Kościoła, łacińskich i greckich”², przyczynił się znakomicie i wydatnie do publikacji tekstów Pisma świętego³.

W księgozborze biskupa Sebastiana Rostocka zachowały się jako ciekawe następujące egzemplarze biblijne. Jako najwcześniejszy egzemplarz Pisma świętego wymieniamy wydanie z roku 1563 „studio et industria” Desyderiusza Erazma z Rotterdamu, drukowane w Lipsku w Officina Voegelianiana. Egzemplarz ten ma na grzbiecie wyciśnięty tytuł: *Testamentum Graecum*. W rzeczywistości pełny tytuł brzmi: *Novum Testamentum Graece et Latine*. W tekście tego egzemplarza nie znajdują się specjalne ślady usilnej jego lektury przez właściciela.

Natomiast bardziej wymowny jest pod tym względem egzem-

¹ G. Mayer, *Compendium historiae litterariae theologiae*, Vindobonae 1788, s. 127, *Sumptibus Christiani Friderici Wappler*, użył określenia o Erazmie z Rotterdamu: „vir huius seculi maximus”.

² J. Fijałek, *Przekłady pism św. Grzegorza z Nazyanzu w Polsce*. „Polonia Sacra” 1918 nr 1 s. 46.

³ Chr. Dolfen, *Die Stellung des Erasmus von Rotterdam zur scholastischen Methode*, Osnabrück 1936, s. 94. podniósł o Erazmie z Rotterdamu, że jego „Hauptstärke in der Herausgabe der heiligen Schriften und kirchlicher Schriftsteller lag”.

plarz z roku 1564, wydany w Bazylei przez Tomasza Guarina pt. *Biblia Veteris ac Novi Testamenti*, którego tekst opracowany jest z najwyższą wiernością i staraniem przez Sanctusa Pagniniego i Franciszka Vatablusa przy współudziale innych wybitnych tłumaczy w oparciu o źródła hebrajskie i greckie, oddany w języku łacińskim, porównany ze starymi kodeksami. Wydaje się, że nie zaniedbano niczego, czego by pragnął pobożny i gorliwy czytelnik Pisma świętego. W egzemplarzu tym są liczne podkreślenia w tekście. Świadczą one niewątpliwie o lekturze treści i zainteresowaniu się nią, potrzebną widocznie dla osobistej wiadomości lub też pracy duszpasterskiej. Nie wiemy jak stwierdzić, czy te egzemplarze Pisma świętego z lat 1563—1564 były nabyte jako pierwsze przez biskupa Rostocka. Więcej danych ku temu posiada egzemplarz Pisma świętego: *Novum Jesu Christi testamentum*, wydany w Antwerpii w 1574 roku w oficynie Krzysztofa Plantyny, architypografa królewskiego. Naprowadza nas na ten wniosek ekslibris. Poprzednie egzemplarze mają ekslibrisy biskupa Rostocka, natomiast ten egzemplarz zaopatrzony jest w „Exlibris M. Seb. Ign. Rodstock SS. Theol. Baccal.”, a więc jeszcze z pierwotnym nazwiskiem późniejszego biskupa wrocławskiego i z okresu po roku 1631, to jest po bakalaureacie z teologii.

W księgozbiorze biskupa Rostocka znajduje się też egzemplarz Pisma świętego *Novum Testamentum Graece et Latine studio et industria Des. Erasmi Roterodami* wydany w Lipsku w 1588 roku „iam denuo expressum”.

2. Egzegeza Pisma świętego

Podana w Pismie świętym prawda Boża, piękna w sobie i porywająca, ze względu jednak na różną apercepcję człowieka i przygotowanie z jego strony, musi być przekazywana i wyjaśniona w odpowiedni sposób. Przez wieki posłannictwa Kościoła Chrystusowego wypełnia pięknie ten odpowiedzialny trud egzegeza biblijna, mająca znakomity wzór w dziełach Ojców Kościoła, doktorów i pisarzy.

W księgozbiorze biskupa Rostocka znalazł się większy zespół dzieł egzegetycznych z zakresu Biblii w ilości 74 pozycji.

Chronologicznie ujmując wymieniony księgozbiór, należy na czele wymienić komentarz profesora teologii, br. Pelbartusa de Themeswar, franciszkanina (ordinis Minorum de Observantia) pt. *Expositio compendiosa et familiaris sensus litteralem et mysticum complectens: Libri Psalmorum: Qui ex praestanti exuberanti quoque copiositate Dei laudisona: multifariam inscribitur scilicet Psalterium, Liber hymnorum, Liber Soliquorum, Regii Prophete*. Komentator ten, pragnąc przyjść z pomocą, powodowany gorli-

wością o rozwój Kultu Bożego, dodaje jeszcze: *Expositio anticorum Veteris Testamenti, Cantorum Novi Testamenti, Symboli Athanasii, Hymni universalis creaturae*. Komentarz ten wyszedł drukiem w oficynie Henryka Grana, kosztem Jana Rynmana de Oringaw, w Hagenau w 1504 roku. Tekst komentarza Pelbartusa de Themeswar jest dość często podkreślany. Świadczy to niewątpliwie o zainteresowaniu się jego treścią przez czytelnika i wzbudzeniu u niego swoistego zaciekawienia. Dla zilustrowania przytoczyć można folium 85, na którego marginesie widnieje zapiska: *deus est ubique*. W tekście natomiast czytelnik podkreślił zdanie: *deus sit ubique per essentiam, praesentiam et potentiam, tamen in coelo est speciali modo*. Odnośnie do hymnu *Te Deum laudamus* (fol. 139) zaznacza autor, że jest to hymn Bożej chwały i całego stworzenia⁴.

Do zespołu pism egzegetycznych w księgozbiorze biskupa Sebastiana Rostocka zaliczono również komentarz Theobaldusa Billicanusa pt. *Micheas Propheta, unus e duodecim, cum scholiis*, wydany w Norymberdze w 1525 roku przez Jana Petreiusa. Tutaj też znalazło się dziełko Marcina Lutra *De captivitate Babylonica. Adversus Catharinum Responsio, in qua Danielis iuxta visio christianissime explicatur. De libertate christiana. Monumenta omnium longe praeclarissima* z roku 1524 i to aż w dwóch egzemplarzach. Do jednego z nich dołączony został list Marcina Lutra, skierowany do papieża Leona X. Wchodzi też tutaj dzieło, wydane w Norymberdze w 1521 roku, *Ad Librum Eximii Magistri Nostri magistri Ambrosii Catharini Defensoris Silvestri Prieratis Acerrimi pióra Marcina Lutra z dołączeniem Visio Danielis. 8. De Antichristo*.

Pisma te mają swoistą wymowę i treść. Marcin Luter, jak wiemy, zaatakował sakramenty Kościoła katolickiego oraz Mszę świętą, pozostawiając chrzest, eucharystię i pokutę⁵.

Dziwnie ułożyły się losy życiowe Marcina Bucera, urodzonego w Schlettstadt w 1491 roku, młodego dominikanina, pozyskanego w Heidelbergu w 1518 roku dla sprawy Marcina Lutra⁶. Otrzymał on dyspensę od złożonych ślubów. Utrzymywał łączność z Ulrykiem Zwinglim. W roku 1549 opuścił Strassburg. Udał się do Anglii. Tutaj otrzymał profesurę w Cambridge. Zmarł w 1551 roku. Niedługo więc cieszył się tym stanowiskiem. W Strassburgu wy-

⁴ BKW II 52 Fol. Hoc canticum diuine laudis universalisque creature hymnus est.

⁵ Por. L. Grönvik, *Die Taufe in der Theologie Martin Luthers*, Goettinge 1968. J. Ratzinger, *Das Problem der Transsubstantion und die Frage nach dem Sinn der Eucharistie*. „Tübinger theologische Quartalschrift” 1967 s. 139. H. Strohl, *La pensée de la Reforme*, Paris 1970. A. Skowronek, *Nauka Marcina Lutra o Wieczerzy Pańskiej*, „Collectanea Theologica” 43, 1973 f. 2 s. 29—37.

⁶ M. Buchberger (begr.) *Lexikon für Theologie und Kirche*, I—X Freiburg i. Br. 1957—65, II, 669—670.

szedł drukiem w 1527 roku jego komentarz: *Enarrationum in Evangelion Matthaei* w dwóch księgach, uwzględniający również wspólne miejsca z ewangelii Marka i Łukasza.

W księgozbiornie biskupa Rostocka znalazł się też komentarz Bucera: *Epistola Pauli ad Ephesios*.

Biskup Rostock nabył również dzieło Jana Bugenhagena, zwanego Pomeranusem (Pomorzaninem), urodzonego w 1485 roku w Wolinie, zmarłego w Ottenbergu w 1558 roku⁷, mianowicie *In Epistolam Pauli ad Romanos interpretatio, ipso in Schola interpretante, a Doctore Ambrosio Maiobano, ut licuit, excepta*, które wyszło drukiem u Jana Sacera w 1527 roku w Hagenau. Wspomniany Bugenhagen otrzymał święcenia kapłańskie w 1509 roku. Był lektorem Pisma świętego i Ojców Kościoła w katedralnej szkole w Belbog. Silny wpływ wywarły na niego pisma Marcina Lutra. W Wittenberdze został pozyskany dla protestantyzmu. Zawarł związek małżeński. Został tutaj proboszczem i profesorem w wyższej szkole. Działal też jako pisarz religijny.

Rostock pozyskał też dzieła Filipa Melanchtona, Tomasza Venatoriusa z zakresu egzegezy biblijnej.

Nie wzgardził też dziełami Jana Kalwina, wydanymi w Genewie w oficynie Jana Crispina w 1551 roku: *Commentarii in Epistolas Canonicas*, dedykowanymi Edwardowi VI, królowi angielskiemu. Autor w przedmowie do swego dzieła skierował do króla gorący apel, że on to winien „synceram ac germanam scripturae interpretationem ab indignis calumniis vindicare”. W Genewie ujrzały też światło w 1551 roku u Jana Gerarda, napisane przez Jana Kalwina, *In omnes D. Pauli epistolas, atque etiam in epistolam ad Hebraeos commentaria luculentissima* i przez niego autoryzowane do druku. W przedmowie do czytelnika, napisanej w 1550 roku, wyraził przekonanie Teodor Beza, że prawie nigdy ludzie nie byli tak biegli i w jaśniejszym świetle poznający wszystkie rzeczy, jak wówczas. Widoczny był wszędzie postęp. Ludzie mogli studiować. W jego młodości o tym jeszcze tak nie mówiono. On sam cenił pobożność Kalwina i szczególne jego wykształcenie. Szanował go jako ojca, przez którego „w Chrystusie” został zrodzony. Według zdania Bezy czas ten będzie dla wszystkich dobrych najszczęśliwszy, a dla bezbożnych i przewrotnych pełen klęsk i doświadczeń.

W tekście tegoż egzemplarza spotykamy liczne podkreślenia, świadczące o tym, że dzieło to było niewątpliwie gorliwie czytane. Potwierdzają to liczne uwagi marginesowe w rodzaju: *Fides nos iustificari, quomodo probet. Quomodo Deus hominem in vitium tradat.*

Ciekawie biegły losy życiowej pielgrzymki Fryderyka Staphy-

Sebastianus à Rostock

8. Portret biskupa Sebastianusa Rostocka z autografem

⁷ Buchberger II, 622.

lusa (Stapelage), urodzonego w 1512 roku w Osnabrück, a zmarłego w Ingolsztadzie w 1564 roku⁸. Studiował on w Krakowie, Padwie, Wittenberdze. Tutaj zadzierżgnął węży przyjaźni z Lutrem i Melanchtonem. Na polecenie Melanchtona książę Albrecht Pruski powołał go w 1546 roku na stanowisko profesora Uniwersytetu w Królewcu. W tym środowisku już w następnym roku (1547) miał spór z rektorem Wilhelmem Gnapheusem, Niderlandczykiem, o skuteczności Słowa Bożego i sakramentów⁹. W 1549 roku pojął za żonę Annę, córkę wrocławskiego reformatora, Jana Hessa. W 1552 roku nastąpiła jego i żony konwersja na katolicką wiarę. Został on wnet rektorem szkoły w Nysie¹⁰. W roku 1559 miała miejsce jego promocja na doktora teologii. Od roku 1560 pracował jako profesor uniwersytetu w Ingolsztadzie.

Fryderyk Staphylus zasłużył sobie w historii teologii na ocenę znakomitego obrońcy katolickiej religii¹¹. Do jego zasadniczych dzieł zalicza się: *Apologia de vero germanoque S. Scripturae intellectu*, Coloniae 1561 i 1563, *Opera Laurentii Surii*. Staraniem „Haeredes Johannis Quentel et Gernuinum Calenium” w Kolonii w 1564 roku wyszło w tłumaczeniu jego dzieło *In defensionem Apologiae suae de vero germanoque Scripturae Sacrae intellectu et de Sacrorum Bibliorum in vulgare idioma translatione adversus Jacobum Smidelinum Goppingens.* Concionatorem: Interprete F. Laurentio Surio Carthusiano¹². Wspomniany tłumacz dzieła Staphylusa, o. Wawrzyniec Surlus, kartuz, napisał w przedmowie (Kolonja 23 stycznia 1563 r.) o wielkim rozpanoszeniu się wówczas błędów wśród zakonów, duchowieństwa i ludu¹³. Podniósł on też ówczesną wielką zazdrość panującą wśród laików z powodu dobrobytu duchowieństwa¹⁴. Zaczęto też wtedy rozszerzać wśród

⁸ Buchberger IX, 1019. J. Soffner, *Friedrich Staphylus, ein katholischer Kontroversist und Apologet aus der Mitte des 16. Jahrhunderts, gest. 1564*, Breslau 1904.

⁹ Soffner, *Friedrich Staphylus*, s. 8—9.

¹⁰ Soffner, *Friedrich Staphylus*, s. 20, 40.

¹¹ H. Hurter, *Nomenclator literarius theologiae catholicae theologos exhibens aetate, natione disciplina distinctos*, I—V, Oenipontae 1903—1912, III, 19 „vir incomparabilis et invictus catholicae religionis propugnator”.

¹² O dziełach Staphylusa zob. Soffner, s. 54—57, 158. Trzeba zauważyć, że w tytule tłumaczenia *In defensionem Apologiae* zakradł się błąd: *translatione* zamiast *translatione*.

¹³ Fr. Staphylus, *In defensionem Apologiae*, BKW, sygn. II 2 Oct. F. Laurentius Surlus: *Exercuerunt enim iam vitia apud ordines omnes, in omni hominum genere, in clero, in populo, nec potuit divinae censura iustitiae tantam hominum improbitatem dissimulara diutius. Itaque effudit in eos iram suam, sed sane terribiliter.*

¹⁴ Staphylus, *In defensionem*, BKW II 2 Oct „cleri felicitati”.

ludu popularne dogmaty, że wszyscy chrześcijanie są na równi kapłanami¹⁵ oraz inne, których tu nie należy wspominać.

Niegodne przyjmowanie sakramentów sprawiło to, że prawie wszystkie sakramenty zostały przez protestantów zniesione. Sama Eucharystia była tak dalece zróżnicowana, że zwinglianie chcieli w niej widzieć tylko figurę, nic innego, jak tylko zwyczajny chleb i wino, które podawali swoim wyznawcom. Podobnie czynili wszyscy heretycy, którzy nie mogli lub nie chcieli sprawować Eucharystii według obrządku kościelnego¹⁶.

F. Hektor Pintus, z pochodzenia Portugalczyk, zakonnik Ordinis S. Hieronymi, zmarły w 1584 roku, w swej twórczości naukowej dał bogate w treść komentarze¹⁷, zwłaszcza *In Esaiam Prophetam commentaria*. Pierwsze jego wydanie ukazało się w Lugdunie (Lyonie) w roku 1561. Drugie miało miejsce również w tym miesiącu w 1567 roku oraz w Antwerpii w tymże roku (1567) i w 1572. W księgozbiornie biskupa Rostocka znajduje się wydanie antweperskie z 1567, ogłoszone w drukarni wdowy i spadkobierców Jana Stellfy. Prowincjał dominikanów w Bolonii, Eustachy Lachatellus, jako cenzor tegoż komentarza podkreślił w nim w 1560 roku gruntowność nauki i chrześcijańską pobożność. Podobnie generał jezuitów Lainez stwierdził, że dał to dzieło do czytania wytrawnym członkom swego stanu, którzy uwydatnili jego walory i użyteczność¹⁸.

O XVI-tym wieku wyraził się bardzo sceptycznie profesor Teodoryk Buscoducensis, przeor dominikanów w Kolonii i nazwał go czasem pełnym rozprzężenia¹⁹, a za św. Polikarphem chciał powtórzyć: „Boże, w jakich czasach nas zachowałeś”. W tych trudnych warunkach działał Jerzy Ederus, radca dworski cesarza Ferdynanda I i Maksymiliana II, zwany „Malleus haereticorum”, laik, autor licznych dzieł, żarliwy apologeta katolickiej wiary. Urodził się w Freising w 1523 roku. Zmarł w Wiedniu w 1587 roku²⁰. Studia filozoficzne odbył w Kolonii. Został rektorem w Passawie.

¹⁵ Staphylus, *In defensionem*, BKW II 2 Oct „apud vulgus spargere dogmata quaedam inprimis popularia, puta christianos omnes ex aequo sacerdotes esse”.

¹⁶ Staphylus, *In defensionem*, BKW II 2 Oct „Indignus usus sacramentorum id effecit, ut iam illis sacramenta pene omnia ablata sint: ipsaque adeo Eucharistia, quam Zuingliani nil nisi figuram esse volunt, nec aliud quam merum panem et vinum suis porrigunt: quod idem faciunt haeretici omnes, qui ritu ecclesiastico vel non possunt, vel non volunt Eucharistiam conficere”.

¹⁷ Hurter III, 230.

¹⁸ Esse librum hunc catholicum, pium, doctum et utilem.

¹⁹ Hoc corruptissimo saeculo. BKW II 12 Fol.

²⁰ Buchberger III, 658, Hurter III, 202—203, *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB) V, 642, Wiest, *Introductio in historiam litterariam theologiae revelatae potissimum catholicae*, Ingolstadii 1794 s. 539.

We Wiedniu uzyskał doktorat obojga praw. Autor wyznał z przekonaniem, że Kościołowi katolickiemu porucza całkowicie swe zbawienie²¹, w którym sobory powszechne²² uznają jako pierwszego pasterza na ziemi biskupa rzymskiego.

Jerzy Ederus ogłosił w Kolonii w 1568 roku swe dzieło *Oeconomia Bibliorum sive partitionum theologiarum libri quinque*, w którym zawarł nie tylko sumę całej teologii i metodę, ale obfite komentarze, nazwane „catena aurea” i kluczem całej nauki chrześcijańskiej. Autor dołączył tu dostosowany do pojętności młodzieży katechizm rzymski: *Pertitiones catechismi catholici, eius nimirum, qui ex decreto Concilii Tridentini, Pii V. Pont. Max. issu ad parochos primum editus*, wydany również w Kolonii w 1568 roku, aby czytelnik miał „vivum exemplar” zastosowania Pisma świętego.

Znalazł się również przy tym dziele *Elenchus alphabeticus omnium haeresum* (per Gabrielem Prateolum ex variis ecclesiasticarum rerum scriptoribus collectus, 1569).

W tekście tego egzemplarza są liczne podkreślenia, widocznie właściciele jego czytali go i treść dzieła budziła ich zaciekawienie.

Z dość licznymi zapiskami marginesowymi zachował się w księgozbiornie biskupa Rostocka egzemplarz dzieła kardynała Hugona de Sancto Charo, tytułu św. Sabiny, dominikanina, *Quinta pars huius operis continens postillam super quattuor euangelia secundum Mathaeum, Marcum, Lucam, Johannem*. Tekst rozpoczyna się znanym listem św. Hieronima do papieża Damazego o czterech ewangelistach. Jest też zamieszczony prolog św. Hieronima skierowany do Euzebiusza z zapewnieniem, że jego postanowieniem jest lektura starożytnych autorów, zachowanie wszystkiego dobrego i nieodstąpienie od Kościoła katolickiego. Na odwrocie pierwszej karty ochronnej tegoż egzemplarza jest ręczna zapiska łacińska z roku 1549 skierowana dedykacyjnie do Marcina Lyry, diakona (diacono franckenbergensi), że jeśli zostaliśmy włączeni w Chrystusa, to jesteśmy w Chrystusie, ale Chrystus jest w Ojcu, zatem i my jesteśmy w Ojcu. Jeśli jesteśmy w Ojcu, to jesteśmy zwycięzcami grzechu i śmierci wiecznej. Ponieważ Bóg nie może źle chcieć Chrystusowi, więc i nam nie chce źle, ponieważ my jesteśmy w Chrystusie a więc i w Bogu Ojcu. Nasze więc czyny są Jego czynami. Wszystkie więc czynności nasze są Jego czynnościami²³. Henryk Mollerus z Hamburga jest autorem *Enarratio Psalmorum Davidis excerpta ex praelectionibus*. Dzieło swoje wydał w Witemberdze u Jana

²¹ BKW II 12 Fol, *Oeconomia Bibliorum* ... „Omni animae meae salutem catholicae illi subitio Ecclesiae”.

²² BKW II 12 Fol, *Oeconomiae Bibliorum*... „cuius primum in terris pastorem Romanum pontificem, sacrosancta aecumenica concilia profitentur et reverenter agnoscunt”.

²³ BKW II 95/5 Fol.

Crato. W zbiorach biskupa Rostocka znalazła się część druga z roku 1573 i część trzecia z roku 1574.

W historii egzegezy Pisma świętego dobrze zapisał się Hieronim Osorius. Pochodził on ze znakomitej rodziny. Urodził się w Lizbonie w 1506 roku. Studiował w Salamance, Paryżu i Bolonii. Po powrocie do Portugalii otrzymał stanowisko na uniwersytecie w Coimbrze, gdzie wyjaśniał księgę proroka Izajasza i list św. Pawła do Rzymian. W roku 1564 został biskupem w Faro (Silves). Odznaczał się wielką czystością obyczajów²⁴, wymową i roztropnością. Zmarł w 1580 roku. W roku 1579 wyszło jego dzieło w Kolonii u spadkobierców Arnolda Birckmanna pt. *Paraphrasis in Isaiam Libri V*. Dzieło to weszło do księgozbioru biskupa Rostocka. Oprawione zostało ono²⁵ z pracą Franciszka Turrianusa (Torresa), jezuitę, człowieka wszechstronnie wykształconego, wybitnego filozofa i teologa, znawcy języka greckiego, teologa Soboru Trydenckiego, zmarłego w 1584 roku²⁶, noszącą tytuł: *Contra Boquinum Biturigum Sectae Zuinglianae, nominis eiusdem Societatis Jesu calumniatorem Apologeticus*, wydana w Kolonii w 1578 roku przez Ludwika Abectoria i spadkobierców Jakuba Soterisa. Wśród dzieł wyjaśniających Pismo święte w księgozbiorze biskupa Rostocka znalazły się również *Quinque novi indices generales diu multumque haecenus a studiosis desiderati*, wydane w Rzymie w 1586 roku In Aedibus Populi Romani. W tejże oficynie rzymskiej wyszły w 1586 roku dzieła, wyjaśniające Pismo święte, opracowane przez Augustyna Hunnaeusa, mianowicie *De sacramentis Ecclesiae Christi axiomata* oraz *Brevissimus catechismus catholicus*, o których zauważono słusznie, że są napisane „pie et erudite”. Fr. Jan Hentenius podkreślił w swej aprobacie wystawionej w 1566 roku, że katechizm ten nie zawiera niczego fałszywego, lecz podaje prawdy do wiery i czynienia, może więc z pożytkiem być wydrukowany i wydany. Wśród książek biskupa Rostocka mamy też dzieła zaciętego luteranina, zwalczającego Kościół katolicki i jezuitów, Idziego Hunniusa (Hunna), doktora i profesora teologii Akademii w Marburgu²⁷. Pracował on tam w latach 1576—1592. We Frankfurcie nad Menem wyszły w 1592 roku jego dzieła egzegetyczne: *Epistolae Divi Pauli Apostoli ad Romanos expositio plana et perspicua* oraz *Epistola canonica Joannis Evangelistae et Apostoli perspicua enarratione illustrata et nunc denuo emendatius edita*. W 1594 roku wydrukowała wdowa po Mateuszu Welaci w Wittenberdze komentarz Idziego Hunna pt. *Commentarii in Evangelium secundum Matthaeum*. W Marburgu w 1595 wyszły drukiem u Pawła Ege-

²⁴ Hurter III, 76 „innocentissimi mores”.

²⁵ BKW II 120 Oct.

²⁶ Hurter III, 281.

²⁷ Buchberger V, 202, Hurter III, 746.

nolpha jego *Praelectiones in viginti et unum priora capita Geneseos*.

W XVI wieku Hiszpanie wybijali się wśród innych narodów, a nawet je przewyższali, w wyjaśnianiu Pisma świętego²⁸, a pomiędzy nimi zdobył głośnie imię o. Benedykt Pererius (Perera), jezuita, nauczający różne przedmioty ówczesnej wiedzy, któremu nie dorównywał żaden z pisarzy owych czasów zarówno katolickich, jak i protestanckich²⁹. Do głośniejszych jego dzieł należały *Commentariorum in Daniele prophetam Libri sexdecim*. Pierwsze wydanie tegoż komentarza ukazało się w Rzymie w 1587 roku, drugie w Lyonie 1588. W zbiorze biskupa Rostocka zachowało się wydanie z roku 1594, jakie wyszło w Antwerpii In Aedibus Petri Belleri sub scuto Burgundiae. Drugim jego dziełem jest obszerny komentarz³⁰ pt. *Commentariorum in Genesim Liber quartus*, wydany w Ingolsztadzie w 1590 roku w drukarni Dawida Sartoria.

O. Benedykt Pererius zmarł w Rzymie 6 marca 1610 roku w wieku 75 lat.

W zbiorze biskupa Rostocka znalazł się również egzemplarz egzegetyczny Jerzego Myliusza, kaznodziei i profesora w Wittenberdze, zmarłego w 1607 roku³¹, poświęcony listowi św. Pawła — *In Epistolam D. Pauli ad Romanos. Hoc est, Clavem Scripturae Sacrae primariam, et theologiae universae fundamentum praecipuum Explicatio orthodoxa atque methodica*, drukowany w Jenie w 1595 roku przez Tobiasza Steinmana kosztem Salomona Grunera, bibliopola jенеńskiego.

Znany z ostrych wystąpień przeciw kalwinom Franciszek Feuardentius, doktor teologii, franciszkanin, profesor w Paryżu, gorliwy kaznodzieja w miastach francuskich, w księgozbiorze Rostocka ma swój komentarz, wydany w Kolonii w 1595 roku u Henryka Falckenburga pt. *In Jonam Prophetam commentarii*. Wśród książek zaopatrzonych ekslibrisem Rostocka znalazł się egzemplarz dzieła Seweryna Lubomlczyka (Lubomliusa, zm. 1612), nawróconego żyda, dominikanina z konwentu krakowskiego, doktora teologii³², męża szerokiej wiedzy: *Monotessaron Evangelicum seu catena aurea ex quatuor Evangelistis, totidemque pene millibus distinctionem connexa*. Autor podaje tu przede wszystkim kaznodziejom metodę czyli wstęp ogólny do przepowiadania i rozumienia Pisma świętego. Dzieło to wyszło drukiem w Krakowie w drukarni Bazylego Skalskiego.

²⁸ Hurter III, 470.

²⁹ Hurter III, 470, Wiest, s. 562.

³⁰ Wiest, s. 562.

³¹ ADB XXIII, 142—143.

³² Hurter III, 454—455 „natione Roxoianus, genere Hebraeus”. Al. Klawek, *Zarys dziejów teologii katolickiej w Polsce*, Kraków 1948 s. 20.

Teolog — reformista, Jan Piscator (Fischer), urodzony w Strassburgu w 1546 roku, zmarły w Herbornie w 1625, znalazł w księgozbiorze biskupa Rostocka życzliwe przyjęcie w postaci licznych komentarzy. Był on profesorem filozofii w Heidelbergu, później działał w innych ośrodkach w duchu reformistycznego wyznania, zwłaszcza w Akademii w Herborn. Tłumaczył on Pismo święte i komentował je, nie zaniedbując wyrażać akcentów reformatorskich³³. W Herbornie wychodziły jego wykłady i komentarze w oficynie Krzysztofa Corvina, począwszy od roku 1601: *Commentarius in Genesim, id est, Librum primum Mosis; Commentarius in Exodum* (1605), *Analysis logica Evangelii secundum Lucam* (1603), *Joannem, Matthaeum* (1606), *Commentarius in Librum Josue* (1607), *Analysis logica Evangelii secundum Marcum* (1608), *Analysis logica sex Epistolarum Pauli* (1609), *Analysis logica Quinque postremarum epistolarum Pauli* (1610), *In Librum Psalmsorum Commentarius* (1611), *In Ecclesiasten Salomonis commentarius* (1612), *In Librum Jobi commentarius*. Komentarzem do listu św. Pawła do Rzymian (*In divinam ad Romanos s. Pauli Apostoli Epistolam commentarius*), wydanym w Heidelbergu w 1613 roku, kosztował Jony Rosae, drukiem Jana Lancelloti, typografa uniwersyteckiego, wzbogacił jako autor księgozbiór biskupa Rostocka, kształcający się ongiś w Jeleniej Górze, Dawid Pareus, właściwie Waengler.³⁴ Obdarzony wielkimi zdolnościami językowymi i historycznymi, hiszpański egzegeta, Jan de Pineda, jezuita, urodzony w Sewilli w 1558 roku zmarły w wieku 80 lat w 1637 roku, profesor filozofii w Granadzie i Sewilli, następnie przez 18 lat profesor egzegezy w Kordobie, Sewilli i Madrycie, wydał komentarz *Ad suos in Salomonem Commentarios Salomon Praevius, id est, De rebus Salomonis Regis Libri Octo*, drukowany w Moguncji w 1613 roku, który znalazł się w omawianym księgozbiorze biskupa Rostocka. Ocenę tegoż komentarza podpisali w 1608 roku: Piotr de Vargas, Jakub Granada i Bernard de Lara, uznając go za „egregium sane opus, ac suo dignum auctore”, ponieważ daje on nie tylko rzetelność nauki, ale wspaniałość argumentów. Aprobata do druku podpisał prowincjał Franciszek do Quesada. Komentarz ten wyszedł drukiem na koszt Antoniego Hierata, bibliopola kolońskiego. Wydany komentarz znalazł wielkie uznanie³⁵. Zakonnik benedyktyński z „Coenobio Montisferrati”, Hieronim Lauretus, opat klasztoru Św. Feliksa, wydał w Kolonii w 1630 roku u Jana Gymnica sub Monocerote komentarz: *Sylva seu potius Hortus Floridus Allegoriarum totius Sacrae Scripturae* dla kandydatów teologii pożyteczny i konieczny, mający służyć, zdaniem autora, w miejsce całej biblioteki chę-

³³ Buchberger VIII, 523.

³⁴ ADB XXV, 167—8.

³⁵ Buchberger VIII, 510, Hurter III, 772.

nemu i chłonnemu nabywcy wiedzy z zakresu biblijnego. W tym samym roku (1630) wyszedł komentarz D. Wolberona, opata benedyktynów od św. Pantaleona w Kolonii, nakładem Michała Demena, bibliofila „sub signo Nominis Jesu” pt. *Commentaria vetustissima et profundissima super Canticum Cantorum Salomonis quod hebraice dicitur Sirhasirim. In IV. Libros distributa*.

Wprawdzie tytuł dzieła Dawida Maudena, wydanego w Antwerpii w 1631 roku u Jana Meursiusa, *Speculum aureum vitae moralis, Tobias ad vivum delineatus, explicatus et per selectaria moralia illustratus* może budzić podejrzenia, że dotyczy tematyki moralnej, ale wyjaśniono w nim, iż stanowi ono pomoc do kazań na tematy ewangeliczne, a więc związane z egzegezą, na niedziele i święta oraz postne okresy całego roku. Autor słynął w Belgii jako świetny znawca zagadnień moralnych. Działał on jako dziekan w Bredzie i duszpasterz w Brukseli przy kaplicy Matki Boskiej³⁶. Autor dedykował swe dzieło Izabeli Klarze Eugenii Infantce Hiszpańskiej, najsprawiedliwszej i pobożnej moderatorce Belgii w dniu 10 marca 1631 roku. Zapewniał on, że jego praca chce być przewodnikiem w budzeniu pobożnych obyczajów³⁷. Książka jego chciała być pożyteczną dla rozwoju wiary, dobrych obyczajów i życia religijnego³⁸.

O. Idzi de Coninck, jezuita, profesor w Lowanium, napisał (30 lipca 1627) na temat tegoż dzieła o dziesięciu przykazaniach, że jest ono niezmiernie pożyteczne dla kaznodziejów, by mogli nauczać swoich słuchaczy, w co mają wierzyć, jak postępować, czego unikać. Dzieło Dawida Maudena zalecał ogromnie biskup Michał Buscoduccis³⁹ jako bardzo przydatne duszpasterzom i kaznodziejom. Autor wyłożył w nim, jego zdaniem, ludowi chrześcijańskiemu rzeczy konieczne i nieodzowne, które wiarę umacniają, kształtują obyczaje i reformują je. Cenzor w Antwerpii, P. Coens, licencjat teologii, kanonik katedralny, wydający opinię o tejsze książce celem zezwolenia na druk, napisał, że dzieło to wyjaśnia „egregie et docte”, szczególnie na podstawie Ojców Kościoła, sprawy prawdziwego chrześcijanina wszelkiego wieku, stanu i obowiązku.

Autorem licznych dzieł był Alojzy Novarinus, członek zakonu teatynów, urodzony w Weronie w 1594 roku, zmarły w 1650, mąż wykształcony i pracowity⁴⁰. Z jego dzieł w księgozbiorze biskupa Rostocka znajdują się szkice — *Schediasmata sacro — profana: Hoc est, observationes Antiquis Christianorum, Hebraeorum, alia-*

³⁶ Hurter III, 1194.

³⁷ BKW II 48 Fol „quoad mores pios commonstrandos videatur Epitome”.

³⁸ BKW II 48 Fol „ad fidem, bonos mores ac religiosam vitam”.

³⁹ BKW II 48 Fol „omnibus meis Pastoribus et Concionatoribus sit commendatissimum”.

⁴⁰ Hurter III, 1069; Wiest, 563.

rumque Gentium ritibus in lucem eruendis, aliquot S. Scripturae, SS. Patrum, aliorumque Scriptorum locis illustrandis, variae eruditionis suppellectili augendae, pietati fovendae, amoliendae impietati, wydane w Lyonie w 1635 roku nakładem Wawrzyńca Duranda. Autor poświęcił swe dzieło świętemu Kościołowi rzymskiemu, prawdziwej i prawowitej Oblubienicy Chrystusa⁴¹. Tylko Kościół rzymsko-katolicki jest Bożą Oblubienicą⁴². W 1637 roku Alojzy Novarinus wypuścił na świat przysłowia na podstawie Ojców i pisarzy kościelnych celem zniszczenia błędów, posiewu cnoty, dzieło, w którym, zdaniem cenzorów Stefana Moliny, karmelity i Ferdynanda Molliassona, franciszkanina, znajduje się nauka godna pochwały i wystarczającej wiary⁴³. Tenże Alojzy Novarinus dedykował następne swoje dzieło „Jesu Christo sub Eucharistiae velamine Latenti”, wydane w Lyonie w 1638 roku nakładem wspomnianego już Wawrzyńca Duranda, mające tytuł *Electa Sacra*, w których daje ze źródeł łacińskich, greckich i hebrajskich nowe wyjaśnienie miejsc z Pisma świętego, albo nowe naświetlenie o Baranku Eucharystycznym. Pod tym samym tytułem *Electa Sacra* w następnym roku 1639 wyszedł dalszy jego tom, wzbogacony moralnymi naświetleniami, dedykowany „Jesu Christo Amori meo”, wyrażającymi głębokie tęsknoty serca i pragnienia za życiem z Chrystusem, oraz światłem Jego⁴⁴. W 1640 wyszedł w Lyonie tom dzieła Novarinusa *Electa Sacra*, dedykowany „Josepho Sanctissimo Virginis Sanctissimae Sponso”, w którym autor prosi św. Józefa, by mógł kroczyć za Nim nie tylko samym pisaniem, ale czystością życia i cnotami⁴⁵. Następnie spod pióra Novarinusa wyszedł w 1642 roku w Lyonie *Matthaeus et Marcus Expensi*, dzieło dedykowane Janowi Chrzcielowi Sfondrato, biskupowi Pawli. Następne dzieło Alojzego Novarinusa pt. *Joannes Expensus*, wydane w Lyonie w 1643 roku, zostało dedykowane opatowi Scypionowi Cataneo a Diaceto. Jego *Lucas Expensus*, wydany w Lyonie w 1643 roku, został poświęcony kardynałowi Raynaldo Estensi. Bogate myśli, zwłaszcza natury moralnej⁴⁶, zawarł Alojzy Novarinus w dziele *Paulus Expensus*, wydanym w Lyonie w 1645 roku nakładem spadkobierców

⁴¹ BKW II 22 Fol „Sacro-Sanctae Romanae Ecclesiae, Verae, legitimeque Jesu Christi Sponsae”.

⁴² BKW II 22 Fol „Tu Sola Dei Sponsa”.

⁴³ Aloysius Novarinus, *Adagia ex Sanctorum Patrum, Ecclesiasticorumque scriptorum monumentis prompta, quae explicantur et illustrantur, insertis, ut res exigebat, vitis euellendis, virtutibus implantandis, excursibus ethologicis*, Lugduni 1637, Sumptibus Laurentii Durand.

⁴⁴ BKW II 25 Fol „Nolo vitam, quae extra te, quia nec vita est”. „Noctem omnem odi, diem vclō, sed tuum”. „Illumina me sol meus amoris tui radio: animae intima irradiet lumen Tuum”.

⁴⁵ BKW II 26 Fol „sed vitae quoque puritate Te sequar, sequar virtutibus”.

⁴⁶ BKW II 87 Fol „quae ad mores informandos praecipue spectant”.

Gabriela Boissat i Wawrzyńca Anisson, dedykowanym Stefanowi Medices, generałowi teatynów. Nie zapomniał też omawiany autor o Najświętszej Maryi Pannie i Jej ofiarował tom *Electa Sacra* z wymownymi słowami dedykacji „Beatissimae Virgini Dei Matri Mariae a Supero Spiritu obumbratae” oraz z prośbą, aby został uwolniony z grzechowych więzów za Jej wstawiennictwem⁴⁷. Dzieło to ukazało się drukiem w Lyonie w 1647 roku nakładem spadkobierców Piotra Prosta, Filipa Borde i Wawrzyńca Arnauda. Z zakreśsu Starego Testamentu Alojzy Novarinus ogłosił w Weronie, swej rodzinnej miejscowości, w 1647 roku dzieło *Moses Expensus*, dedykowane Mikołajowi Oldono, przeorowi i współwizytatorowi lombardzkiej prowincji kartuzów. W Weronie w 1649 roku ukazał się też tom Alojzego Novarinusa pt. *Variorum opusculorum*, a w nim *Commentarius in Proverbia Salomonis ab eruditissimo Antonio Agellio olim compositus*. Wspomniany tu Antoni Agellus był teatynem, człowiekiem wielkiej czystości obyczajów i sławy naukowej, prefektem Typografii Watykańskiej, zasłużonym z edycji różnych dzieł⁴⁸.

Wśród książek biskupa Sebastiana Rostocka znalazły się również dzieła głośnego z nauki i pobożności jezuitę, o Andrzeja Pintusa Ramireza, egzegetę przez szereg lat, zmarłego w 1654 roku. Mamy wśród nich najpierw wydane w Lyonie w jednym tomie w 1648 roku nakładem spadkobierców Piotra Prosta, Filipa Borde i Wawrzyńca Arnauda: *Utriusque principum politices Parallela iustae et iniquae. Ad caput decimumquartum Isaiae Prophetiae*. Autor dedykował swoje dzieło jezuitcie, Janowi kardynałowi de Lugo. Równocześnie prosił o przebaczenie, jeśli w czymkolwiek zawinił przeciw wierze rzymskiej, z nieostrożności lub ignorancji, czy też pobożnym obyczajom⁴⁹. W roku 1652 wyszło drukiem jego dzieło również w Lyonie: *Commentarius in Epistolas Christi Domini ad septem Episcopos Asiae, quae in Apocalypsi continentur*⁵⁰. W 1648 roku wydał on w Lyonie dzieło, które poświęcił stuletniej rocznicy powstania jezuitów (1540—1640)⁵¹. Siebie nazwał „najmniejszym” spośród członków zakonu jezuitów, a innych współczłonków pozdrowił jako „szlachetną latorośl” św. Ignacego. Dzieło składało się z dwóch części. Pierwsza część miała służyć wyjaśnieniu Pisma

⁴⁷ BKW. Aloysius Novarinus, *Electa sacra...* „Sacratu tibi liber, liber a peccatorum vinculis per te fiat, qui illum offert”.

⁴⁸ Hurter III, 513. Novarinus, *Variorum opusculorum...*, *Commentarius in Proverbia Salomonis doctissimi nostri Agellii*.

⁴⁹ Andreas Pintus Ramirez, *Utriusque principum politices Parallela*, s. 448.

⁵⁰ Ramirez, *Commentarius...* „opus non vulgaribus ad mores documentis locupletissimum”.

⁵¹ Ramirez, *Sacrae Scripturae...* „Societas nostra, Jesu auspice, primam Foundationis suae Centuriam absolvit”.

świętego, a druga stanowiła pomoc dla kaznodziejów. Tytuł dzieła brzmiał: *Sacrae Scripturae selecta spicilegium sacrum explanandae litterae, moribus illustrandis*. W księgozbiornie biskupa Rostocka, miłośnika książki, znalazł się też głośny egzegeta, profesor w Lowanium, a następnie w Rzymie, który zinterpretował prawie całe Pismo święte, z wyjątkiem Psalterza i księgi Joba⁵², jezuita, Corneliusz a Lapide, ze swym dziełem *Commentaria in Salomonis Proverbia*, wydanym w Antwerpii w 1645 roku u Jana i Jakuba Meursiusa. Dzieło swoje poświęcił on Matce Bożej⁵³, prosząc Ją o przyjęcie pracy w pięknych słowach⁵⁴, a równocześnie o wskazanie mu drogi wszelkiej cnoty⁵⁵. W 1646 roku wydał on w Antwerpii *Commentaria in duodecim prophetas minores*, a w 1648 roku *Commentaria in Pentateuchum Mosis*. Zezwolenie na druk tegoż dzieła podpisał generał jezuitów w 1616 roku, Mutius Vitellescus, a opiniował je jako cenzor Egbertus Spitholdius, licencjat teologii, kanonik i pleban antwerpski. Cenzor uznał komentarz jako „doctus et pius” i godny wszelkimi sposobami do druku, aby wszystkich miłośników nauki kształcił i porywał do pobożności⁵⁶.

Jako ostatniego przedstawiciela egzegetów, którzy znaleźli się przez swoje dzieła w księgozbiornie biskupa Sebastiana Rostocka, poruszamy Piotra Aureolusa, franciszkanina, teologa paryskiego, odznaczającego się głęboką nauką i kardynała, zmarłego w 1345 roku⁵⁷. Jego *Commentarius in libros IV. Sententiarum* był wydany w Rzymie w latach 1495 i 1505. Pismo święte komentował on według sensu dosłownego. Jako najlepiej wydany komentarz jego do Pisma świętego uchodzi edycja w Paryżu z 1585 roku. Stefan Novelletius Thallorinus, doktor teologii, doprowadził do wydania w 1649 roku w Roñcu (Rothomagi) u Jakuba Besongne „in aurea Palatii” od dawna pożądanego dzieła: *Commentaria vere aurea et compendiosa in universam Sacram Scripturam*.

Biskup Rostock przez zgromadzenie w swym księgozbiornie dość pokaźnej ilości dzieł z zakresu egzegezy biblijnej dał przez to dowód, że ta dziedzina była mu w jego pracy kapłańskiej, duszpasterskiej, a przede wszystkim kaznodziejskiej, droga i pomocna. Jego wykład w 1636 roku z racji otrzymanej promocji doktorskiej z teologii w Ołomuńcu na temat nauki św. Jana Chrzciciela, który był lampą, „co płonie i świeci” (J. 5, 35), znalazł w skrzętnym gromadzeniu dzieł treści egzegetycznej swe potwierdzenie i odbicie.

⁵² Hurter III, 787; *Wiest*, s. 561.

⁵³ *Virgini Deiparae Aeternae Sapientiae Genitrici Votum*.

⁵⁴ *Suscipe ergo, o Virgo Sapiens et benedicta, haec mea, imo tua, in tripartitam Sapientis Sapientiam commentaria*.

⁵⁵ *Doce nos in hisce tui Salomonis Proverbiis, omnem virtutem agnoscere et colere*.

⁵⁶ *Ut omnes doctrinae audos et erudiat, et in pietate promoveat*.

⁵⁷ *Wiest*, s. 439, 451.

3. Patrologia

W księgozbiornie biskupa Sebastiana Rostocka dział patrologii jest słabo reprezentowany. Liczy on 26 dzieł. Ten kierunek nie zaznaczył się wybitnie w zainteresowaniach bibliofilskich biskupa. Znalazły się tu najpierw egzemplarze dzieł autora bardzo poczytnego wówczas, mianowicie św. Augustyna wydane w Bazylei w 1506 roku, ale nie kompletne, bo tylko niektóre *Partes librorum*⁵⁸. Dalej jest pozycja zasłużonego papieża Grzegorza I Wielkiego: *Dialogus de vita et miraculis patrum Italicorum et aeternitate animarum eum tabulis nunc a novo superadditis*, wydana drukiem w Paryżu w 1508 roku staraniem Udalryka Geringa i magistra Berchtolda Rembolta. Zagościł wśród ksiązek Rostocka Orygenes przez swoje *Explanatio in Epistola Pauli ad Romanos*, wydane w 1508 roku w Lipsku. Nie pominięto w zbiorze też dzieła Euzebiusza z Cezarei *Chronicon* w wydaniu paryskim z 1512 roku. Do patrologii włączono w księgozbiornie biskupa Rostocka *Epistolae antiquissimae*, wydane w Kolonii w 1526 roku, zaliczając do nich nie tylko listy św. Klemensa Rzymskiego i Ignacego Antiocheńskiego, ale i Anakleta, Ewarysta, Dionizego. W tłumaczeniu Genjajana Herueta weszły do księgozbiornu biskupa Rostocka *Aureae in Psalmos Davidicos Enarrationes* św. Jana Chryzostoma, patriarchy konstantynopolskiego, wydane w Antwerpii w 1552 roku. Do działu patrystycznego dołączono w tymże księgozbiornie dzieło pt. *Orthodoxographia theologiae*, wydane w Bazylei w 1555 roku przez Henryka Petri. Dalej biskup Rostock posiadał w swym księgozbiornie *Interpretatio in omnes Davidis Psalmos*, biskupa Teodoretę z Cyru, wydane w Padwie w 1564 roku u Antoniego Gallasiusa oraz św. Hilarego z Poitiers *Lucubrationes quotquot extant* w edycji bazylejskiej z 1570 roku Euzebiusa Episcopiusa. W roku 1576 wydrukował w Nysie na Śląsku Jan Cruciger dzieło św. Wincentego z Lerinu *Pro catholicae fidei antiquitate et veritate, adversus prophanas omnium haereseon novationes, liber elegantissimus, ante annos mille ab authore conscriptus*, do którego „Ad-ditum est breue commentariolum per Joannem Costerium”.

Bogata i piękna myśl tradycji katolickiej, mająca swoje odzwierciedlenie w pismach doktorów, ojców i pisarzy Kościoła Chrystusowego, w księgozbiornie biskupa Rostocka znalazła swoje miejsce tylko przez niektórych jej przedstawicieli. Ten kierunek nie budził zainteresowań zasłużonego skądinąd bibliofila na Śląsku w jego kulturze XVII wieku.

⁵⁸ BKW III 44/4 Fol „Joannes Tres (Amorbachius) Petri et Froben cives basillienses expresserunt foeliciter”.

4. Historia Kościoła

Zauważono słusznie ze strony badaczy naukowych, że w XVI wieku wydanie Centuryj Magdeburskich i użycie przez innowierców historii jako narzędzia walki z Kościołem nadało tej nauce większe, bo apologetyczno-religijne znaczenie⁵⁹. W księgozbiorze biskupa Rostocka historia Kościoła nie znalazła wiele miejsca. Nie ma w tym dziale ani wybitnych autorów, ani dzieł. Ogólna ich liczba dochodzi do 14 pozycji bibliograficznych. Do nich dołączają się jeszcze dwie pozycje z zakresu ścisłej tematyki śląskiej (Silesiaca). Badając chronologicznie ten dział, rozpoczynamy przegląd od Ludwika Rabusa von Memmingen, doktora Pisma świętego, teologa luterskiego i kaznodziei w Strassburgu⁶⁰. Napisał on *Historien der Heyligen Ausserwoelten Gottes Zeugen, Bekennern und Martyrern*, które wydał drukiem w Strassburgu w 1557 roku Samuel Emmel. Druga część *Historien der Martyrer*, zachowana w omawianym przez nas księgozbiorze, tegoż autora, pełniącego wówczas funkcje superintendenta w Ulm, wyszła również w Strassburgu w 1572 roku. Autor ten zmarł w Ulm w 1592 roku. Katolicką pozycję w księgozbiorze Rostocka z zakresu historii kościelnej stanowi lyońskie wydanie w 1566 roku *Canones et decreta Sacrosancti oecumenici et generalis Concilii Tridentini* przez Wilhelma Rovillia „Sub scuto Veneto”. Zachowane w księgozbiorze dzieło F. Amaldusa Mermanniusa Alostanus pt. *Theatrum conversionis Gentium totius Orbis sive Chronologia de vocatione omnium populorum et propagatae per universum orbem fidei christianae religionis descriptio*, Flandryjczyka z pochodzenia, franciszkanina, wydane ponownie w Antwerpii w 1572 roku w Oficynie Krzysztofa Plantyny, uznano za bardzo rzadkie⁶¹. Z dziełem tym oprawiono razem pracę koadiutóra i desygnowanego biskupa warmińskiego, Marcina Kromera, *Polonia siue de situ, magistratibus et Republica Regni Polonici libri duo*, wydaną w Kolonii w 1577 roku przez głośnego drukarza i wydawcę Materna Cholina. Do pracy Kromera dołączona została „ad lectorem admonitio” pewnego księdza polskiego *De Silesiorum nouis annalibus*. Wzbogaca też zbiór *Narratio de bello inter Regiam, Maiestatem ex Anglia et Gallos*. Ciekawy egzemplarz stanowi dzieło Jana Chrzyciela de Caualleriis, drukowane w Rzymie w 1585 roku w typografii Dominika Basae, ubogacane miedziorytami portretów papieskich, mające tytuł *Pontificum Romanorum effigies*. W Strassburgu w 1596 roku wydał Jan Pappius, doktor teologii, *Epitome historiae Ecclesiasticae*, podające

⁵⁹ S. Bednarski, *Upadek i odrodzenie szkół jezuitkich w Polsce*, Kraków 1933 s. 261.

⁶⁰ ADB XXVII, 97—8.

⁶¹ Hurter III, 41 „opus valde rarum”

historię nawróceń różnych narodów, prześladowań Kościoła, herezji i soborów powszechnych.

Jeden z najuczciwszych jezuitów swego czasu⁶², Jakub Gretser, przywódca teologów polemicznych w Niemczech, najdzielniejszy bojownik za wiarę i obrońca prawdy, młot na protestantów, poświęcający dziennie przynajmniej dziesięć godzin na studium, nie wahał się wyjeżdżać na wieś i tam uczyć dzieci prawd wiary⁶³. Był to niezmordowany pisarz, autor wielu dzieł⁶⁴. Jego życie określano jako walkę przeciwko akatolikom⁶⁵. Urodził się on w Badenii w 1562 roku, w miejscowości Markdorff, pracował jako profesor teologii scholastycznej w Ingolsztadzie w latach 1592—1605, później teologii moralnej 1609—1615. Zmarł w 1625 roku. Pięć tomów jego dzieła: *De Cruce Christi* z lat 1598—1610 stanowią „hervorragende Apologie” przeciw protestanckiemu odrzuceniu czci krzyża. W zbiorze biskupa Rostocka mieści się dzieło Jakuba Gretsera pt. *Libri quinque Apologetici pro vita Ignatii Loiolae, Fundatoris Societatis Jesu, edita a Petro Ribadeneira: contra calumnias eiusdem Christiani Simonis Lithi Miseni Calvinistae*, wydane w Ingolsztadzie w 1599 roku w drukarni Adama Sartoriusa. Razem z dziełem Marcina Chemniciusa pt. *Examinis Concilii Tridentini*, wydanym we Frankfurcie w 1609 roku u Jana Sauriusa, nakładem Franciszka Nicolai Rothii, złączono w księgozbiorze biskupa Rostocka w jednym kločku dzieła P. Galantiusa, *De arcanis catholicae veritatis libri XII* oraz Jana Reuchlina, *De cabala seu de symbolica receptione*, wydrukowane we Frankfurcie w 1612 roku, nakładem spadkobierców Klaudiusza Marnii, Jana i Andrzeja. Wśród historycznych ksiązek, zebranych przez biskupa Rostocka, znajduje się też praca Gaudencjusza Altempa, napisana zdaniem cenzora Franciszka Marii Gattola, dominikanina, jako „piena di eruditione” pt. *La santita persequitata trionfante. Vita di S. Giovanni Christostomo*, wydana w Rzymie w 1645 roku w drukarni Andrzeja Fei.

Jezuita, Jerzy Crugerius, autor dzieła: *Sacerrimae memoriae Inclty Regni Bohemiae Coronae, et nobilium eiusdem pertinentiarum Moraviae et Silesiae*, wydanego w Litomyślu w 1667 roku w drukarni Jana Arnolti, zapewniający, że w Kościele katolickim pragnie być rządzony, kierowany i sądzony⁶⁶, znalazł uznanie biskupa Rostocka i miejsce w jego księgozbiorze.

⁶² K. Werner, *Franz Suarez und die Scholastik der letzten Jahrhunderte*, Regensburg 1861, I. s. 50 „der gelehrte unter den Jesuiten seiner Zeit”.

⁶³ Hurter III, 728.

⁶⁴ Wiest, s. 577, 579.

⁶⁵ Wiest, s. 596 „eiusque quoque vita universa nihil nisi bellum fuit contra A catholicos”.

⁶⁶ Buchberger IV, 693. Jezuita Jerzy Crugerius zapewnia, że on

Drogą darowizny otrzymał biskup Rostock dzieło o Antoniego Bruodinususa, reformaty, gwardiana konwentu Matki Bożej Śnieżnej w Pradze, pt. *Propugnaculum Catholicae Veritatis libri X. constructum in duas partes divisum. Pars prima historica*, drukowana w Pradze w 1669 roku.

Z historii kościelnej na Śląsku, w dziale „Silesiaca”, mamy tylko dwa druki z XVII wieku.

Dział ten więc w księgozbiorze biskupa Sebastiana Rostocka przedstawia się bardzo skromnie. Jest w nim tylko jedna pozycja, poświęcona klasztorowi i kościołowi w Bardo Śląskim, gdzie znajduje się słynne sanktuarium Maryjne, mianowicie *Diva Wartensis* pióra jezuita, czeskiego historyka, Bogusława Alojzego Balbinusa (1621—1688), pochodzącego z Hradec Kralove, wydana w Pradze w 1655 roku, drukiem uniwersytetu, nakładem opata Szymona z Kamieńca Ząbkowickiego. W dwa lata później, w 1657 roku, wyszła ta sama praca w języku niemieckim.

Historia Kościoła zajęła w księgozbiorze biskupa Rostocka raczej marginesowe miejsce.

5. Dogmatyka

W księgozbiorze biskupa Sebastiana Rostocka dział literatury dogmatycznej, liczącej 20 egzemplarzy, reprezentuje najpierw ks. Stanisław kardynał Hozjusz, biskup warmiński, zmarły w 1579 roku, teolog głośny i sławny⁶⁷, przez swoje dzieło, ocenione jako „opus inprimis pium et eruditum”⁶⁸, *Confessio Catholicae Fidei Christiana: vel potius Explicatio quaedam confessionis, in synodo Petricoviensi a patribus prouinciarum Gnesnensis et Leopoliensis in Regno Poloniae factae. Anno domini MDLI.*, wydane we Wiedniu w 1560 roku w oficynie Michała Zymmermanna. Kardynał Hozjusz, oddany bez zastrzeżeń Stolicy Apostolskiej, ocenę swego dzieła oddał całkowicie osądowi papieskiemu⁶⁹. Następnym autorem jest

„paratus in omnibus ab eadem Ecclesia regi, duci et iudicari” BKW IV 56 Qu.

⁶⁷ R. Bellarminus, *De scriptoribus ecclesiasticis*, Coloniae 1684 s. 23, charakteryzuje w następujący sposób ks. Stanisława kardynała Hozjusza: „Tanti enim splendoris viri huius magni nomen est, ut ubicumque sol ipse lucet, sit omnibus notissimum”. Por. J. Umiński, *Opinie o cnotach, świętobliwości i zasługach Stanisława Hozjusza*, Lwów 1932. Słusznie zauważył też ks. Jan Bochenek, *Stanisława Hozjusza nauka o Eucharystii*, Warszawa 1936, s. 12, że „zabiegi Hozjusza dla sprawy katolickiej” miały „niesłychane znaczenie dla katolicyzmu w Polsce”.

⁶⁸ BKW V 30 Fol. Por. Estreicher, *Bibliografia*, XVIII, s. 279.

⁶⁹ BKW V 30 Fol. „Salvo per omnia iudicio S. Sedis Apostolicae”.

„catholicae religionis columna”⁷⁰, św. Piotr Kanizjusz⁷¹, jezuita, mający tu swój *Catechismus Graeco-Latinus nunc iterum in Gratiam studiosae iuventutis, opera Georgii Mayer Societatis Jesu editus*, wydany w Bazylei, bez podania roku, kosztem Klosmanna. Jerzy Mayer wydał tenże katechizm, pragnąc przyjąć jeszcze owocniej z pomocą „pobożności młodzieńczej”, która czerpała nauki z tegoż katechizmu od szeregu już lat, nowym naświetleniem.

Wśród około 30 dzieł św. Piotra Kanizjusza wybija się jego katechizm w trzech wersjach: dla dorosłych (*Summa doctrinae christianae*, 1555), dla młodzieży (*Catechismus parvus catholicorum*, 1558), i dla dzieci, z 1556 roku. Za najlepszy katechizm uchodzi drugi⁷². Do chwili śmierci św. Piotra Kanizjusza (21 grudnia 1597 r.) miał jego katechizm około 200 wydań⁷³.

Vermilius Piotr Martyr, urodzony we Florencji, w 1500 roku, zmarły w Zurychu w 1562 roku, włoski reformator, profesor Starożytności⁷⁴ w Strassburgu, napisał szeroko rozpowszechnione *Loci communes*, zachowane wśród książek biskupa Rostocka w wydaniu z roku 1587 w Officina Froschoviana. Nie został też pominięty św. Tomasz z Akwinu ze swoją *Summa totius theologiae*, wydana w Kolonii w 1604 roku w oficynie Antoniego Hierati (sub Monocerote). Dzieło teologa jezuitckiego, Jana Macherentinusa (1540—1610), profesora teologii w różnych miastach, *Explicatio catechismi catholici una cum praxi catechistica*, wyszło drukiem w Trewirze w 1612 roku w oficynie typograficznej Henryka Bocka nakładem Piotra Henninga, bibliofila kolońskiego. Znalazło się ono wśród książek biskupa Rostocka. Fr. Piotr Bilinius z Poznania, bernardyn (Ord. Minorum Observant.), lektor teologii, definitur prowincji polskiej, profesor filozofii i teologii w Krakowie u św. Bernardyna, wydał w 1612 roku w Moguncji nakładem Teobalda Schonwettera swoje dzieło *Commentaria in Primum Librum Sententiarum Fratris Joannis Duns Scoti*, które dedykował biskupowi kujawskiemu Wawrzyńcowi Gembickiemu⁷⁵. Głośny kontrowersysta Marcin Becanus (Verbeeck, van der Beeck, 1563—1624) pro-

⁷⁰ Bellarminus, *De scriptoribus*, s. 38.

⁷¹ Buchberger II, 728—730; Hurter, III, 196—8; Wiest, s. 539—540. Na jego epitafium w kościele św. Mikołaja we Fryburgu podano, że św. Piotr Kanizjusz jest „toto christiano orbe notissimus, Fide, prudentia, indefesso scribendi labore”. Hurter III, 198.

⁷² Buchberger II, 730. W katechizmie św. Piotra Kanizjusza uwidacznia się „die besondere Formulierung des christlichen Lehre”. Por. H. Bruders, *Die Theologie der Rheinlande von 925 bis 1925*, Düsseldorf 1926, s. XV.

⁷³ Buchberger II, 730; Wiest, s. 540, wspomina, że tych wydań katechizmu Kanizjusza było aż 400.

⁷⁴ Buchberger X, 718.

⁷⁵ E. Ozorowski, *Piotr z Poznania teolog polski XVII wieku*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1972, II, s. 105—146.

fesor filozofii i teologii przez 22 lata w Würzburgu, Moguncji i Wiedniu⁷⁶, spowiednik Ferdynanda II Habsburga, autor licznych dzieł, odznaczających się ogromną jasnością⁷⁷, ma w księgozbiorze biskupa Rostocka egzemplarze: *Theologiae scholasticae*, wydane w Moguncji w latach 1619 i 1623 drukiem i nakładem Jana Albini. Prace swoje pisał on przede wszystkim przeciw kalwinom. W roku 1624 w Kolonii u Jana Kinchia (sub Monocerote) wydał Antoni Dauroutius, jezuita, *Flores exemplorum sive Catechismus historialis*. Studium o Matce Bożej ogłosił drukiem w 1642 roku w Lyonie jezuita Andrzej Pintus Ramirez, mąż pełen pobożności i nauki, pt. *Deipara ab originis peccato praeservata*. Na drugiej karcie ochronnej podano nieco inny tytuł książki: *De conceptione Beatæ Mariæ Virginis*.

O dziele Franciszka Vekenusa (van der Veken), jezuita i profesora uniwersytetu w Kolonii, wydanym w Antwerpii w 1655 roku pt. *Disputationes theologicae de Deo uno et trino*, opracowanym w oparciu o św. Tomasza z Akwinu, dedykowanym papieżowi Aleksandrowi VII, zaznaczył w swej opinii cenzor, Wilhelm Bologninus, że jest ono napisane „praeclara cum ingenii subtilitate, magnoque iudicio, ac singulari claritate, doctissime”. Biskup Rostock nie omieszkał go nabyć i umieścić w swoim księgozbiorze. „Luculenter elaboratum” zostało dzieło Sylwestra de Saavedra, mercedysty, znakomitego profesora, ku czci Najświętszej Maryi Panny: *Sacra Deipara, seu de Eminentissima dignitate Dei Genitricis immaculatissimæ*, wydane w Lyonie w 1655 roku, dedykowane Niepokalanej Dziewicy, Królowej nieba. Autor podkreśla za św. Anzelmem, że było rzeczą odpowiednią, aby Niepokalana Boża Matka jaśniała taką czystością, „qua maior sub Deo nequit intelligi”⁷⁸. Dzieło to ma wielką wartość praktyczną, ponieważ rozbudza w ludziach względem Bożej Matki, „humani generis reparatricem”, synowskie uczucia i miłość⁷⁹. Do całości tegoż zbioru wchodzi dzieło praskiego profesora, reformata, Antoniego Bruodiusa, *Universae Theologiae Scholasticae manualis summa*, wydane w Pradze w 1664 roku w drukarni uniwersyteckiej Karola Ferdynanda, w kolegium jezuickim św. Klemensa.

6. Teologia moralna

Dział teologii moralnej w księgozbiorze biskupa Sebastiana Rostocka przedstawia się również bardzo skromnie i poza paru autorami z tego zakresu nie można podkreślić większego zainte-

⁷⁶ Buchberger II, 78; Hurter III, 720—722; Wiest, s. 565—9.

⁷⁷ Hurter III, 722.

⁷⁸ BKW V 42 Fol. Por. L. Puciata, *Grzech pierworođny w teologii* św. Anzelmia, Wilno 1932.

⁷⁹ Saavedra, *Sacra Deipara* ... Filialem animum, affectumque.

resowania bibliofilskiego z jego strony. Z teologii moralnej w całym księgozbiorze Rostocka dział liczy 6 egzemplarzy. Jako pierwszy autor z niwy teologii moralnej występuje Sylwester de Prierio, z zakonu dominikańskiego⁸⁰. Właściwe jego nazwisko brzmi: Mazzolini⁸¹. Urodził się on w Prierio w 1456 roku. W latach 1491—1508 był profesorem filozofii w Bolonii i Padwie. Od roku 1515 był magistrem Sacri Palatii. Na terenie Italii należał on do pierwszych literackich przeciwników Marcina Lutra⁸². Jest on autorem: *Summa moralis*, którą określa się jako *Summa summarum que Sylvestrina dicitur*. Jest to *Summa de casibus conscientiae*. W księgozbiorze biskupa Rostocka znajduje się wydanie z roku 1518, które wyszło staraniem i nakładem Jana Grienera w Strassburgu za pontyfikatu papieża Leona X. Drugim autorem jest z tegoż zakresu Erazm z Rotterdamu i jego dzieło *De libero arbitrio*, do którego dołączono Marcina Lutra: *De servo arbitrio ad Erasmum Roterodamum*, wydane w Wittenberdze w 1525 roku. Egzemplarz ma liczne podkreślenia w tekście i zapisy marginesowe, świadczące o żywym zainteresowaniu się nim i widocznej lekturze. Do czołowych scholastyków hiszpańskich należy Franciszek Suarez⁸³, jezuita, nazwany papieżem metafizyków, gigantem scholastyków, odgrywający ważną rolę w sporze o łasce⁸⁴. Urodził się on w Granadzie w 1548 roku. Zmarł w Lizbonie w 1617 roku.

Wśród książek biskupa Rostocka znajduje się dzieło pióra Franciszka Suareza pt. *Opus de virtute et statu religionis*, wydane w Moguncji w 1609 roku. Drukował je Baltazar Lippsius kosztem Hermana Mylii. Autor rozważa w nim w trzech traktatach o naturze i istocie cnoty religii, przykazania i grzechy.

Profesor teologii Akademii w Lowanium, Leonard Lessius (Leys) (1554—1623), jezuita, nazywany „lumen theologiae”⁸⁵, człowiek ogromnie uzdolniony, w siedemnastym roku życia uwieńczony stopniem doktora filozofii, oddany z zamiłowaniem nauce i cnocie, pełen wstrzeźliwości, przez 30 lat życia posilający się raz dziennie⁸⁶, autor licznych dzieł, ma w księgozbiorze biskupa Rostocka swoją pracę *De iustitia et iure ceterisque virtutibus cardinalibus libri quatuor*, wydaną w Antwerpii i w 1632 roku w Officina Plantiniana Baltazara Moreti.

⁸⁰ BKW VI 10 Fol. „ex predicatorum ordine vite regularis Congregationis Lombardicae”.

⁸¹ Buchberger VIII, 735.

⁸² Bellarminus, *De scriptoribus*, s. 33 „primum omnium scripsisse contra Lutherum”. Wiest, s. 529; Buchberger, VIII, 735.

⁸³ Buchberger IX, 1129—1130.

⁸⁴ Wiest, s. 565 „Lapa Metaphysorum, Gigans inter scholasticos, in celebri de auxiliis gratiae controversia”.

⁸⁵ Hurter III, 619—620; Wiest, s. 570—571.

⁸⁶ Hurter III, 619—620.

⁸⁶ Hurter III, 619—620.

Do głośnych moralistów należał Antoni Diana (1585—1663), pochodzący z Palermo, zmarły w Rzymie, ceniony przez papieży Urbana VIII, Innocentego X i Aleksandra VII, egzaminator biskupów⁸⁷, aczkolwiek zarzucano mu pewien laksyzm⁸⁸, w dziele *Resolutiones morales in quatuor partes distributae*, wydanych w Wenecji w 1636 roku u Franciszka Baba, w których wyjaśnia różne kazusy sumienia „benigne sub variis tractatibus”.

Wymieniony tutaj zestaw autorów z dziedziny teologii moralnej w księgozbiornie biskupa Rostocka, aczkolwiek skromny co do swej ilości, daje obraz pewnych zainteresowań kościelnego hierarchy we Wrocławiu XVII wieku w tym kierunku.

7. Literatura polemiczna

W związku z rozbudzonym ruchem reformacyjnym przy ogromnym zróżnicowaniu ludzkich poglądów i podziałem religijnym rozwijała się żywo literatura polemiczna, oddając odzwierciedlenie ówczesnych zainteresowań, replik i ataków. Biskup Sebastian Rostock, żyjący jeszcze w tych kotłujących się czasach, musiał się zapoznać z tymi poglądami i kierunkami, dlatego też w jego księgozbiornie znajdują się dzieła treści polemicznej, dość liczne, sięgające ilości 164 pozycji. Należą do nich: *Propositiones theologicae Reverendorum Virorum D. Martini Lutheri et D. Philippi Melancthonis continentes summam doctrinae christianae, scriptae et disputatae Witebergae, inde usque ab anno 1516, de quo tempore uaticinatus est Johannes Hilten, initium reformationis Ecclesiae anno 1516. Cum praefatione D. Philippi Melancthonis*, wydane w Wittenberdze w 1558 roku. Ponadto wchodzi tu dzieło: *De praecipuis horum temporum controversiis: Propositiones, orationes et quaestiones, continentes Summam Confessionis Academiae Witebergensis, congruentem cum perpetua sententia purioris et orthodoxae antiquitatis*, które wyszło również w Wittenberdze w 1571 roku drukiem Jana Schwertelia. Do tegoż zalicza się klocek z dwunastoma pozycjami, dotyczącymi głównie Marcina Lutra, jak apelacja jego z 28 listopada 1518 roku do soboru⁸⁹, akta Lutra wniesione do legata apostolskiego, rezolucja luteriańska na temat trzynastej propozycji o władzy papieskiej⁹⁰. Z tym dziełem łączy się praca Sylwestra Prieratis, dominikanina, sławnego profesora teologii, magistra „palatii apostolici”, na temat: *In presumptuosas Conclusiones de potestate pape dialogus* Marcina Lutra, augustia-

⁸⁷ Hurter III, 1191—92.

⁸⁸ Buchberger III, 342.

⁸⁹ BKW VII 53/1—12 Qu. Appellatio f(acta) Martini Lutheri ad concilium.

⁹⁰ BKW VII 53 Qu (3): Resolutio Lutheriana super propositione decima tertia: de potestate papae per autorem locupletata.

nina. Na jej marginesie są liczne zapiski łączące się z tematyką papieską, jak „Romanus Pontifex summus, Tu es Petrus, Petrus os apostolorum, et super hanc petram” i inne⁹¹.

Na treść tej pracy odpowiedział Marcin Luter repliką *Ad Dialogus ...de potestate Pape responsio*, podpisując się jako augustianin witemberski. Oprócz wymienionych pozycji mamy tu jeszcze pożyteczną książkę, zdaniem autora, o papieżstwie⁹², dwa kazania wydane w Lipsku (*Ein Sermon*) w 1520 roku, pracę na temat Stolicy Apostolskiej i czy jest ona z ustanowienia Bożego⁹³, Marcina Lutra o rzymskim papieżstwie⁹⁴, odezwę do szlachty niemieckiej⁹⁵ oraz o soborze w Costenitz⁹⁶.

O podobnej treści zebrano pisma w jednym klocek⁹⁷, mianowicie o przygotowaniu duszy na chwilę śmierci, o predestynacji i kuszeniu wiary⁹⁸. Tutaj wchodzi też Andrzeja Bodensteina Karlstadta: *De legis litera sive carne et spiritu enarratio*, praca wydana w Wittenberdze w 1521 roku. Z tegoż samego roku pochodzi edycja wittenberska, mianowicie cenzura wydziału teologicznego w Paryżu na temat nauki luterskiej oraz apologia w obronie Lutra przeciw dekretowi paryskiemu⁹⁹. Dołączono też tu list Erazma z Rotterdamu o jego własnym wyjaśnianiu i usprawiedliwianiu zamiany życia klasztornej i stroju¹⁰⁰ oraz modlitwę do Chrystusa Pana za Juliusza II „Ligure Pontifice Maximo”¹⁰¹, napisaną przez „quodam bene docto et christiano”, z załączoną zachętą „Plaude Lector, oculis receipt Germania. Lege et Adficiaris”. List Joachima Turrani do papieża Aleksandra VI oraz dialog o Hieronimie Sauanaroli pomnaża ten zasób¹⁰² z roku 1521. Weszła też tu mowa o spalaniu

⁹¹ BKW VII 53 Qu (4).

⁹² Eyn gar Frucht bar und nutzbarlich buchleyn von den Babstlichen Stule und von Sant Peter und von den dye warhafftige Scheffleyn Christi seynt... tzu Leypczk.

⁹³ BKW VII 53 Qu (7). Super apostolica Sede an videlicet diuino sit iure nec ne.

⁹⁴ BKW VII 53 Qu.

⁹⁵ An den christlichen Adel deutscher Nation, Wittenberg. BKW VII 53 Qu.

⁹⁶ BKW VII 53 Qu (12). *Des heiligen Concilii tzu Costenitz*, Lipsiae 1520.

⁹⁷ BKW VII 7 Qu (1—18).

⁹⁸ BKW VII 7 Qu. *Libellus auro praestantior de animae praeparatione in extremo laborantis, deque Praedestinatione et tentatione Fidei*, Haenoae, Apud Thomam Anshelmum Mense Septembri.

⁹⁹ BKW VII 7 Qu (3). *Determinatio Theologicae Facultatis Parisiensis super Doctrina Lutheriana hactenus per eam visa. Apologia pro Luthero Adversus Decretum Parisiensium*.

¹⁰⁰ BKW VII 7 Qu (4). *Erasmii Roterodami Epistola, qua se excusat, cur mutavit monasticam vitam, item habitum*.

¹⁰¹ BKW VII 7 Qu (5).

¹⁰² BKW VII 7 Qu (6).

dekretów antychrześcijańskich¹⁰³ oraz osąd wydziału paryskiego o apologii Filipa Melanchtona pisanej w obronie Lutra¹⁰⁴ i list do Leona X. Nie zapomniano też zamieścić *Tessarodecas consolatoria pro laborantibus et oneratis Martini Lutheri*, wydanych w Bazylei w 1521 roku. Jest również obrona Filipa Melanchtona przeciwko Janowi Eckowi z 1519 roku¹⁰⁵, *Lutheriana Confutatio* drukowana w Wittenberdze w 1521 roku, Marcina Lutra *Adversus Execraelem Antichristi bullam* z 1520 roku, ocena artykułów Lutra¹⁰⁶ przez bullę Leona X, o niewoli babilońskiej Kościoła¹⁰⁷, *De vera et constanti serie theologiae disputationis Lipsiae Epistola* — Jana Cellarii Gnostopolitani skierowany do Wolfganga Fabritiusa z 1519 roku¹⁰⁸. Reszta dzieł z tegoż klocka została wydana¹⁰⁹. Trudno jest określić czas, kiedy dokonano tego.

Teologia Marcina Lutra widocznie wzbudziła ciekawość biskupa Rostocka, skoro umieścił on w swoim księgozbiórze *Theologiae Martini Lutheri trimembris epitome* w wydaniu z 1558 roku¹¹⁰.

W tym samym dziale polemicznym znalazł się Zachariasz Ferrerij Vincentini Gardensis, legat papieski do Polski i Litwy, autor *Oratio Legati apostolici habita Thorunii in Prussia ad Serenissimum Poloniae regem contra errores Fratris Martini Luteri*, którą wydrukował Jan Haller w Królewskim Mieście — Krakowie w 1521 roku. Mikołaj Faber wydrukował w Lipsku w 1533 roku *Confutatio calumniosissimae responsionis Justi Jonae, id est, Jodoci Koch, una cum Assertionem bonorum operum Jerzego Wuiceliusa. Z lipskiej oficyny tegoż Mikołaja Fabera wyszło w 1534 roku *Subsidium de voluntate christiani hominis* autorstwa wymienionego już Jerzego Wuiceliusa. Mamy też tu odpowiedź Jana Wittemberga na dzieło Marcina Lutra o nadużyciach we Mszy świętej¹¹¹.*

Z innych można wymienić dzieło norymberczyka, Krzysztofa Scheurla, *De sacerdotum et rerum ecclesiasticarum praestantia*, drukowane w Norymberdze w 1511 roku¹¹².

Marcin Luter w swoim reformatorskim zrywie zaatakował śluby

¹⁰³ BKW VII 7 Qu (7). *Exustionis Antichristianorum decretalium acta*.

¹⁰⁴ BKW VII 7 Qu.

¹⁰⁵ BKW VII 7 Qu. *Defensio Philippi Melanchtonis contra Johannem Ekiem Theologiae Professore. 1519.*

¹⁰⁶ BKW VII 7 Qu (14). *Assertio omnium articulorum M. Lutheri per Bullam Leonis X. novissimam damnatorum.*

¹⁰⁷ BKW VII 7 Qu (15). *De captivitate Babylonica Ecclesiae. Praeludium Martini Lutheri.* Wittenbergae.

¹⁰⁸ BKW VII 7 Qu.

¹⁰⁹ BKW VII 7 Qu.

¹¹⁰ BKW VII 6 Qu (1—18).

¹¹¹ BKW VII 6 Qu (7). *Wider des unchristlich buch Mart. Luth. von dem missbrauch der Mess.* (1526).

¹¹² BKW VII 6 Qu (16). W tym też klocku mieszczą się egzemplarze „*Neue Zeytung*” z 1529 i 1547 roku.

zakonne. W związku z tym wystąpieniem stanął w ich obronie teolog, Jan Dytenbergius, w dziele *Contra temerarium Martini Lutheri de uotis monasticis iudicium libri duo*, drukowanym w Kolonii w 1525 roku kosztem „honesti civis” Piotra Quentella¹¹³.

Ciekawe momenty podniósł w swej pracy profesor Walenty z Poznania¹¹⁴. Praca jego nosi tytuł: *Propugnaculum Ecclesiae adversus varias sectas huius tempestatis ex variis Sacrae Scripturae locis Doctoribusque breuibis collectum*. Praca ta wyszła drukiem w Lipsku w 1536 roku u Melchiora Lotthera. Autor dedykował ją opatowi cystersów z Mogiły, Erazmowi Ciołkowi, mężowi sławnemu nauką i roztropnością¹¹⁵.

Walenty z Poznania wyraził w dedykacji podziw dla Polski, która przez setki lat, aż do ówczesnych czasów, była dręczona przez różnych nieprzyjaciół, jak Niemców, Prusów, Wołochów, Moskali, Turków, Tatarów, a mimo to trwała przy pomocy Bożej i nie zmożły jej ani miecze nieprzyjacielskie, ani też potęgi piekiel¹¹⁶.

Jakie przyczyny składały się na ten stan? Autor zawarł je w odpowiedzi swej: udział w nabożeństwach¹¹⁷ i to nie tylko ludzi prostych, duchowieństwa i zakonów, ale samego króla¹¹⁸, licznych mężów i niewiast w Polsce¹¹⁹.

Do zbioru biskupa Rostocka wszedł również Jan Henckel, kanonik wrocławski, ze swoim dziełem *Soliloquium sive precatio pia ad Deum patrem*, wydanym we Wrocławiu w 1534 roku przez Ade Dyonis oraz *Formulae* na temat pewnych prawd nauki chrześci-

¹¹³ BKW VII 33 D.

¹¹⁴ BKW VII 37 D. Autor nazwany jest: Valentinus Posnanitanus, Valentinus a Posnania. Zob. Estreicher, *Bibliografia*, XXV, s. 103. Właściwe nazwisko jego to: Walenty Wróbel (Passer, Passerinus) z Poznania, Posnanitanus, Posnanianus. Urodził się około 1475, zmarł ok. 1538. Był profesorem teologii w Akademii Lubrańskiego i kaznodzieją w kościele Marii Magdaleny. Estreicher, *Bibliografia*, XXXIII, s. 365—6.

¹¹⁵ BKW VII 37 D. Reverendo in Christo patri et domino Erasmo: Dei patientia clare tumbe, quam Mogilam vocant abbati, „viro doctrina et prudentia insigni”. Opatem tym był Erazm Ciołek w latach 1522—46. Estreicher, *Bibliografia*, XXXIII, s. 366. Dzieło to jest to „pierwsza w naszej literaturze tak zasadnicza polemika z nauką Lutra, na kilkanaście lat przed Hozjusza *Confessio*”. Estreicher, *Bibliografia*, XXXIII, s. 366.

¹¹⁶ Valentinus Posnanitanus, *Propugnaculum*, „nihilominus usque modo: Dei optimi maximi: stat atque perseuerat auxilio, ita ut nec gladius hostilis, nec porte inferorum aduersus eam preualere hactenus potuerint”.

¹¹⁷ *Propugnaculum*, „Cultus divini in templis undique frequentia”.

¹¹⁸ *Propugnaculum*, „Christianissimorum regum huius regni religiositate”.

¹¹⁹ *Propugnaculum*, „uideo multos adhuc in Polonia uiros et feminas”.

jańskiej, jakie wyszły drukiem w 1535 roku w Wittenberdze u Jana Luffta.

Obfite podkreślenia w tekście i liczne zapiski na marginesie, świadczące o żywej lekturze książki, widnieją na egzemplarzu dzieła Filipa Melanchtona z roku 1540, drukowanego przez Józefa Cluga, pt. *Philosophiae moralis epitome libri duo emendati et aucti*. Melanchton jest też reprezentowany w omawianym księgozbiornie przez jego *Loci communes theologici recens recogniti*, które ujrzały światło w Wittenberdze w 1541 roku¹²⁰.

Teolog protestancki, Andrzej Musculus (Meusel), jest autorem, oprócz innych dzieł, specjalnej rozprawy przeciw papiestwu pt. *Beider Antichrist Constantinopolitanischen und Roemischen ein-stimmig und gleichfoermig Leer, Glauben und Religion, Wieder Christum den Son dess lebendigen Gottes*, drukowanej we Frankfurcie w 1557 roku przez Jana Eichorna.

Andrzej Musculus urodził się w Saksonii, w miejscowości Schneeberg, w 1514 roku. Pracował jako profesor i superintendent we Frankfurcie nad Odrą. Tutaj zmarł w 1581 roku¹²¹. Na marginesie wymienionej rozprawy są liczne zapiski w rodzaju: *Contra Papam et Mahomet, Papa et Mahomet — Antichrista, contemptus Verbi Dei*. Są też tu i inne zapiski, o odmiennej nieco treści, jak: *impietatis in diem incrementum, blasphemia putatur virtus*.

U Hansa Luffta w 1556 roku wyszła w Wittenberdze książka Jerzego Maiora pt. *Eine Trostschrift und Erinnerung von der waren und falschen Kirchen*, w której również uwidoczniło na marginesie szereg uwag antypapieskich w rodzaju: *Signa, quae demonstrant papam esse haereticum, Missae sacrificio idolatria, regnum Dei non consistit in vi corporali, Ecclesiae consolatio in cruce*¹²².

Zapiski i podkreślenia, jako dowody lektury, widoczne są w czterech częściach *Aller Buecher und Schriften* Marcina Lutra, drukowanych w Jenie w latach 1555—1558 przez Chrystiana Roedigera¹²³. W oficynie Jana Oporinusa w Bazylei w 1555 roku oddano do rąk czytelnika *Antilogia Papae*, podtrzymujących opinie o zepsutym stanie Kościoła, przewrotności duchowieństwa, napisanych przez kilku autorów przed mniej więcej trzystu latami. Przedmową do tegoż wydania napisał Wolfgang Wissenburg, teolog bazylejski¹²⁴.

¹²⁰ Buchberger VII, 698—699.

¹²¹ BKW VII 23 Qu. Por. *Hauptartikel christlicher Lere im Latein genandt (Loci theologici)*. Etwa von Doctor Justo Jona in Deutsche Sprach gebracht, jetz und der im MDLV jar von Philipp Melanchton widerumb durchsehen, Wittenberg 1579, Gedruckt bey Simon Groeneberg.

¹²² BKW VII 9 Qu (7).

¹²³ BKW VII 2 F.

¹²⁴ BKW VII 71 Oct.

Do księgozbioru biskupa Rostocka weszło też dwanaście części *Der Buecher ueber etliche Epistel der Apostol*, drukowanych w Wittenberdze przez Piotra Seitza w latach 1566—1573, z różnymi pismami polemicznymi¹²⁵. Biskup Rostock zgromadził też u siebie Marcina Lutra *Deutsche Thesaurus*, opracowany przez Tymoteusza Kirchnerusa, kaznodzieję i superintendenta, wydany we Frankfurcie nad Menem w 1568 roku, z głównymi artykułami wiary chrześcijańskiej, katolickiej i apostołskiej¹²⁶.

Prawda o realnej obecności Chrystusa w Eucharystii była przedmiotem ostrych ataków ze strony innowierców XVI wieku, dlatego też dzieła o tej prawdzie znajdują się w księgozbiornie biskupa Rostocka. Do nich należy *Novissima confessio de Coena Domini* Marcina Bucerusa, opublikowana w Lipsku 1562 roku, ciekawa *Confessio paucis articulis complectens summam doctrinae de vera praesentia Corporis et Sanguinis Christi in Coena dominica*, wydana w Wittenberdze w 1574 roku Typis Cratonianis, dalej jest dzieło Piotra Albinusa Nivemontiusa z roku 1575 oraz wydana przeciw Mikołajowi Selneccerowskiemu w 1571 roku *Disputatio grammatica. De loco Actorum 3. Oportet Christum Coelum accipere*¹²⁷.

Głośny wśród Belgów Wilhelm Damazy Lindanus (van der Linden), żyjący w latach 1525—1588, po odbytych studiach w Lowanium i Paryżu uczył w Dylindze, od roku 1562 biskup, gorliwy obrońca katolickiej wiary¹²⁸, autor popularnego wykładu o prawdziwej drodze zbawienia w Kościele katolickim, o zniekształconym Słowie Bożym i ewangelii przez Lutra, Kalwina i innych sekciarzy, pełnym dodatków judejskich i mahometańskich, skierowanego do *Universos Germaniarum Galliarumque Fratres catholicos* dzieła pt. *Dubitantius de vera certaue per Christi Jesu Evangelium, salutis aeterna via, Libri III. instructus*. Autor wydał je w Kolonii w 1565 roku u Materna Cholinusa. Z tegoż roku (1565) posiadał biskup Rostock, wydany również w Kolonii u Cholinusa, egzemplarz dzieła *Catholici cuiusdam et orthodoxi iudicium et censura, de iudicio et censura ministrorum Tygurinorum et Heydelbergensium, de dogmate contra adorandum Trinitatem in Polonia nuper sparso*. Dzieło to było godne zalecenia do czytania w owych czasach „complurium sectarum” jako „Libellus pius et doctus”¹²⁹. Tematyką eucharystyczną zajął się również Paweł Eber (1511—1569), teolog ewangelicki, uczeń Lutra i Melanchtona, profesor filozofii i teologii w Wittenberdze, kaznodzieja w kościele zamko-

¹²⁵ BKW VII 3 F.

¹²⁶ BKW VII 8 F.

¹²⁷ BKW VII 27 D.

¹²⁸ Hurter III 186—187.

¹²⁹ BKW VII 76 Oct. W. klocek tym zamieszczony został list ks. Stanisława Hozjusza do księcia Henryka Brunświckiego i Marcina Krome-

wym, generalny superintendent, usiłujący pośredniczyć w sporach na temat Eucharystii¹³⁰, wypowiedział się w pracy *Pia et in Verbo Dei fundata assertio, declaratio et confessio de Sacratissima Coena Domini nostri Jesu Christi*. Biskup Rostock zdobył egzemplarz z roku 1572, wydany w Wittenberdze za przywilejem księcia Saksońskiego. Temat Eucharystii podjął Filip Melanchton w pracy *Sententiae Sanctorum Patrum De Coena Domini bona fide recitatae et aeditae, Vitenbergae 1561*. Porusza go również dzieło *De Sacrosancta Coena Domini Nostri Jesu Christi*, drukowane przez Jana Luffta w Wittenberdze w 1572 roku, odnoszące się głównie do kościołów w Saksonii. Filip Melanchton wszedł do księgozbioru biskupa Rostocka z katechezą wyjaśniającą Dekalog, symbol Apostołski, Modlitwę Pańską, pokutę i sakramenty¹³¹.

O Eucharystii napisał poważne dzieło Claudiusz de Sainctes (1525—1591), kanonik regularny, biskup Ebroicae, gorliwy obrońca katolickiej wiary w czasie szerzącego się we Francji innowierstwa, chwalebnie spełniający swe obowiązki, skazany przez przeciwników na śmierć, wprawdzie ulaskawiony, ale zmarły nie bez podejrzania o otrucie¹³². Zasiadł on jako autor dzieła *De rebus Eucharistiae controversiis repetitiones*. Wyszło ono w Paryżu w 1575 roku z oficyny P. l'Huillier, via Jacobea sub signo Oliuae. Protestancki polemista, Jakub Heerbrandt (1521—1600), profesor teologii Akademii w Tübingen, ogłosił w 1573 roku *Compendium theologiae*. Biskup Rostock zdobył wydanie z 1578 roku, drukowane przez Jerzego Gruppenbachiusa w Tübindze, noszące na wewnętrznej okładce ochronnej charakterystyczną uwagę: „S. Augustinus inquit — Bona conscientia mihi opus est propter Deum, Bona fama autem propter proximum”¹³³.

Jan Cruciger wydrukował w Nysie na Śląsku w 1578 roku kazanie polskiego teologa królewskiego, Stanisława Sokolowskiego, (1536—1593), *Concio de Vestitu et fructu haereseon*, w którym nawołuje do unikania fałszywych proroków z ogromną pilnością¹³⁴. Dalej teolog jezuicki, Jerzy Scherer bronił niewinności swego zakonu za aprobatą Alberta Hungerusa, profesora teologii i pro-

ra do króla oraz szlachty zebranej na sejmie warszawskim, drukowany w Kolonii w 1564 roku.

¹³⁰ Buchberger III 627.

¹³¹ BKW VII 26 Oct.

¹³² Hurter III 181—182.

¹³³ BKW VII 28 Oct. To samo powtórzone też w języku niemieckim: Ein gut Gewissen ist mir vonndten, gegen Gott, Ein gut Gericht ober, wegen meines Nechsten.

¹³⁴ BKW VII 72 Qu. Stanislaus Socolovius, *Concio*, k. Aii, Amator salutis nostrae Christus Dominus, nullam rem nobis magis cauendam, maioreque studio ac diligentia declinandam esse, quam falsos prophetas. E. Streicher, XXIX, 11.

kanclerzego w Akademii w Ingolstadtzie¹³⁵. Podobnie bronił tej sprawy jezuita, Krzysztof Rosenbusch¹³⁶.

Członek zakonu serwitów Matki Bożej, o. Felicjan Capito¹³⁷, arcybiskup awinioński, zmarły w 1571 roku, w wydanych w Kolonii w 1581 roku u Materna Cholina *Explicationes catholicae locorum fere omnium Veteris et Novi Testamenti, quibus ad stabiendas haereses nostra tempestate abuntuntur haeretici*, starał się przyjąć z pomocą duszpasterzom w obronie prawd katolickiej wiary. Wydał je w trzech częściach serwita, Gaudiosus Floridus de Perusio, teolog.

W nawiązaniu do Apokalipsy św. Jana Ewangelisty usiłował Jerzy Nigrinus w pracy pt. *Papistische Inquisition und gulden-Flues der Roemischen Kirchen* kreślić historię Kościoła rzymskiego w siedmiu księgach, zwłaszcza o jego istocie-antychrysta (1582). W formie dialogu Feliksa, proboszcza katolickiego i Sylwestra, predykanta luterskiego przeprowadza w formie i trybie uznanym za „lectu iucundus et valde utilis” rozmowy na temat *De corruptis moribus utriusque partis catholicorum uidelicet et haeticorum*¹³⁸.

Znalazła się też w księgozbiornie biskupa Rostocka dysputa przeciw Andrzejowi Wolanowi o naturze Chrystusa i o zadośćuczynieniu przez Niego za grzechy¹³⁹, wydana w 1588 roku, dedykowana Janowi Kiszce z Ciechanowca, wojewodzie żmudzkiemu.

Biskup Rostock znalazł miejsce w swym księgozbiornie dla *Institutio christiana religionis* Jana Kalwina w wydaniu genewskim z 1590 roku u Jana Preux. Nie zdziwi nikogo, że wszedł tu wybitny teolog kontrowersji, jezuita, św. Robert Bellarmin, ze swymi *Disputationes de controversiis christiana fidei adversus huius temporis haereticos*, w trzech tomach, wydanymi w Ingolstadtzie w 1590—1593 w znanej oficynie Dawida Sartoria.

Głośny teolog protestancki, superintendent kościoła w Brunświku, Marcin Chemnitius, autor *Loci theologici*, w których „quasi inte-

¹³⁵ BKW VII 72 Qu. *Rettung der Jesuiter Unschuld wider die Gifftspinnen Lucam Oslander*, Ingolstadt 1586. Durch David Sartorium. W aprobacie do druku tej książki ocenił ją Hungerus jako „Libellum hunc, tanquam catholicum et valde utilem, adversus venatos Lucae Oslandri”.

¹³⁶ BKW VII 72 Qu. *Antwort und Ehrrettung auff die Ehrnnerig im Rechten unnd Roemischen Reich verbottne Schmach schrift Lucae Oslandri, die er intituliert Warnung vor der Jesuiter Blutdurstigen Anschlagen und boesen Practiken*, Ingolstadt 1586. Durch David Sartorium.

¹³⁷ Hurter III 84.

¹³⁸ BKW VII 77 Qu.

¹³⁹ BKW VII 101 Oct. *De Jesu Christi Filii Dei natura sive essentia, nec non de peccatorum per ipsum expiatione disputatio adversus Andre-am Volanum*. Estreicher, *Bibliografia*, XXXIII, 239—255. Andrzej Wolan urodził się w 1530 roku, zmarł 14 marca 1610 r.

grum christianae doctrinae Corpus, Ecclesiae Dei sincere proponitur", wydanych we Frankfurcie nad Menem w 1591 roku przez Jana Spiesa, staraniem Polikarpa Leisera, wszedł do księgozbioru Rostocka przez drugą i trzecią część wspomnianych *Locorum theologicorum*, w wydaniu 1594 roku. Autor ten zapisał się silnie w polemice przeciw Rzymowi. Wiele zainteresowań poświęcił Wieczery Pańskiej i Osobie Chrystusa Pana. Jako najwyższą regułę przyjmował, że Sakrament nie daje innej łaski od Słowa Bożego¹⁴⁰. Dzieło Chemnitza cieszyło się dużym powodzeniem i miało liczne wydania (1594, 1599, 1604, 1605, 1608, 1615, 1620, 1623, 1690). Superintendent Konrad Schlüsselburgius jest reprezentowany w księgozbiorze omawianym przez swe dzieło *Theologiae Calvinistarum libri tres*, wydane we Frankfurcie nad Menem w 1594 roku u znanego już Jana Spiesa. Luterski teolog, sławny Idzi Hunn (1550—1592), profesor w Marburgu i Wittenberdze, przeciwnik Kalwina, wybitny reprezentant nauki o wszechobecności ludzkiej natury Chrystusa¹⁴¹, ma w księgozbiorze naszym cztery pozycje, mianowicie *Assertio sanae orthodoxae doctrinae de persona et maiestate Domini Nostri Jesu Christi*, wydane we Frankfurcie nad Menem w 1591 roku, *Articulus de Trinitate* z 1592, *Tractatus de sacrosancta maiestate, auctoritate, fide ac certitudine Sacrae Scripturae Propheticae et Apostolicae Veteris et Noui Testamenti* z 1594 roku, oraz *Libelli III de persona Christi eiusque ad dexteram Dei sedentis Divina Maiestate* z 1595.

Mieści się również w księgozbiorze Rostocka protestancki teolog, Hieronim Zanchi, urodzony w 1516 roku w Alzano kolo Bergamo, zmarły w Heidelbergu w 1590 roku. Działał on jako kaznodzieja w Chiavenna, profesor dogmatyki w Heidelbergu, profesor Staroego Testamentu w Strassburgu i Nowego Testamentu w Neustadt¹⁴². Biskup Rostock nabył jego dzieło pt. *De tribus Elohim, aeterno Patre, Filio et Spiritu Sancto, uno eodemque Jehova, libri XIII*, które wyszło drukiem w Neustadt w 1597 roku.

Profesor z Tübingen, Maciej Hafenrefferus, wszedł do zbioru bibliofilnego biskupa Rostocka przez swoje *Loci theologici: certa methodo ac ratione in tres libros tributi* wydane w 1600 roku w drukarni Jerzego Gruppenbacha.

Z Officina Typographica Palatina wyszło kolokwium na temat normy nauki i kontrowersji religii żydowskiej, odbite w Ratyzbonie

¹⁴⁰ G. Noth, *Grudzüge der Theologie des Martin Chemnitz*, Erlangen 1930, s. 1—2, 13. Por. też H. Hochfeld, *Martin Chemnitz nach seinem Leben und Wirken, insbesondere nach seinem Verhältnisse zum Tridentinum*, Leipzig 1867, R. Mumm, *Die Polemik des Martin Chemnitz gegen das Konzil vom Trient*, Leipzig 1905.

¹⁴¹ Buchberger V 202; Hurter III 746.

¹⁴² Buchberger X 1310.

w 1601 roku¹⁴³. Przeciwnik katolików i kalwinów, Leonhard Hutter (1563—1616), profesor w Wittenberdze, jest autorem *Refutationes*, wydanych w 1602 roku¹⁴⁴. Jego dzieło posiadał biskup Rostock. Ponadto miał on drugie dzieło Huttera, wydane w 1614 roku Typis Meisnerianis w Wittenberdze nakładem Klemensa Bergera, na temat Konkordii Kościołów wyznania augsburskiego¹⁴⁵.

Musimy też wymienić innego teologa, którego dzieła weszły do księgozbioru Rostocka, mianowicie Jodoka Lorichiusa, kartuza, profesora teologii we Fryburgu, zmarłego w 1612 roku¹⁴⁶, mającego wydatny wpływ na odrodzenie katolicyzmu. Jego dziełem jest *Fortalitium christianae fidei ac religionis*, skierowane przeciw szczególniejszym błędom ówczesnych czasów, wydane w 1606 roku we Fryburgu Bryzgowijskim. Opat Adam Franciszek Heilbrunensis ogłosił w Wittenberdze w 1610 roku kosztem Klemensa Berga, bibliopola, *Margarita theologica continens methodicam explicationem praecipuorum capitum doctrinae christianae*. Jeden egzemplarz tegoż dzieła uzyskał biskup Rostock. Profesor Akademii w Jenie, Albert Grawerus, doktor teologii, starał się wykazać absurdy kalwińskie na temat Osoby Chrystusa, Wieczery Pańskiej, chrztu i przeznaczenia¹⁴⁷. Tenże Grawerus wystąpił w wydanym dziele w 1614 roku przeciw jezuitom, Franciszkowi Costerusowi, Robertowi Bellarminowi i Marcinowi Becanusowi, poruszającym w formie sylogistycznej¹⁴⁸ prawie wszystkie kontrowersje między ewangelikami i papistami na temat Pisma świętego, Kościoła Chrystusowego, papieża rzymskiego, antychrysta. Dzieło to wyszło w Jenie drukiem i nakładem Henryka Rauchmaulsa.

Jezuita Jakub Keller (1568—1631) wydał w 1614 roku w Monachium drukiem Mikołaja Hinricusa, nakładem Jana Hertstoya, przeciwko dworskiemu kaznodziei, Jakubowi Heilbrunnerowi i Idziemu Hunniusowi dzieło pt. *Catholisch Pabstumb*, czyli gruntowne wykazanie, iż tylko rzymski, papieski urząd nauczycielski jest katolicki i apostołski. Autor wyłożył w nim przeciwnikom aż 60 znie-

¹⁴³ BKW VII 86 Qu. *Colloquium de norma doctrinae et controversiarum Religionis Judice*, Lauingae 1602 per M. Jacobum Winter.

¹⁴⁴ Buchberger V 213.

¹⁴⁵ BKW VII 18 Fol. *Concordia concors de origine et progressu Formulae Concordiae Ecclesiarum Confessionis Augustanae liber unus*, Wittenbergae 1614.

¹⁴⁶ Buchberger VI 1145.

¹⁴⁷ BKW VII 93 Qu. *Absurda absurdorum absurdissima Calvinica absurda, hoc est: Invieta demonstratio logica et theologica aliquot horrendorum paradoxorum Calviniani dogmatis in Articulis de Persona Christi, Coena Domini, Baptismo et Praedestinatione*, Jenae 1612. Typis Steinmannianis.

¹⁴⁸ BKW VII 113 Oct. *Tomus I. Disputationum antijesuiticarum*, Jenae 1614.

kształceń, 238 kłamstw, 51 kalumnii i 91 oczywistych błędów¹⁴⁹. Wspomniany Heilbrunner w swej pracy: *In catholicis Papstumb*, wydanej przez Jakuba Wintera również w 1614 roku w Lauringen w „Fuerstlichen Pfaltzgrauischen Truckerey”, usiłował dowodzić na podstawie Pisma świętego, Ojców Kościoła, soborów, historii kościelnej, prawa kanonicznego zmienności nauki papieskiej, a wykazać, że religia protestancka jest właśnie „catholisch, christlich und apostolisch”.

Z roku 1617 zdobył biskup Rostock dla swego księgozbioru dzieło Marcina Lutra wydane w Ingolstadtzie pt. *Der Evangelische Wetter — Han, das ist: Ungleiche Reden von den fuernembsten Artickeln christlicher Religion*.

Z tegoż samego roku (1617) zagościła w omawianym przez nas księgozbiornie praca Fidelisa Annosusa, wydana w Antwerpii przez spadkobierców Marcina Nutii i Jana Meursiusa, pt. *Synopsis apostasiae Marci Antonii de Dominis, olim archiepiscopi Spalatensis, nunc apostate, ex ipsius libro delineata*. Censorem tej książki był licencjat teologii, kanonik, pleban w Antwerpii, Egbert Spitholdius. Uwagi swoje o wartości tej książki podisał on 5 maja 1617 roku. Według niego Marek Antoni de Dominis, dawniejszy arcybiskup spولاتyński, później apostata, podał w swej książce „communem viam haeticorum”, jaką podążali oni od dawna czyli ośmioma stopniami bezbożności¹⁵⁰. Autor ten wyraził swe zamiary w przedmowie (Lectori Salutem), że chciał spróbować, czy apostatę, kapłana ze święceń, z godności arcybiskupa, lecz z natury i warunków, by nie powiedzieć czegoś więcej, tylko człowieka, grzeszącego ludzką lekkoomyślnością i bredzącą, zdoła przywrócić do zdrowej myśli zbawiennymi napomnieniami¹⁵¹. Autor wyraził się, że otrzymał do rąk swoich książkę Marka Antoniego de Dominis i sądził, że znajdzie w niej nowe motywy odejścia od katolicyzmu tak wysokiej klasy apostaty, a tymczasem nie znalazł tam niczego poza „excusationes vulgares” znanych w każdym wieku już od pierwszych heretyków¹⁵². Marek Antoni de Dominis jedynie „profectionis suae consilium exposuit”. Fidelis Amosus wyrzucał Markowi Antoniemu de Dominis, że porzucił rzymską oblubienicę, zniszczył pierwszą wiarę, a sprzymierzył się „Lutheranae soboli”, naśladowując w życiu „Cleopatrae nuptias”¹⁵³. Do wyrażonego po-

¹⁴⁹ Hurter III 737; Buchberger VI 107.

¹⁵⁰ BKW VII 121 Oct. Fidelis Annosus, *Synopsis apostasiae...* „octo impietatis gradibus superbia, infidelitas, suspicax leuitas et mobilitas jesuitici ordinis desertio, ambitio episcopatus, pro primatu contentio contumatio contemptusque suprami Pastoris, praesumptio de iudicio proprio supra Ecclesiam.”

¹⁵¹ Annosus, *Synopsis*, k. 3.

¹⁵² Annosus, *Synopsis*, k. 5.

¹⁵³ Annosus, *Synopsis*, k. 10—11.

zdrowienia dołączył życzenie, aby radził o sobie, gdy miał jeszcze czas¹⁵⁴.

Stanem błędów szerzonych w Europie, mąconej religii i niepokojów wyznaniowych, a zarazem i środków obronnych zajął się jezuita, teolog, profesor w Moguncji, człowiek wielkiego wykształcenia, wybitny lingwista, znawca języka greckiego, hebrajskiego, syryjskiego, Chaldejskiego, Adam Contzen¹⁵⁵ w pracy pt. *Coronis omnium iubilorum anno saeculari evangelico scriptum*, wydanej w Moguncji w 1619 roku Typis et sumptibus Joannis Albini.

Głównym dziełem Marcina Becanusa, jezuity, urodzonego w Hilvarenbeck w 1563 roku, zmarłego w Wiedniu w 1624, jest *Summa theologiae scholasticae*¹⁵⁶, jego to zaatakował Baltazar Hilscherus, bakalarz teologii, asesor Fakultetu Filozoficznego w Lipsku i członek kolegium pod wezwaniem Matki Bożej w pracy pt. *Examen libri secundi manualis Controversiarum Martini Becani, jesuitae*, wydanej w Lipsku w 1628 roku nakładem Eliaza Rehefeldiusa i Jana Grossiusa.

Profesor w Regia Academia Sorana, pastor, Chrystian Matthia, zajął się wyjaśnianiem prawd religii chrześcijańskiej w oparciu o Pismo święte metodą teologii typicznej w pracy *Systema theologicum minus* w 1629 roku, wydanej drukiem i kosztem Henryka Wernera w 1639 roku w Hamburgu. Kanonik regularny i profesor teologii oraz języka arabskiego, Filip Guodagnolo, zmarły w 1656 roku, odpowiedział w pracy *Apologia pro christiana religione*, wydanej w Rzymie w 1631 roku drukiem Kongregacji Rozkrzewiania Wiary na zarzuty Ahmeda, syna Zin Alabedin, Persa Asphabensa, zawarte w piśmie *Politor speculi*¹⁵⁷.

W tym samym czasie (1631) wyszła we Fryburgu Bryzgowijskim drukiem Teodora Meyera praca Tomasza Henrici, teologa, protonotariusza apostolskiego, kanonika katedry bazylijskiej, profesora Pisma świętego na temat wszystkich artykułów wyznania augsburskiego: *Anatomia confessionis Augustanae instituta per omnes articulos*, którą określono mianem „praeclara”¹⁵⁸.

Przeciwko zwolennikom Lutra i Kalwina wystąpił Jan Bourghesius, jezuita, profesor filozofii i teologii, zmarły w 1653 roku, w dziele *De continentia christiana*. Kasper Erazm Brochmand (1585—1652), profesor pedagogiki w Kopenhadze oraz teologii, a później protestant, polemista przeciw Kościołowi katolickiemu, dał dzieło przed swą apostazją pt. *Universae theologiae systema*, drukowane w Lipsku w 1638 roku, oraz *Evangelisch Licht und*

¹⁵⁴ Annosus, *Synopsis*, k. 139: „Vale, et dum tempus habes, consule tibi”.

¹⁵⁵ Hurter III 740.

¹⁵⁶ Hurter III 719—720.

¹⁵⁷ Hurter III 998.

¹⁵⁸ Hurter III 1022.

Recht dess vesten Prophetischen Worts, das dascheinet in einem duncklen Orth, Entgegen genandten Spiegel Paepstischer Wahrheit.

W Nysie wydrukował w 1642 roku Jan Schubart książkę *Justa Castigatio* jako odpowiedź na dziełko anonimowego autora, wydane we Wrocławiu pt. *Fidelis admonitio ad cives Wratislavienses Literatos*¹⁵⁹.

Zachowała się też w księgozbiorze biskupa Rostocka praca Jana Becka pt. *Luthertumb*, drukowana w Norymberdze w 1643 roku.

Ewangelicki kaznodzieja we Frankfurcie nad Menem Bernard Waldschmidt, w swej pracy *Widerlegung der zwanzig Ursachen*, ogłoszonej drukiem w 1649 roku przez Kaspra Roetelna, nakładem Jana Huettnera, podał powody przejścia Ludwika von Hornigk, doktora prawa i medycyny, z luteranizmu na katolicyzm.

Gorliwie działał na Węgrzech i Śląsku jako polemista przeciw protestantom Jodok Kedd, jezuita, profesor przedmiotów humanistycznych i dialektyki, autor 67 pism kontrowersyjnych¹⁶⁰, zmarły w 1657 roku. Wypowiedział się on w *Heliopolis oder Sonnen — Statt Unsers Heylandts und Seligmachers Jesu Christi* na temat prawdziwego Kościoła. Dzieło to ukazało się drukiem w Kolonii w 1650 roku u Jana Antoniego Kinchia.

Pochodzący z Lotaryngii, członek zakonu franciszkanów — obserwantów, generalny lektor Pisma świętego w klasztorze św. Hieronima w Wiedniu, Bonawentura Hocquard ogłosił w 1651 roku u Mateusza Rickkasa dzieło *Perspectiv der Lutheraner und Calvinisten*. Protonotariusz apostolski Franciszek Maciej de Kirchoffen stanął w obronie nieomyślności Kościoła rzymskiego w pracy pt. *Responsum catholicum de infabillitate Romanae ecclesiae*, wydanej w Pradze w 1666 roku drukiem Urbana Goliasha, atakowanej przez Jana Karola Gelkae, Czecha z pochodzenia, apostaty zakonnego.

Z przedstawienia treściowego zasobu polemicznej literatury w księgozbiorze biskupa Rostocka można się przekonać, że starał się on zbierać pozycje aktualne i ważne na rynku księgarskim, dające mu niewątpliwie materiał w jego pracy duszpasterskiej i kaznodziejskiej, w której zyskał wielkie poważanie i zasłużony rozgłos.

8. Liturgika

W dziale liturgiki, wchodzącej do księgozbioru biskupa Rostocka, zebrano stosunkowo niewielką ilość dzieł tej treści, mianowicie 6 pozycji. Dział ten więc jest w omawianym księgozbiorze bardzo skromnie reprezentowany. Jako najstarszy egzemplarz wymienić

należy *Missale secundum ritum et diocesim Wratislaviensem de novo correctum et emendatum*, drukowany w Bazylei w 1519 roku w „*Officina Libraria Thome Wolff Ere et impensis Blasii Salomonis Bibliopole*”. Następnie mamy pracę Jana Beletha, profesora teologii w Paryżu, autora dobrego wyjaśnienia liturgii kościelnej *Divinorum officiorum explicatio*, ułożonego przed 1165 rokiem. Pierwsze jego wydanie drukiem wyszło w 1553 roku u Korneliusza Laurimanna w Antwerpii¹⁶¹ i miało późniejsze wznowienia. O Janie Belethcie powiedziano że był on „*insignis theologus, in divinis scripturis eruditus, et in seculari philosophia sufficienter doctus*”. W księgozbiorze Rostocka znajduje się *Rationale Divinorum Officiorum* Jana Beletha w wydaniu z 1572 roku¹⁶² przez Sebaldę Mayera w Dylindze. Egzemplarz był widocznie przedmiotem częstej lektury, a świadczą o tym podkreślenia w tekście i uwagi marginalne. Dalej wchodzi tu *Rituale Romanum Pauli V. Pont. Max. iussu editum*, które było wydane drukiem w Antwerpii w 1625 roku w *Officina Plantiniana* przez Baltazara Moreta, wdowę po Janie Moreti oraz Jana Meursiusa.

Na końcu wymieniamy w księgozbiorze *Viaticum Wratislaviense* oraz *Psalterium Romanum dispositum per Hebdomadam una cum Hymnario iuxta ordinem Breviarii reformati ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini*, wydane w Wenecji w 1578 roku u Juntas.

9. Teologia pastoralna

Bardzo skromnie przedstawia się w księgozbiorze biskupa Sebastiana Rostocka dział teologii pastoralnej. Liczy tylko 2 pozycje bibliograficzne, mianowicie dzieło Jakuba Marchanta, pasterza prawdziwie pobożnego i wykształconego¹⁶³, zmarłego w 1648 roku, mające tytuł *Virga Aaronis florens, hoc est directio vitae sacerdotalis*, oparte na dziełach Ojców Kościoła i późniejszych pisarzy, zwłaszcza na św. Karolu Boromeuszu. Dzieło to uznane jest jako „*perfectionis stimulus*” dla wszystkich kapłanów, żyjących zarówno w świecie, jak i w zakonie¹⁶⁴. Jako drugie dzieło mamy w tym względzie *Theophilus Parochialis seu de quadruplici debito in propria parochia persolendo: Concionis, Missae, confessionis Paschalis, Paschalisque communionis*. Wyszło ono drukiem w Antwerpii w 1635 roku u Jana Bellera. W liście dedykacyjnym z roku 1634 czytamy, że Theophila opracował teolog kapucyński, głęboki i niezmiernie gorliwy dla Stolicy Apostolskiej. Opat Robert Hen-

¹⁶¹ BKW VIII 23 D. Opus annis abhinc fere quadringentis conscriptum, nunc demum opera Cornelli Laurimani Ultralectini in lucem editum.

¹⁶² Buchberger II 120.

¹⁶³ Hurter III 1204.

¹⁶⁴ Wydane było w Montibus 1630. Typis Francisci Waudraei sub Bibliis.

¹⁵⁹ BKW VII 74 D.

¹⁶⁰ Buchberger VI 101; Hurter III 1025; Wiest, 569.

niniensis skierował do „Zelosos Parochianos” uwagę zachęcającą, aby bezpiecznie trzymali się pouczeń solidnych ojca kapucyna, Ludwika le Pippre, licencjata teologii, ongiś subtelnego profesora filozofii w królewskim kolegium w Duacis, lektora filozofii i teologii w konwencie w Leodium.

10. Kaznodziejstwo

Biskup Sebastian Rostock, pełniący zaszczytny urząd kaznodziej-ski jako duszpasterz i kaznodzieja katedralny, musiał zgromadzić pewną ilość dzieł kaznodziejskich dla własnych celów. Dział kaznodziejski w jego księgozbiornie jest dość liczny. Wynosi 56 dzieł. Ten warsztat osobisty był dla niego jako kaznodziei konieczny. Do najwcześniejszych przedstawicieli sztuki kaznodziejskiej w jego zbiorze należy niewątpliwie: *Pomerium sermonum quadragesimalium* Fr. Pelbarta de Themeswar, franciszkanina, profesora Pisma świętego, gorliwego siewcy Słowa Bożego, wydane w 1504 roku w Oficynie Henryka Gran. Następnie idzie Oliwier Maillard (ok. 1430—1502), pochodzący z Bretanii, członek zakonu franciszkańskiego, jeden z wielkich kaznodziejów tegoż zakonu¹⁶⁵. W zbiorze mamy jego *Opus quadragesimale* z 1506 roku, wydane nakładem Jana Petita, paryskiego księgarza zaprzysiężonego, *Sermones de Sanctis* z 1507 roku, *Quadragesimale opus declamatum* z 1508 i *Passio domini nostri Jesu Christi*. Dalej jest wydane w Bazylei w 1516 roku *Das Plenarium oder Evangelybuoch*.

„Ex edibus Quentelianis” w Kolonii w 1517 roku wyszło dziełko mariologiczne: *De quindecim virtutibus gloriosissime Virginis Marie, representatis in totidem orationibus dominicis psalterii rosarii virginis eiusdem. Opus novum*. Zestawienie tych cnót Maryjnych podaje Bernard de Lutzenburgo, dominikanin konwentu w Kolonii¹⁶⁶. Jeśli idzie o „caritas servientissima”, to u Najświętszej Maryi Panny ta rola wstawiennicza jest najpełniejsza¹⁶⁷.

Wymienione już Pelbarta de Themeswar mamy *Sermones de Sanctis* w wydaniu z 1520 roku przez Henryka Gran, nakładem Jana Rynmana oraz tegoż samego autora *Pomerium Sermonum de*

¹⁶⁵ Buchberger VI 1293; L. Hain *Repertorium bibliographicum*, Tubingae 1826, II, f. 1 nr 10510—10519; Chevalier, s. 2959.

¹⁶⁶ BKW X 12 Qu. Du quindecim virtutibus, k. 1. Matka Boża jest: Innocentissima, Verecundissima, Castissima, Humilima, Obedientissima, Fideplenissima, Gratitude locupletissima, Spe refertissima, Pauperrima, Prudentissima, Justissima, Patientissima, Piissima, Charitate seruentissima, Devotissima.

¹⁶⁷ De quindecim virtutibus, k. 1. „Omne quod in ea erat subditum fuit diuine dilectioni, sic Maria nos diligit omne bonum nobis desiderando. Maria pro omnibus nobis orat, pro iustis ne cadant, pro peccatoribus ut resurgant.”

*beata Virgine dei genitrice vel Corone beate Virginis pro singularum festivitatum eiusdem praedicationibus coaptatum*¹⁶⁸.

Nie brak w w księgozbiornie Rostocka i takiego autora, jak Jerzy książę Anhalt (1506—1553), którego miał wydane we Frankfurcie nad Menem w 1561 z przedmową Filipa Melanchtona przez Weyganda Hana i Jerzego Raben kazania i inne pisma z sumą nauki chrześcijańskiej¹⁶⁹.

Swoistej tematyki dotyczy kazanie Jerzego Bruno, wygłoszone w uniwersytecie kolońskim w 1565 roku, wydane przez spadkobierców Arnolda Birckmanna w Kolonii w 1566 roku pt. *Oratio quodlibetica de concubinariis sacerdotibus*. Matern Cholinus wydał w Kolonii w 1563 roku mowę Hipolita, biskupa i męczennika, o końcu świata, antychryście i powtórny przyjsciu Chrystusa Pana¹⁷⁰. Zawędrował też do omawianego zbioru egzemplarz Hieronima Powodowskiego, kanonika poznańskiego, zmarłego w 1623 roku, drukowany w Poznaniu w 1578 roku przez Jana Wolraba: *Conciones aliquot piae et eruditae: De puro Dei Verbo eiusque germano sensu et de Caena Domini sub una panis specie communicanda*. Kazania te były dedykowane królowi Sefanowi Batoremu. Na karcie ochronnej podał ktoś charakterystyczną uwagę: „Bona est substantia, cum non est peccatum in conscientia”¹⁷¹.

W księgozbiornie biskupa Rostocka widnieje z podkreśleniami w tekście i zapiskami na marginesie egzemplarz kazań dominikanina, głośnego kaznodziei, mistyka i pisarza, Ludwika z Granady, urodzonego w 1504 roku, zmarłego w opinii świętości w Lizbonie w 1588 roku¹⁷². Oprócz kazań ma on na karcie swej twórczości pisma ascetyczne, apologetyczne, hagiograficzne, mające wielkie rozpowszechnienie i wpływ na ówczesne katolickie odrodzenie życia. W księgozbiornie biskupa Rostocka zachowały się kazania Ludwika z Granady w wydaniu antwerpskim z 1581 roku „Ex Officina Christophori Plantini, Architypographi Regii”¹⁷³, mianowicie: *Conciones de tempore, de Paenitentia conciones*. Kanonik katedry w Antwerpii, Sylwester Pardo, licencjat teologii, napisał w 1575 roku na temat pierwszego tomu *Conciorum de tempore*, że jest on „doctus ac pius, dignusque qui ab omnibus legatur”.

Zagościły też tu kazania franciszkanina, Filipa Diez pt. *Concionum quadruplicium super evangelia omnium sanctorum*, wydane w Lyonie w 1589 roku, do których dołączono również kazania pogrzebowe. Więcej jako teoretyk zawitał w orbitę zainteresowań

¹⁶⁸ BKW X 20 Fol.

¹⁶⁹ BKW X 54 Fol. *Predigten und andere Schriften darinn die Summa christlicher Lehr treuerlich und rein gefasset und erklart ist.*

¹⁷⁰ BKW X 7 D.

¹⁷¹ BKW X 11 D. Klawek, *Zarys dziejów teologii katolickiej*, s. 15.

¹⁷² Buchberger VI 1195.

¹⁷³ BKW X 28 Oct.

kaznodziejskich biskupa Rostocka „clarissimus vir”, doktor teologii, profesor Akademii w Wittenberdze, Idzi Hunnius (1550—1603), autor *Methodus concionandi, praeceptis et exemplis dominicalium quorundam Evangeliorum comprehensa*, Witebergae 1595 Typis M. Georgii Mulleri.

W księgozbiórce mamy też w wydaniu Jana Keerbergiusa w Antwerpji z 1597 roku pierwszy tom *Concionum* jezuita, Jana Osoriusa.

Minoryta Jakub Suarez, zmarły w 1614 roku jako biskup Sagiensis w Normandii, zasłużył sobie wprawdzie na tytuł „christianissimi Regis concionator”, ale był nim u króla Henryka IV. Mamy po nim w księgozbiórce biskupa Rostocka *Conciones viginti tres in tria prima Apocalypsis capita*, wydane w Lyonie w 1599 roku u Horacjusza Cardona. Kazania te wygłosił autor w katedrze lyońskiej. Wierni przyjęli je z wielkim uznaniem¹⁷⁴. Teolog jezuita, Jerzy Scherer (1539—1605), z pochodzenia Tyrolczyk, autor licznych dzieł teologicznych, znalazł w księgozbiórce Rostocka przyjęcie przez swe *Predigten* wydane z katechizmem obszernym i bardzo pożytecznym w klasztorze premonstratensów w Brucku na Morawach (1600). Jezuita hiszpański, Kasper Sanchez, zmarły w Madrycie w 1628 roku, egzegeta, wydał również *Conciones in Dominicis et feriis quadragesimae* u Jana Albinusa w Moguncji. Jan Brandmyllerus, „pastor Ecclesiae Christi”, profesor teologii w Bazylei, w 1603 roku wydał nakładem Klaudiusza Marnii i spadkobierców Jana Aubrii dwie serie kazań, mianowicie *Conciones nuptiales* oraz *Conciones funebres*, które biskup Rostock nabył dla swego księgozbioru. Z podkreśleniami w tekście i zapiskami na marginesie jest egzemplarz *Mons Calvariae* wydrukowany w Monachium w 1603 roku u Adama Berga i Mikołaja Heinricha, autorstwa Antoniego De Guevarra, biskupa z Mondonedo, pisany w języku hiszpańskim. Dzieło jego tłumaczył na język niemiecki Idzi Albertinus. Autor licznych dzieł ascetycznych i polemicznych, Jan Busaeus (1547—1611), zasłynął przez swe główne dzieło *Enchiridion piarum meditationum*, wydane w Moguncji w 1606 roku. Do księgozbioru biskupa Rostocka wszedł on przez inne swe dzieło, mianowicie *Panapion* (Moguncja 1608), stanowiące bogate antidotum na słabości umysłu, pomoc dla spowiedników i kaznodziejów w oparciu o Pismo święte i pisarzy kościelnych¹⁷⁵. Uchodzący jako „Theologus doctissimus”, jezuita, Franciszek Coster (1532—1619), autor kazań i rozmyślań, ma w naszym księgozbiórce swoje *Conciones in evangelia Dominicalia*, tłumaczone z oryginału na ję-

¹⁷⁴ BKW X 44 Oct. Oficjał lyoński, Chalom, (1597) podał, że kazania Suareza przyjęto tam „summo auditorum applausu”.

¹⁷⁵ BKW X 31 Qu. L. Koch, *Jesuiten-Lexikon. Die Gesellschaft Jesu einst und jetzt*, Paderborn 1934 s. 280; Buchberger II, 652; Hurter III 421.

zyk łaciński, a wydane przez Teodora Petreio, w Kolonii w 1608 roku. Marcin Rudolf Suidnicensis, proboszcz Mąkolna (Meyfriedsdorff), wygłosił kazanie prymicyjne w Kamieńcu Żąbkowickim w 1610 roku (*Catholische Predigt von dem Priesterthum*), wydane drukiem w Nysie w 1611 roku u Krystyna Scharffenbergera, w którym rozwija myśl, że „sacerdos non eius vocatur, eo quod non sua, sed quae mittentis sunt, annunciat”¹⁷⁶.

Plodnym niewątpliwie pisarzem teologicznym był Mateusz Tympe¹⁷⁷. Miał on posiadać w swym dorobku naukowym 79 dzieł, spośród których w księgozbiórce biskupa Rostocka znajduje się: *Admirandum Vindictae Divinae Theatrum* oraz *Triumphus seu Admiranda praemia christianarum virtutum*. Obydwa dzieła zostały wydane w Manasterze Westfalskim w 1611 roku u Lamberta Rassfeldiusa. W nawiązaniu do tekstów lekcji i ewangelii wielkopostnych opracował kazania Jan As pt. *Convivium Quadragesimale* i wydał je w Kolonii w 1612 roku u Konrada Butgeniusa. Lektor teologii, z zakonu franciszkańskiego, Filip Bosquier (1561—1636), ogłosił w Kolonii w 1610 roku drukiem Arnolda Kempensis, kosztem Jana Crithii, kazanie o Męce Pańskiej pt. *Theatrum patientiae*¹⁷⁸. Jego są też kazania o ewangelicznym powrocie do ojca, czyli o pokucie grzeszników — *Academiae peccatorum*, wydane w Moguncji w 1615 roku oraz o wielkim miłosierdziu Bożym w stosunku do grzeszników prawdziwie pokutujących — *Consolatio desperantium* (Coloniae 1617). Inny charakter mają jego kazania, poświęcone sprawie zwalczania Turków pt. *Vegetius christianus seu Scipionis renati insomniorum libri sex*, ogłoszone w Kolonii w 1615 roku, dedykowane królowi angielskiemu Edwardowi VI.

Z roku 1616 mamy w księgozbiórce biskupa Rostocka, wydane w Moguncji kosztem Piotra Cholinusa, *Sermones in dominicas et ferias Quadragesimae*, staraniem Rudolfa Clutii, dominikanina, bakałarza teologii oraz *Mariale. De laudibus Deiparae Virginis* głośnego hagiologa, dominikanina i biskupa genueńskiego, Jakuba de Voragine (1230—1298), gorliwego pasterza, miłośnika pobożności i karności¹⁷⁹. Tematykę rzeczy ostatecznych w życiu człowieka, mianowicie śmierci, sądu, piekła i nieba, poruszył w swych kazaniach Piotr Bessaeus, doktor Pisma świętego, kaznodzieja królewski na dworze francuskim, zatytułowanych *Der Seelen Compass*, tłumaczonych na język niemiecki przez Idziego Albertinusa, wydanych w Monachium w 1617 roku przez Mikołaja Henricusa.

¹⁷⁶ BKW X 162 Qu.

¹⁷⁷ ADB XXXIX, s. 53—55; Hurter III, 442.

¹⁷⁸ BKW X 6 Oct. Hurter III 794. F. Ehrle, *Kritische Mitteilungen ueber die aeltesten Lebensbeschreibungen des hl. Franciskus*. „Zeitschrift für katholische Theologie” VII 1883, s. 389—397.

¹⁷⁹ Hurter II 432—3.

Zmarły w 1617 roku¹⁸⁰ Jan de Cartagena wykladał publicznie w Rzymie teologię z pożytkiem wielkim dla słuchaczy. Był on początkowo jezuitą, a później franciszkaninem. W roku 1625 wyszły jego *Homiliae catholicae de Sacris arcanis Deiparae et Josephi*, drukowane w Kolonii, a w 1626 roku *Homiliae in universa christiana religionis arcana*.

Trudzący się przez 36 lat na ambonie katedralnej w Bambergu, zmarły w 1630 roku, Fryderyk Foner, wykształcony w Collegium Germanicum, biskup Hebronu, poświęcił swe *Sermones*, wydane w Ingolstadtzie w 1627 roku w drukarni Wilhelma Edera, Najświętszej Maryi Pannie, „totius universi Dominae et Imperatricis Coeli et Terrae”, mianowicie Jej Zaśnieciu, Wniebowzięciu, Ukoronowaniu w niebie, Opiece, kultowi¹⁸¹. Autor zakończył kazania swe entuzjastycznym życzeniem, ażeby wszystko było poddane „Sanctae Romanae Catholicae et Apostolicae Ecclesiae”¹⁸². Tenże kaznodzieja wygłosił kazania w Bambergu o opiece aniołów w życiu człowieka, którzy „a Divina Maestate, miseris mortalibus, a Matris utero, ad tutelam sunt assignati”¹⁸³. Autor oparł te kazania o teksty Pisma świętego, Ojców Kościoła i historię kościelną. Dedykował je biskupowi Janowi Jerzemu z Bambergu. Kazania mają tytuł: *Sermones de natura, qualitatibus, innumeris beneficiis et ad prodigium fida, solertique custodia Sanctorum Angelorum*. Wydrukował je w 1627 roku Augustyn Crinesius, typograf bamberski, kosztem Korneliusza Leyseriusa, bibliopola monachijskiego. Dla pożytku duszpasterzy, kaznodziejów, katechetów i spowiedników wydał Jakub Marchantius, pasterz pobożny i uczony, w 1632 roku drukiem Franciszka Waudraei, typografa zaprzysiężonego „sub Bibliis”, *Hortus pastorum et concionatorum* z dołączonym do niego *Summarium Pastoralium in decem praecepta*. Jego też są *Opuscula pastoralia* z roku 1642 w wydaniu kolońskim. Teolog jezuicki, Paweł Zehenter, dał do rąk czytelnika w 1633 roku w Monachium kosztem i drukiem Korneliusza Leyssertiusa wymowne dzieło *Vermis malae conscientiae hominis*. W roku 1643 wskazał on jeszcze na przykład dla niebezpiecznie żeglujących: *Promontorium malae spei impiis periculose navigantibus propositum*. W Brukseli w 1639 roku Piotr Biverus (1572—1656), jezuita, kaznodzieja książąt belgijskich, w drukarni Łukasza Meerbeciusa ogłosił wymowne dzieło *De solenni Sapientiae Convivio*. W następnym roku 1640 w Antwerpii wypuścił on w świat *Solennia Divina*, stanowiące, zdaniem cenzora Kaspra Estrixa, dla kaznodziejów nowe i dzielne źródło pomocy.

¹⁸⁰ Hurter III 396.

¹⁸¹ J. G. Jäch, *Pantheon der Literaten und Künstler Bambergers*, Bamberg 1812, II, s. 278—280. ADB VII 157—159; Hurter III 744.

¹⁸² BKW X 41 Qu.

¹⁸³ BKW X 40 Qu.

Z okazji wygłoszonych przemówień do „Eruditos vel popularem turbam” lub też nauczania o innych prawdach wiary i cnót pomocą służył jezuita, Maksymilian Sandaeus, pod wpływem Anioła Śląskiego (Jana Schefflera), płodny bardzo pisarz, kaznodzieja i wytrawny znawca oraz obrońca mistyki, swoim dziełem *Artifex euangelicus* czyli zbiór przykładów i symboli, wydanych w Kolonii w 1640 roku. Ogłosił on też u Jana Henningiusa w Kolonii w 1645 roku dzieło mariologiczne pt. *Maria Magnes et magnetismus Marianus*, pełne entuzjazmu dla roli i pośrednictwa Niepokalanej¹⁸⁴, dedykowane Franciszkowi Wilhelmowi, biskupowi z Osnabrück i Minden.

W księgozbiórce biskupa Rostocka ma również swe miejsce „największy polski mariolog”, dominikanin, o. Justyn Zapartowicz, (zm. 1649), zwany od miejsca pochodzenia Miechowitą, przez dwa swoje dzieła, wydane w Paryżu w 1642 roku kosztem Sebastiana Craemoisy, architypografa królewskiego, mianowicie *Discursus praedicabiles super Litanias Lauretanas Beatissimae Virginis Mariae*. Autor dedykował je w 1634 roku Najświętszej Maryi Pannie, Królowej nieba i ziemi, Bożej Rodzicielce Maryi, mniejszej od jednego Boga, Protektorce Kościoła katolickiego, Pogromicielce herezji, Obronicielce różańca świętego, Matce wszystkich i Pani¹⁸⁵.

Cenzor tej pracy, mianowicie o. Kamil Jasiński, magister teologii, dominikanin, w ocenie napisanej w Krakowie w 1673 roku roku, uznał ją za pożyteczną dla wszystkich i dla ożywienia większej pobożności w sercach wiernych względem Bożej Matki. Drugi jej cenzor, o. Konstanty Morski, bakałarz teologii, ocenił ją jako „opus Regium”, oparte na poważnych świadectwach Pisma świętego, Ojców Kościoła, odznaczające się pięknym stylem.

W oparciu o rozważania Bożej Opatrzności, ogłosił jezuita, Alfons Antoni de Sarasa, piękną pracę — *Ars semper gaudendi*, wydaną w Antwerpii u Jakuba Meursiusa w 1664 roku, uznaną przez Jana de Capua, kanonika katedralnego kościoła antwerpskiego i cenzora, za „dignissima editione” z powodu jej argumentacji naukowej i wychowawczej.

Z podanego tu zestawienia i syntetycznego omówienia dzieła kaznodziejskiego w księgozbiórce biskupa Rostocka można się przekonać, że gromadził on skrzętnie pojawiające się wówczas i dawniej prace kaznodziejskie, aby je z pożytkiem wykorzystać na ambonie i w innej pracy duszpasterskiej.

¹⁸⁴ BKW X 26 D. Sandaeus, *Maria...*, „Maria trahit, omnium assensu, et proprie trahit, et vehementissime trahit, et efficacissime trahit et irrefragabiliter trahit”.

¹⁸⁵ BKW X 34 Fol. Por. K i a w e k, *Zarys*, s. 20.

11. Ascetyka

Bogata dziedzina życia wewnętrznego ma swoje odzwierciedlenie i uzasadnienie w literaturze ascetycznej, której dość poważny zasób liczący 33 dzieła wszedł do księgozbioru biskupa Rostocka.

Na pierwszym miejscu wymieniamy tutaj dzieło Alberta Wielkiego (1193—1280), doktora uniwersalnego, miłośnika cnót, wydane w Antwerpii w 1581 roku w oficynie Krzysztofa Plantyny, mające tytuł *Paradisus animae de virtutibus*, poddawane w wątpliwość odnośnie jego autorstwa¹⁸⁶. Drugim jego dziełem jest *De adherendo Deo*, nazwane „złotą książeczką”¹⁸⁷. Podobną charakterystykę zyskała praca Ludwika Carboni a Costacciaro, zmarłego w 1597 roku, lektora teologii, określone jako „opusculum sane aureum”, pt. *De amore et concordia fraterna*, ogłoszone drukiem ponownie w Wenecji w 1586 roku przez spadkobierców Troiana Naui. Profesor teologii w Lowanium, Jan Molanus czyli Vermeulen, zmarły w roku 1585, wydał pracę o kanonikach w trzech księgach: *De canonicis* w Kolonii (1586) w oficynie Birckmanna, kosztem Arnolda Myliusia. Dość twardymi drogami toczyło się życie Jana Davida, zmarłego w 1613 roku w Antwerpii, jezuita, który przed wstąpieniem do rodziny zakonnej św. Ignacego Loyoli pracował w duszpasterstwie jako proboszcz i był trzy razy wygnany przez innowierców, a mimo tych okoliczności pozostawił on po sobie około 30 dzieł o treści ascetycznej i kontrowersyjnej. W 1670 roku wyszła jego praca w „Officina Plantiniana”, u Jana Moreta, poświęcona rozważaniu Męki Pańskiej, aby z Chrystusem współumierać pt. *Paradisus Sponsi et Sponsae* oraz druga praca *Pancarpium Marianum*. Księciu Filipowi II, władcy Szczecina, Pomorza, Kaszub i Wandalów, poświęcił swą pracę Daniel Cramerus, teolog szczeeciński, na temat Imienia Jezus i krzyża Chrystusowego pt. *Societas Jesu et Rosae crucis vera*, wydaną we Frankfurcie nad Menem w 1617 roku drukiem Mikołaja Hoffmanna, kosztem Łukasza Jenisa.

Słynny teolog, jezuita i kardynał, św. Robert Bellarmin, zmarły 17 września 1621 roku, ma w księgozbiornie biskupa Rostocka z zakresu ascetyki dziełko *De arte bene moriendi* w wydaniu kolońskim z 1626 roku, które było szeroko rozpowszechnione i tłumaczone na inne języki oraz *De aeterna felicitate Sanctorum*.

Członek zakonu jezuitów, Jeremiasz Drexelius, w księgozbiornie biskupa Rostocka widnieje przez swe *Opera* wydane w Monachium w 1628 roku u Melchiora Segena, bibliopola i Mikołaja Henricusa typografa elektoralnego. Wśród nich jest tegoż autora praca: *Recta intentio omnium humanarum actionum amissis* (Monachii 1626).

¹⁸⁶ Hurter II 383.

¹⁸⁷ Hurter II 383.

Wśród przeróżnych form kultu Matki Bożej w Kościele Katolickim dogmatycy wyróżniają akty ofiarowania się Jej w ogóle lub Jej Niepokalanemu Sercu¹⁸⁸. Kościół Chrystusowy zaleca gorąco swym wiernym czcić Serce Maryi. Stawia im przed oczyma Serce doskonałe, pełne dobroci, szlachetne, „wzór życia chrześcijańskiego”¹⁸⁹. Autorem ciekawej publikacji o oddaniu się na służbę Najświętszej Maryi Panny jest cysters z klasztoru w Henrykowie na Śląsku, Br. Marcin¹⁹⁰, którą ogłosił w Nysie w roku 1629 drukiem Jana Schubarta pt. *Marianae Coronae Stellarium* czyli uwielbienia i modlitwy ku czci Najświętszej Panny, Matki Wielkiego Władcy, Króla nieba i ziemi, na podstawie pism Ojców i pobożnych autorów. Br. Marcin dedykował *Stellarium* o. Mateuszowi Rudolfowi von Hennersdorf, opatowi cystersów w Lubiążu¹⁹¹, opatowi Kasprowi Liebichen z Henrykowa¹⁹² i opatowi Kasprowi z klasztoru Najświętszej Maryi Panny na Piasku we Wrocławiu¹⁹³. Autor podał też w tej książce formuły ofiarowania się Matce Bożej.

Jezuita, Antoni Sucquet, w 1630 roku opublikował pracę w Antwerpii u Henryka Aertsseusa, ozdobioną licznymi drzeworytami w tekście pt. *Via vitae aeternae*. Podobnie Jakub Lobbetius, z zakonu jezuitów, wydał w Antwerpii u Jana Meursiusa w 1635 roku dziełko pożyteczne dla kaznodziejów i mistrzów życia wewnętrznego: *Opus morale de peccato eiusque natura, poenis ac remediis*. Tenże autor w tym samym środowisku antwerpskim w 1638 roku wydał *Jesu via vitae ac mortis*. Dzieło to dedykował swemu opiekunowi i mecenasowi, Gerardowi Sani, opatowi klasztoru Św. Wawrzyńca. W księgozbiornie biskupa Sebastiana Rostocka znalazło się najwięcej dzieł jezuitów, doktora teologii, apologety, uzdolnionego kaznodziei, Jerzego Stengeliusa¹⁹⁴, zmarłego w 1651 roku, mianowicie *Aegyptischer Labyrinth*, wydany w Akademickiej Drukarni w 1641 roku w Diligen, *Sortes*, które wyszły w Ingolstadtzie w 1645 roku u Grzegorza Haenelina. Tenże autor podsunął człowiekowi jako najgodniejsze zajęcie roz-

¹⁸⁸ W. Granat, *Dogmatyka katolicka*, Lublin 1967 s. 350.

¹⁸⁹ L. A. Krupa, *Kult Serca Maryi. Studium dogmatyczne*, Lublin 1948 s. 3.

¹⁹⁰ BKW XI 117 Oct. *Marianae Coronae*, k. A4 „Obsequentissimus Fr. Martinus” *Ex cella Conventus nostri Monasterii Heinrichoviani*.

¹⁹¹ A. Bollmann, *Die Säkularisation des Zisterzienserstiftes Leubus*, Breslau 1932 s. 25; J. Jungnitz, *Martin Gerstmann, Bischof von Breslau*, Breslau 1898 s. 174; L. Wintera, *Leubus in Schlesien*, „Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner und Zisterzienserorden”, Bd 25; 1905 s. 22—23.

¹⁹² AAW V 84 b. *Diarii domestico-historici*, s. VII.

¹⁹³ AAW V 4. *Chronicon*, s. 235.

¹⁹⁴ J. N. Brischar, *Die katholischen Kanzelredner Deutschlands*, Schaffhausen 1867, II, 774—806; Buchberger IX, 1036—37; Hurter III 1023.

ważanie świata jako środek zdobywania prawdy, zwiastunów Bożej dobroci i sprawiedliwości w pracy pt. *Mundus et mundi partes*, wydanej w 1645 roku w Ingolstadtzie. Podobną treść poruszył w pracy *Sapientissima Dei mundum Regentis Gubernatio*. Wielkość i potrzebę sakramentów świętych w życiu człowieka omówił on w dziele *Spes et fiducia* (Ingolstadt 1645). W pracy *Exempla divinae irae* omówił sposoby pokuty, które mają lagodzić gniew Boży. Dostatki, bogactwa, biedy trapiące człowieka stanowią temat jego pracy pt. *Croesus et codrus*, Ingolstadt 1648. Na zwalczanie siedmiu głównych grzechów podał *Exempla*, wydrukowane w 1649 roku. O czci najsprawiedliwszego Boga, oddawanej lub znieważanej przez człowieka wypowiedział się w pracy *De honore*, drukowanej w 1650 roku. Środki pokrępienia duchowego w ówczesnych czasach trudnych dał Jerzy Stengelius nie tylko duszpasterzom i kaznodziejom, ale i laikom, narazonym na trudności i pokusy w pracy z roku 1650 pt. *Wunderbarliche Kraft und Würckung der Tugendreichen Exempel*. Autor żywił niezłomne przekonanie, które chciał wpoić w czytelnika, o niezwykłości religii¹⁹⁵. Na wypadek klęski żywiołowej — głodu na ziemi podsuwał czytelnikowi myśli w pracy *Cibus esurientium*, mianowicie o sprawiedliwości Bożej i słuszności karzącej człowieka, która ma przypominać również, że ziemia jest doliną płaczu. Praca ta ukazała się drukiem u Jerzego Haenlina w Ingolstadtzie w 1650 roku. Podobną myśl starał się zaakcentować w dziele *Talio seu metiens et remetiens mensura*.

Adwokat ze Świdnicy na Śląsku, Efraim Ignacy Naso, przypomniał zasady życia wewnętrznego i moralnego w pracy: *Pia prodroma caelestis vitae*, dedykowanej biskupowi Janowi Baltazarowi Liesch de Hornau, sufraganowi wrocławskiemu, Filipowi Jakubowi Jerinowi, protonotariuszowi apostolskiemu, dziekanowi Kapituły Katedralnej i administratorowi biskupstwa wrocławskiego oraz Sebastianowi Rostockowi, Gotardowi Franciszkowi Schaffgotschowi, baronowi ze Zmigrodu, Franciszkowi Janowi Ignacemu baronowi Wilczkowi. Praca ta była drukowana w Nysie w 1658 roku przez Ignacego Schubarta.

W Nysie ukazała się też drukiem w roku 1660 praca Ludwika z Granady, dominikanina, mistyka, pisarza, zmarłego w opinii świętości w 1588 roku, pt. *Dux peccatorum* tłumaczona na język niemiecki przez Marcina Koblitusa.

Na temat pobożności eucharystycznej wypowiedział się Wacław Schwertfer, jezuita, w pracy pt. *Micae Panis Coelestis*, ogłoszonej w Monachium w 1661 roku drukiem Jana Wilhelma Schella.

¹⁹⁵ BKW XI 40 Oct. J. Stengelius, *Wunderbarliche Krafft*, s. 495: „Und darff man gar kein Sorg haben, dass die Religion untergehe. Der Glaub, so auff den Felsen gebawen ist, kann gleichwol angefochten, aber nit umbgestürtzt werden”.

Na końcu pragniemy wymienić w księgozbiorze biskupa Rostocka egzemplarz pracy Karola Stengeliusa, benedyktyna, omawiającej zagadnienie wojny pt. *Artes feliciter et innocenter bellandi ac debellandi*, która została wydana drukiem w Ingolstadtzie w 1646 roku u Jerzego Haenelina.

Piękny świat życia wewnętrznego i środków oraz sposobów do niego wiodących znalazł wyraźne zainteresowanie w księgozbiorze biskupa Rostocka, który zebrał szereg autorów i ich dzieł z literatury ascetycznej.

12. Prawo kanoniczne

Niewątpliwie dział prawa kanonicznego musiał znaleźć w księgozbiorze biskupa Rostocka odpowiednie miejsce, ponieważ ta dziedzina musiała go absorbować w związku z późniejszą administracją kościelną i państwową. Jeśli idzie o dzieła z zakresu prawa kanonicznego, jakie weszły do omawianego księgozbioru, to ilość ich wynosi 69 tomów. Spośród najwcześniejszych autorów wymieniamy egzemplarze z 1505 roku, drukowane w Mediolanie przez magistra Leonarda Pachela, kosztem Jana Jacobi i braci de Lignano. Autorem ich jest Franciszek de Accoltis de Aretio, zwany krótko Franciszkiem Aretinuszem. Pozostały po nim Komentarze — *Commentaria super aliquibus titulis decretalium*.

Po tym starodruku w księgozbiorze Rostocka, jeśli idzie o chronologię zbieranych dzieł, jest dłuższa przerwa, ponieważ wszedł do niego dopiero egzemplarz z roku 1533, drukowany w Lyonie przez magistra Jana Moylin alias Cambray, pióra Mariana Socinusa pt. *Super decretales per modum tractatus noviter impressus*, obejmujący traktat o forum kompetentnym, wniesieniu skargi, sporze, roszczeniach, obłacjach, wizytacji.

W wydaniu z roku 1548 w Lyonie przez Hugona i spadkobierców Aemonis a Porta figuruje słynny *Decretum Diui Gratiani totius propemodum Iuris* oraz dołączone inne dziełko prawnicze, jak *Canones poenitentiales*, *Canones Apostolici* oraz głośne w swoim czasie *Margarita Decreti seu tabula Martiniana* autorstwa Marcina Polaka, dominikanina, penitencjarza papieskiego i kapelana, a następnie arcybiskupa nominata gnieźnieńskiego. Dekret Gracjana kończy się wymowną formułą dewocyjną „Deo optimo maximo laus et gloria, qui est benedictus in secula”.

Z tegoż samego roku 1548 i z oficyny Hugona a Porta pochodzą w księgozbiorze biskupa Rostocka: *Liber VI. Decretalium, Clementinae, Extravagantes* oraz *Extravagantes communes omnes*. Zapiski na marginesie świadczą o widocznych śladach lektury, wymienionych dzieł prawniczych. Z podobnymi podkreśleniami w tekście jest egzemplarz lyoński z 1548 roku *Decretales* Grzegorza IX. W Lyonie wydrukował Klaudiusz Seruanus w 1556 roku dzieło Henryka kar-

dynała Hostiensis pt. *Summa aurea*. Tenże sam drukarz — Klaudiusz Seruanus — ogłosił w Lyonie 1564 roku pracę Baldusa de Ubaldis Perusina (1319—1400) *Super Decretalibus*. Wprawdzie powiedziano o autorze, że jego dzieła nie mogą uchodzić za wybitne, ale zawierają „pełnię materiału”, interesujące osobliwości i praktyczne opanowanie¹⁹⁶. Baldus wykladał w sześciu akademiach¹⁹⁷. W księgozbiornie biskupa Rostocka znalazł się również szereg dzieł Mikołaja de Tudeschis (1386—1445), zwanego Siculus lub Panormitanus, określanego jako „lucerna iuris clarissima”, należącego do najwybitniejszych kanonistów średniowiecza¹⁹⁸. Antypapież Feliks V kreował go kardynałem. Autor ten holdował ideom koncyliarnym. Jako najwcześniejszy egzemplarz jego w zbiorze Rostocka figuruje wydane w Lyonie 1566 roku przez Klaudiusza Seruanusa *Consilia, quaestiones et tractatus*. Następne dzieła pochodzą z XVII wieku, mianowicie *Commentaria* ogłoszone drukiem w Wenecji w 1605 roku oraz *Consilia i Repertorium*.

Wszedł też do księgozbiornie radca prawny Daniel Venatorius ze swym dziełem *Analysis methodica iuris Pontificii*, wydanym w Moguncji w 1579 roku przez Franciszka Behema. Kanonik katedralny Vivariensis, Bernard Choveronius, wydał w 1597 roku w Spirze dzieło pt. *Commentarii de publicis concubinariis*. Profesor w „Celeberrima Academia Ingolstadiensis”, Henryk Canisius, zmarły w 1610 roku, opublikował w 1600 roku *Summa Iuris canonici* w oficynie typograficznej ederiańskiej u Andrzeja Angernariusa, nakładem Eliasza Willera. Wzbogacił on księgozbiór biskupa Rostocka. Podobnie uczynił przez swe dzieło Franciszek Guillmann, zmarły w 1612 roku, który opublikował swą pracę we Fryburgu Bryzgowijskim w 1608 roku pt. *De episcopis Argentinensibus*. Przeciwno konkubinariuszom występował stanowczo Henryk Cuyckius w swoich *Tres paraeneticae epistolae*, wydanych w Kolonii w 1602 roku kosztem Bernarda Gualtheri, w których między innymi poruszył kwestię „concupinatorum Pastorum”, przez nich bowiem weszło do Kościoła zdeprawowanie¹⁹⁹. Fryderyk de Senis ogłosił w 1602 roku w Kolonii nad Renem traktat, jak to sam określił „utilissimus”, o zamianie beneficjów²⁰⁰. Radca prawny, Mikołaj Boerius, „vir doctissimus”, w traktacie swym wyjaśniał prawo wybierania

¹⁹⁶ J. F. Schulte, *Geschichte der Quellen und Literatur des kanonischen Rechtes*, Stuttgart 1875—1880, II, 276.

¹⁹⁷ Hurter II 705—706.

¹⁹⁸ Hurter II 858—9.

¹⁹⁹ Schulte, *Geschichte der Quellen*, s. 312. BKW XII 37 D. Henricus Cuyckius, *Tres paraeneticae epistolae*, s. 92: „per concubinariorum deformitas in ecclesiam est introducta”.

²⁰⁰ Fridericus de Senis, *De permutatione beneficiorum. Tractatus utilissimus*, Coloniae Ubiorum 1602. Excudebat Balthasarus Clypeus sub signo arboris.

nowych prałatów. W wydaniu lyońskim z 1606 roku przez spadkobierców Wilhelma Rovillii zachowały się w księgozbiornie *Decretales* papieża Grzegorza IX, do których dołączył „glossas eruditissimas” Barnard de Botono Parmensis, kanonik bonoński. Papież Grzegorz IX, zostawszy następcą Honoriusza III w 1227 roku, polecił zredagować Raimundowi de Pennafort, kapelanowi swemu i penitencjarzowi, dominikanowi „in unum volumen”, który był „religione et eruditione clarus”, różne konstytucje i dekryty poprzednich papieży. Przy końcu tegoż dzieła mieści się formuła dewocyjna: „Laus Deo, Beataeque semper Virgini Eius Matri Mariae”.

Słynny prawnik hiszpański, Jan Gutierrez, adwokat, profesor teologii, jest autorem dzieł z zakresu prawa kanonicznego. Jedno z nich pt. *Canonicarum Quaestionum utriusque fori, tam exterioris quam interioris animae libri duo* wyszło we Frankfurcie nad Menem w 1607 roku „E Collegio Musarum Paltheniano”. Autor dedykował ją Pawłowi de Laguna, prezesowi Indii i całego Nowego Świata, koledeczce z czasów wspólnych studiów. Tenże autor w 1607 roku opublikował *Repetitiones sex et allegationes iuris sive consilia plura*. Na temat opiekunów dla nieletnich wypowiedział się on w 1606 roku w pracy *Tractatus novus de tutelis et curis minorum*, o której drukarz frankfurcki, Zachariasz Palthenius, napisał, że jest ona „dignissima laude”. Wybitny jezuita, doktor teologii, profesor Akademii w Ingolstadtzie, znakomity bojownik o sprawę Bożą i obrońca prawdy, określanym jako „magnus protestantium malleus”²⁰¹, Jakub Gretser, ogłosił w 1607 roku dzieło o wolności Kościoła²⁰² i w 1610 o wierności²⁰³, w 1611 roku Summę o kazusach sumienia w Sakramentach²⁰⁴. Biskup Benewentu, profesor teologii i prawa, Tomasz Zerola, w latach 1606—1607 wydał w Lyonie nakładem Horacjusza Cardona w dwóch częściach *Praxis episcopalis*. Obszerne dzieło o prawie patronatu, bardzo pożyteczne i nieodzowne w codziennym używaniu ogłosili we Frankfurcie w 1609 roku drukiem Wolfganga Richtera, a kosztem spadkobierców Mikołaja Baffaei, mające tytuł: *Tractatus de iure patronatus*, trzech współautorzy — Roch de Curte, Paweł de Citadinis, Jan Nicolai Delphinatis. W jego tekście są różne uwagi i podkreślenia ze strony czytelnika w rodzaju „Femina coram Deo non differt a masculo” i inne. Dzieło to omawia sprawę patronatu jasno i uczennie oraz wszechstronnie, że więcej nic już nie można dodać. W 1608 roku w Wenecji wyszedł drukiem u Barnarda Junty i Jana Chrzyciela Ciotta pióra Guida Foianusa *Tractatus de sequestro*. Nawró-

²⁰¹ Hurter III 728—34.

²⁰² BKW XII 58 Qu.

²⁰³ BKW XII 58 Qu.

²⁰⁴ BKW XII 58 Qu. *Summula casuum conscientiae de sacramentis*, Ingolstadii 1611.

cony z protestantyzmu na katolicyzm pod wpływem *Annales* Cezarego Baroniusza, piszący przeciw nowatorstwu, Kasper Scioppius (1576—1649), wydał w 1611 roku *Ecclesiasticus*, w którym rozprawia o zasięgu władzy jurysdykcji kościelnej w sprawach materialnych i duchowych, o władcach świeckich i ich stosunku do Kościoła, o przełożonych Kościoła, pałatach oraz heretykach.

Dziwnymi kolejami potoczyło się życie Marka Antoniego de Dominis, urodzonego w 1560 roku w Arbe, zmarłego 8 września 1624 roku w Rzymie. Pracował jako profesor w Padwie i Brescii. W 1579 roku został jezuitą. W roku 1600 był konsekrowany na biskupa. Nominację na arcybiskupa w Spalato otrzymał w 1602 roku. Zrezygnował ze stanowiska arcybiskupa. Następnie udał się do Londynu. Tam został anglikaninem. Występował jako polemista przeciw papiestwu i episkopalnemu ujęciu Kościoła. Pod wpływem zabiegów papieża Grzegorza XV powrócił do Kościoła. Za pontyfikatu Urbana VIII krążyło o nim podejrzenie, że ponownie odpadł od Kościoła²⁰⁵. Marek Antoni de Dominis napisał pracę pt. *De Republica Ecclesiastica Libri X*. Wydał ją w Londynie w 1618 roku w Officina Nortoniana u Jana Billiusa.

Karta tytułowa tegoż dzieła zaopatrzona jest w calostronicowy drzeworyt, który wykonał R. Elstracke, przedstawiający symbol Kościoła z monogramem Imienia Jezus. Dalej uwidacznia on niewiastę, trzymającą w prawej ręce klucze, spoczywającą na księdze z napisem „Doctrina”. Lewa jej ręka wskazuje na księgę „Disciplina”, krzyż, palmę i wieniec. Przedstawiony jest też w drzeworycie dobry pasterz i miłośnik własnych interesów. Widoczne są owieczki w zagrodzie i inne napadnięte przez wilki drapieżne. Podobny jest też charakterystyczny napis, wzięty z *Dziejów Apostolskich* (18, 9) „Nie bój się, ale mów, a nie milcz, bom ja jest z Tobą”, nawiązujący do św. Pawła Apostoła. Na karcie drugiej jest inny drzeworyt, przedstawiający popiersie Marka Antoniego de Dominis w wieku 57 lat, w roku 1617, niżej podany jest napis: „Scriptura, Patres, Concilia nolunt tegi. Et ipsa gestit evolare veritas. Sum Christianus, catholicus, Praesul, pugil. Episcopatum, Ecclesiam, Christum, fidem mea penna, lingua, vita, morsque ipsa asseret. Ne plus obire valeo, nec fas est minus”.

W przedmowie autor wyraża całemu stanowi biskupów Kościoła katolickiego prawdę, miłość, wolność, szczęśliwość. O Kościele mówi, że jest on silny, ponieważ jest jeden i wielki, rozsiany po całym świecie. Siła Kościoła leży w jedności i katolickości czyli powszechności. Ludzie swoimi poróżnieniami targają jedność i ograniczają jego powszechność, swoimi próżnościami czynią z Chrystusa kłamcę. Ludzie nie powinni ufać samym sobie, kroczyć za rozdziałami próżnymi i interpretacjami Pisma świętego,

²⁰⁵ Buchberger III 493—494.

niesłyszczanymi w pierwszych wiekach. Nie powinni tworzyć dogmatów wiary, obcych sensowi pierwotnemu. Stoją bowiem w Kościele starożytne wieże²⁰⁶. Ogień mógł je obejmować, ale nie mógł ich zniszczyć. Do tych wież zasadniczych należą: ojcowie prawowierni, doktorowie nieskażeni, sobory starożytne²⁰⁷. Ich normą należy mierzyć i kierować się ich dokumentami²⁰⁸. W dalszych wywodach zapewniał de Dominis, że nie szukał siebie i swoich spraw, ale tego, co było Chrystusowe. Przeciwko Markowi Antoniemu de Dominis wystąpił jezuita, teolog, profesor zwyczajny w Cesarskiej Akademii Wiedeńskiej, Marcin Becanus (1561—1624), gdy tylko wieść doszła do Austrii o nowym wrogu Kościoła, zwalczającym prymat św. Piotra i jego następców, kroczącym śladami starych heretyków²⁰⁹. Dzieła Becanusa odznaczają się niezwykłą jasnością²¹⁰. Odpowiedź Becanusa, dana Markowi Antoniemu de Dominis, nosi tytuł: *De Republica Ecclesiastica Libri quatuor contra Marcum Antonium de Dominis, nuper Archiepiscopum Spalatensem, nunc Desertorem et Apostatam*. Wyszła ona drukiem w oficynie Jana Albini w Moguncji w 1618 roku. Autor dedykował swoje dzieło papieżowi Pawłowi V.

Na temat papiestwa wypowiedział się też profesor filozofii, teologii, kaznodzieja, dominikanin Abraham Bzowski, Polak, urodzony w 1567 roku, zmarły w 1637 roku, autor dzieła pt. *Pontifex Romanus seu de praestantia, officio, auctoritate virtutibus, felicitate, rebusque praeclare gestis Summorum Pontificum a D. Petro usque ad Paulum Quintum Commentarius*, wydane w Kolonii w 1619 roku przez Antoniego Boëtzerusa.

Abraham Bzowski pozostawił liczne pomniki swego płodnego umysłu²¹¹. W wymienionym dziele *Pontifex Romanus* wykazuje godność Stolicy Apostolskiej²¹², wynosząc ją do szczytu władzy, honoru i znaczenia. Autor przedstawił papieża rzymskiego w swej formie oryginalnej i stałej. Dzieło swe dedykował królowi polskiemu, Zygmuntowi III Wazie.

Jan Costagutus, kanonik bazyliki św. Piotra w Rzymie, napisał

²⁰⁶ Marcus Antonius de Dominis, *De Republica...* „Turres adhuc antique extant”.

²⁰⁷ *De Republica ...* „Patres sanctos orthodoxos, Doctores incorruptos, Concilia antiqua, quae sunt turres angulares, contemplerur”.

²⁰⁸ *De Republica ...* „Eorum norma nos, et nostra metiamur, eorum stemus documentis”.

²⁰⁹ Becanus, *De Republica ...* „in Austriam rumore perlatum est, novum Ecclesiae hostem, Marcum Antonium de Dominis, subito e latebris prodisse, qui Divi Petri ac successorum eius Primatum, temere oppugnare ausus sit”.

²¹⁰ Hurter III 720 „incomparabili excellunt claritate”.

²¹¹ Bellarminus, *De scriptoribus*, s. 57—58; Estreicher, *Bibliografia*, XIII, s. 492—501; Klawek, *Zarys*, s. 22.

²¹² Bellarminus, *De scriptoribus*, s. 58.

o Bzowskim, że wykazał on prymat Stolicy rzymskiej jawnie w oparciu o prawo i tradycję Ojców²¹³. O. Dominik Francucius, magister regens Kolegium Greckiego, w ocenie pracy Bzowskiego podał, że jest to dzieło wybornej erudycji i najwyższej pilności²¹⁴. Podobną ocenę o jego „singulari eruditione” zauważył o. Kosmas Morrelles, inkwizytor apostolski w Kolonii. Według opinii o. Deodata de Lauda w pracy tej nie ma nic przeciwnego wierze prawowiernej, dobrym czynom i zdrowej nauce.

„Pośmiertnie” wydano w Lyonie w 1623 roku nakładem Jakuba Cardon i Piotra Cauellat pracę Stefana de Avila, jezuitę, profesora teologii w Limie pt. *De censuris ecclesiasticis tractatus*. Dzieło to odznaczyło się, zdaniem Jana Perlinusa, profesora teologii w Limie, wypowiedzianym w aprobacie do druku w 1607 roku, najwyższą erudycją, zdrową nauką i jasnym sądem w sprawach moralnych. Profesor teologii w Limie, Andrzej Hernandez, ocenił je jako „egregium opus”, a profesor Jan Perez Menacho uznał autora za „najuczeńszego”.

Biskup Sebastian Rostock zebrał też w swoim księgozbiore szereg dzieł Franciszka Zypaeusa (1590—1650), który napisał *Consultationes canonicae* (Antverpiae 1640), *Iuris Pontificii Novi analytica enarratio* (1641), *Responsa de iure canonico* (1645), *De iurisdictione ecclesiastica et civili* (1649).

Znalazły się tu również dzieła Augustyna Barbosa (1589—1649), konsultora Kongregacji Indeksu, biskupa, mianowicie: *Collectanea Doctorum tam veterum, quam recentiorum in Ius Pontificium universum*, wydane w Lyonie w 1647 roku; *Pastoralis sollicitudinis sive de officio et potestate parochi tripartita descriptio* (1647); *Tractatus de canonicis dignitatibus* (1648); *Selectae Iuris canonici interpretationes* (1648) oraz *Collectanea in Consilium Tridentinum*, Lugduni 1651.

Dział prawa kanonicznego w księgozbiore Rostocka kończy *Magnum Bullarium Romanum* wydane w Lyonie w 1655 roku.

Jak wynika z przedłożonego tutaj zestawienia i omówienia na warsztacie naukowym biskupa Rostocka prawo kanoniczne znalazło się w pokażnej ilości oraz jakości pod względem treści i znaczenia autorów.

13. Prawo świeckie

W księgozbiore biskupa Sebastiana Rostocka najbogatszy ilościowo jest dział prawa świeckiego. Liczy on 390 dzieł. Stan ten

²¹³ Bzovius, *Pontifex Romanus*, k. 2 „Romanae cathedrae primatum ostendit aperte ... et lege et traditione Patrum”.

²¹⁴ Bzovius, *Pontifex Romanus*, k. 2 „opus singularis eruditionis, ac summae diligentiae”.

nie budzi specjalnego zdziwienia, jeśli się zważy funkcje i stanowisko, jakie piastował Rostock odnośnie śląskiej administracji jako namiestnik śląski ze strony cesarza. Życie administracyjne przynosiło niemal każdego dnia przeróżne problemy i napięcia, które należało rozwiązać i odpowiednio pokierować.

Dział ten rozpoczyna praca Jana Bertachiusa pt. *Repertorium aureum*, drukowana w 1509 roku. Następnie idzie *Digestum novum*. Wyszło to dzieło drukiem w Lyonie w 1526 roku. Na kartach jego są liczne zapiski marginesowe. Widocznie książka ta była przedmiotem częstej lektury. Powtarzają się więc uwagi w rodzaju: „De ratione huius vide”, „Ad intellectum huius vide”. Autor zakończył dzieło swe zapewnieniem: „Spes mea Christus”. W przedmowie (ad lectores) jest wyrażona prośba przyjęcia tej książki, wolnej od błędów, mającej pogodne czoło i jasną powłokę. Franciszek Fradin w 1536 roku wydrukował *Institutiones* słynnego Justyniana, zakończone podobnie: „Spes mea Christus”, mające zapiski marginesowe. Z licznymi podkreśleniami w tekście i zapiskami marginesowymi jest egzemplarz *Digestum vetus* z 1536 roku. Drukował go w Lyonie Franciszek Fradin kosztem Hugona de Porta. Tenże sam Franciszek Fradin wydrukował w Lyonie w 1535 roku *Codex Justyniana* kosztem Hugona de Porta po porównaniu tekstu ze starymi egzemplarzami, rękopisami i poprzednio drukowanymi wydaniem. Dzieło było czytane, jak świadczą o tym liczne zapisy marginalne. Z 1536 roku pochodzi *Infortiatum* do ksiąg digestów czyli pandektów prawa cywilnego. Na marginesie egzemplarza są zapiski ręczne i wniesione uwagi.

Sposób wychowania młodzieży w duchu prawa podaje dzieło Reinharda Hadamariususa pt. *Wie iunge Fursten und grosser Herrnn Kind rechtschaffen instituirt*, drukowane w 1537 roku. Ma ono bogate podkreślenia w tekście.

Drukiem „fidelissimi calcographi” Jana Dominika Guanerii w 1542 roku wyszła *Prima super Digesto Veteri* pióra Bartolusa a Saxoferrato, którego „uestigia semper sunt adoranda”, jak podaje napis na karcie tytułowej wymienionego dzieła. Tegoż samego autora jest z 1542 roku w wydaniu lyońskim *Prima super Infortiato* oraz *Repertorium in Lecturas*.

Z licznymi zapiskami marginesowymi zachowało się w księgozbiore biskupa Rostocka dzieło Filipa Deciusa mediolańczyka, drukowane w Lyonie w 1546 roku u Jakuba Giunty pt. *Consilia*. W zbiorze jest również Krzysztofa Ehemiusa praca *De principiis Iuris*, wydana w Bazylei w 1556 roku.

Wymowne ostrzeżenie zamieścił typograf królewski, Jan Tornaesius, na karcie tytułowej pracy wydanej w Lyonie w 1559 roku Jakuba Cuiaciusa pt. *Commentarii*, mianowicie: „Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris”, zachowanej w księgozbiore Rostocka.

Dalej mamy zachowane tutaj *Opera* Jana Oldendorfiusa z 1559 roku, drukowane w Bazylei przez Jana Heruagiusa, z adnotacjami do pandektów. Weszły też tutaj dzieła Baldusa de Ubaldis Perusinusa (1327—1400) „*Legum interpretis doctissimi*” ze swymi prelekcjami do kodeksu Justyniana, jakie wydał Mateusz Antonianus w Lyonie w 1561 roku²¹⁵. Mamy też w księgozbiörze tegoż autora komentarze do kodeksu, wydane w Wenecji w 1586 roku. Autora oznaczono tu mianem „*omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi*”. W tekście dzieła są tu różne podkreślenia. Jako „*lectura praeclarissima*” należą tutaj tegoż Baldusa komentarze do *Digestum vetus* w wydaniu lyońskim z 1562 roku Klaudiusza Seruaniusa i z roku 1568 oraz komentarze do *Digestum novum*, z roku 1580. Z licznymi podkreśleniami w tekście i zapiskami marginesowymi są traktaty *De pignoris et hypothecis* Antoniego Negusantiusa, Franciszka Balduinusa i Hugona Donella oraz Piotra Vanderanus *Tractatus de privilegiis creditorum*. O rzymskim imperium i jego jurysdykcji oraz sprawach prymacjalnych pierwotnego syna królewskiego i książęcego w państwie rzymskim napisał dzieło Franciszek Zoannettus. W tekście tych egzemplarzy są podkreślenia, świadczące, że były one przedmiotem żywszej lektury. W Wenecji wyszła w 1567 roku praca Antoniego Blanciusa pt. *Practica criminalis* oceniana jako „*aurea et perutilis*” dla obrony obwinionych oraz Klaudiusza de Battandiera o praktyce spraw kryminalnych. O podobnej tematyce sądowej wydał dzieło w Wenecji w 1565 roku biskup Jan Bernard Diaz de Luco w oficynie Franciszka Wawrzyńca de Turino. W zbiorze omawianym znalazła się *Lectura* pióra Jakuba Alvarotti, uznanego jako „*subtilissimus Doctor*” i „*Eminentissimus interpretis*” oraz „*clarissimus*” znawca prawa cesarskiego i papieskiego, wydana we Frankfurcie nad Menem w 1570 roku. Jako „*opus multiplici eruditione refertum*” oceniono pracę Catellianusa Cottae, mediolańczyka, radcy prawnego pt. *Memorialia*, oparta na różnych doktrynach dwojga praw, wydana w Wenecji w 1572 roku w oficynie Jana Chrzyciela Somaschi, kosztem Jakuba Antoniego i Juliusza Somaschi.

Zainteresowanie wzbudził też, jak świadczą podkreślenia w tekście egzemplarza zbioru, Jakub Menochius, biegły prawnik (*praeclarissimus*), profesor wytrawny w Padwie, autor komentarzy obszernych na temat osiągnięcia i zachowania własności²¹⁶, wydanych w Kolonii w 1572 roku u Gwaltera Fabriciusa i Jana Gymnicusa „*sub Monocerote*”. W Wenecji „*sub insigne Aquilae renouantis*” w 1574 roku ukazał się drugim komentarz do ksiąg kodeksu słynnego prawnika, Bartłomieja a Saliceto.

²¹⁵ Por. o nim Schulte, *Geschichte der Quellen*, I, s. 275—6.

²¹⁶ Jacobus Menochius, *De adipiscenda et retinenda possessione amplissima et doctissima commentaria*, Coloniae Agrippinae 1572.

Pięknym wyróżnieniem cieszył się, zdaniem Rainalda Corsusa, wyrażonym w liście do kardynała Marka Antoniego Bobbae, prawnik Oldradus de Ponte Laudensis²¹⁷, nazwany „*facis instar et luminis*”, słuchacz Mugelana, mąż wielkiej nauki, zaprzyjaźniony z Janem Andreae. Był on wielkim znawcą prawa. Obeznany był dobrze z filozofią. Przez szereg lat pełnił rolę adwokata Konsystorza. Zdobył on wielką sławę naukową²¹⁸. Pisał on z zakresu prawa kościelnego i świeckiego, dając niektóre doskonałe prace²¹⁹. W księgozbiörze biskupa Rostocka są pióra wymienionego autora: *Consilia sive responsa et quaestiones aureae*²²⁰, wydane we Frankfurcie nad Menem w 1576 roku. Razem z tym dziełem opublikowano Tomasza Grammaticusa, patrycjusza neapolskiego, radcy królewskiego *Consilia et vota seu iuris responsa* opublikowane w Lyonie w 1586 roku w oficynie Q. Filipa Tinghi u Symforiana Berauda i Stefana Michała. Na temat sukcesji dziedzicznej i testamentów wypowiedział się senator króla hiszpańskiego Filipa II, radca prawny, Ferdynand Vasquius, przez „*praestantissimum opus*” pt. *De successionibus et ultimis voluntatibus*, wydane we Frankfurcie nad Menem w 1577 roku u Jana Feyerabendta, kosztem Zygmunta Feyerabendta, oraz przez *Tractatus de successionum progressu*. Zygmunt Feyerabendt jako nakładca dedykował dzieło Vasquiusa arcybiskupowi Jakubowi z Trewiru, przedstawiając w dedykacji myśl, że „*Legem esse civitatis animam*”²²¹. Nakładem Zygmunta Feyerabendta, drukiem Marcina Lechtera, w tymże roku 1577 wyszły *Consilia* w sprawach procesowych Jana Chrzyciela Ziletiego.

W zbiorze znajdujemy dalej wydane w Wenecji w 1579 roku u Iuntas *komentarze* Iasona Mayni do *digestów*. Weszło tu też dzieło, uznane jako „*eruditissimum*”, dla prowadzących sprawy urzędowe „*perutile ac necessarium*”, Jana Cephalusa, słynnego prawnika i profesora w Padwie pt. *Consiliorum sive responsorum iuris liber primus* oraz tomy następne.

Z dość licznymi podkreśleniami w tekście i zapiskami na marginesie jest egzemplarz Bartłomieja Blarerusa z 1579 roku, wydany w Bazylei w *Officina Episcopiana*, dalej Antoniego Gubertusa Costanusa *De sponsalibus* oraz Adriana Puluaeusa *De nuptiis sine parentum consensu non contrahendis*. W przedmowie do dzieła Blarerusa czytamy wymowne słowa, że „*felices essent artes, eo quod periti tantum de iis statuerent*”. Wśród zapisków na egzem-

²¹⁷ Oldradus de Ponte, *Consilia*, k. 1 „*floruit anno 1320*”.

²¹⁸ Oldradus de Ponte, *Consilia*, k. 1 „*magnam eruditionis suae laudem et gloriam acquisivit*”.

²¹⁹ Oldradus de Ponte, *Consilia*, k. 1 „*nonnulla praeclara opuscula*”.

²²⁰ Oldradus de Ponte, *Consilia*, k. 1 „*Extat Consiliorum eius volumen unum, longe doctissimum*”.

²²¹ BKW XIV 345 Fol.

plarzu Puluaeusa widnieje zdanie „Iurisdictio sine executione est velut campana sine pistillo”²²². Dalej mamy w zbiorze dzieło Piotra Jana Ancharanusa, wydane we Frankfurcie nad Menem w 1581 roku pt. *Quaestiones aureae ac selectissimae* oraz decyzje Roty Rzymskiej, drukowane w Kolonii w 1581, dedykowane księciu biskupowi Juliuszowi z Würzburga. Jan Gymnicus sub Monocerote, „deditissimus semper famulus”, podpisał dedykację do Joachima Mysingerusa a Frundeck Apotelesma do instytucji prawa cywilnego, drukowanych ponownie „multo felicius” aniżeli poprzednio. Wchodzi też tutaj traktat o przywilejach z 1582 roku drukowany w Kolonii.

Znakomity profesor, Łukasz de Penna, który „claritate obscura elucidat”, wszedł do księgozbioru Rostocka przez swe komentarze do kodeksu Justyniana, wydane w Lyonie 1582 roku, dedykowane kardynałowi Janowi Hieronimowi Albano. Należy też tu ławnik, Paweł de Castro, autor *Consilia*, znakomity znawca swego przedmiotu, który dedykował dzieło swe Oktawiuszowi Sanctacrucio, referentowi papieża Piusa V i Sygnatury. W Bazylei u Tomasza Guarinusa wyszły z druku w 1852 roku *Omnia opera* Andrzeja Alciati. Jako „cultor probitatis et aequi” uznany był Szymon de Praetis, patrycjusz Pizy, prawnik, autor życiowej pracy pt. *De ultimatum voluntatum interpretatione*, ogromnie pożytecznej, ogłoszonej we Frankfurcie nad Menem w 1583.

Szeroką działalność na polu prawa cywilnego, częściowo kościelnego, rozwinął Mateusz Wesenbeck, urodzony w Antwerpii w 1531 roku, zmarły w Wittenberdze w 1586. Pochodził on z rodziny patrycjuszowskiej. Był najmłodszy z trzynastorga rodzeństwa. W Löwen studiował prawo. Przeszedł na protestantyzm. Przez trzydzieści lat uczył w Jenie, następnie w Wittenberdze²²³.

Z jego dzieł w księgozbiorze biskupa Rostocka znajdują się *Quaestiones de studio iuris instituendo*, *Exempla iurisprudentiae* w wydaniu lipskim z 1585 roku oraz *Papinianus* z 1570.

Wydane prelekcje do Kodeksu Justyniana przez Jana Sichardi staraniem Jana Michała Fichlera, adwokata Cesarskiej Kamery, w 1586 roku we Frankfurcie nad Menem, ponownie dał do użytku czytelnika Franciszek Modius nakładem Zygmunta Feyerabendta, Henryka Thaequii i Piotra Fischera.

W tymże roku (1586) ukazały się drukiem *Consilia* Franciszka Hotomana do spraw cywilnych i sądowych u Eustachego Vignon Atrebata. Nie pominięto też w zbiorze prac Franciszka de Caldas Pereyra et Castro, Portugalczyka, na temat opiekunów dla nieletnich, ogłoszonych w 1586 roku we Frankfurcie w Oficynie Typograficznej Mikołaja Baffaei.

²²² BKW XIV 139 Oct.

²²³ Schulte III, 2—3, 262.

Wprawdzie tytuł mówi o zacieśnionym nieco terytorium działania i wpływu dzieła, ale widocznie ze względu na sąsiedztwo, biskup Rostock nabył je i włączył do swego księgozbioru. Idzie tu o dzieło sławnego profesora w Akademii Jeneńskiej, Macieja Cole-rusa, pt. *Tractatus de processibus executoriis in causis civilibus et pecuniariis, dostosowany do praktyki sądowej Saksonii*. Dzieło to wyszło drukiem w Jenie w 1585 roku u Tobiasza Steinmanna, nakładem Leonarda Wipprcelusa, bibliopola jeneńskiego. Wszedł też do omawianego zbioru egzemplarz pracy Piotra Rebuffusa, profesora Akademii Paryskiej na temat znaczenia słów i rzeczy Digestów²²⁴. Jest to obszerny komentarz, wydany w Lyonie w 1586 roku u Wilhelma Rovilliusa.

Liczne podkreślenia w tekście posiada egzemplarz Jana Chrzeciela Nicolai, drukowany we Frankfurcie nad Menem w 1586 roku, nakładem Zygmunta Feyerabendta, pt. *Regularum iuris* odnośnie do prawa cywilnego i papieskiego, oparty na dziełach sławnych i głośnych doktorów.

Typograf Mikołaj Baffaeus zaznaczył we wstępie do dzieła *Tractatum de in integrum restitutionibus selectissimorum iureconsultorum*, że jego wielką dewizą życia było niesienie pomocy upadłym: „Regia crede mihi, res est, succurre lapsi: et maior nulla quaeritur arte fauor”. Dzięki wspomnianemu dziełu, przez zawarte w nim prawa, dają się wyleczyć liczne i ciężkie rany, zadawane dobrym i niewinnym ludziom przez złośliwych i złych osobników. Słynny prawnik i znakomity adwokat w Kurii Rzymskiej, Kwintylianus Mandosi (1514—1593), autor repetycji do prawa kanonicznego, Dekretalów, ma w zbiorze biskupa Rostocka dwie pozycje swych dzieł²²⁵, wydane w Wenecji w 1587 roku u Juntas. Podobnie z tegoż roku — 1587 — jest edycja w Kolonii przez Jana Gymnicusa sub Monocerote komentarzy na temat własności pisanych przez Jakuba Menochiusa, dedykowanych Janowi Chrzecielowi Raynoldo, prezesowi mediolańskiego senatu. Ponadto jest tu komentarz o terminach feudalnych Franciszka Hotomana (Frankfurt nad Menem 1587), oraz Barnaby Brisoniusa, prezesa Senatu paryskiego, radcy królewskiego konsystorza we Francji, *Lexicon iuris*, w dwudziestu dziewięciu księgach o znaczeniu terminów prawnych. To ostatnie dzieło wyszło również we Frankfurcie nad Menem w 1587 roku u Jana Wechela nakładem Zygmunta Feyerabendta, Henryka Thackquia i Piotra Vischera.

Zywotny Zygmunt Feyerabendt w roku następnym (1588) obdarzył chętnych czytelników w czterech tomach *Consiliorum sive responsorum* Marka Antoniego Natae, słynnego prawnika i patrycjusza. Ze wspomnianej już Officina Episcopiana w Bazylei w 1588

²²⁴ BKW XIV 150 Fol.

²²⁵ Por. o nim Schulte III, 1, s. 449.

roku wyszły komentarze Bartola a Saxoferrato oraz jego *Consilia, Quaestiones et Tractatus*. We Frankfurcie nad Menem w 1589 ukazała się praca Tyberiusza Decianusa, centonego prawnika w Padwie, „viri in utroque iure consultissimi et celeberrimi”, wydana w trzech tomach: *Responsorum* oraz *Tractatus criminalis* (1591). W dedykacji do dzieła Piotra Rebuffa, urodzonego w 1487 roku w Montpellier, studiującego prawo w Tuluzie, wykładającego później prawo w Poitiers, Bourges i Paryżu, zmarłego w 1557 roku²²⁶, poświęconej Baltazarowi de Villars, radcy królewskiemu, prezesowi Lyonu, powiedziano o autorze, że praca jego jest „fructu et utilitate grande, nobile et illustre” oraz pełna „subtiles illustrationes”. Dziełem tym jest *Explicatio ad quatuor primos Pandectarum libros*. Wyszło ono drukiem w Lyonie w 1589 roku u Wilhelma Rouliusa sub scuto Veneto.

Interpretacje prawa cywilnego wydał w Lyonie w 1590 roku Antoni Delrius. Tutaj też wyszła (1593) *Aurea praxis* Roberta Marantae. Płodny wydawca Zygmunt Feyerabendt w 1590 roku dał do rąk czytelników we Frankfurcie nad Menem tomy *Consiliorum* kardynała Piotra Pawła Parisiusa z Consentii (Cosenza), słynnego znawcy prawa oraz Jana Fichardi, adwokata frankfurckiego. Wspomniany kardynał Parisius urodził się w Cosenza w 1473 roku. Studiował w Bolonii. W roku 1499 otrzymał doktorat prawa. Jako profesor prawa cywilnego wykładał w Rzymie i Padwie. Po śmierci swej żony i dziecka wstąpił do stanu duchownego. W 1537 roku przybył do Rzymu. Tutaj został audytorem Kamery Apostolskiej, a później biskupem w Anglonie. Rok 1539 przyniósł mu godność kardynalską. Zmarł w 1545 roku²²⁷.

O prawniku i protonotariuszu apostolskim, Józefie Mascardusie, zmarłym w 1588 roku sufraganie w Ajaccio²²⁸, napisał poeta Piotr Porta Placentius, że: „Hoc Duce, iudicii discite nosse viam”. On to „Consilio praestans hic leges legibus ornat”. Jego dziełem są *Conclusiones prolationum*, wydane we Frankfurcie nad Menem w 1593 roku nakładem spadkobierców Zygmunta Feyerabendta. Autor dedykował swe dzieło papieżowi Grzegorzowi XIII, pod którego rządami *Respublica christiana* została umocniona i obroniona²²⁹. Dalsze wydania jego dzieła miały miejsce w latach 1595 i innych.

W specjalnym heksastikonie zaznaczono o Franciszku Bursatusie, że „cum responsa ferat Bursatus, fastus acerbos effugit, et tuto quilibet ire potest”²³⁰. Franciszek Bursatus — to prawnik i znawca

prawa papieskiego i cesarskiego, protonotariusz apostolski, autor *Consiliorum sive responsorum*, które wydał we Frankfurcie nad Menem w 1594 roku Jan Feyerabendt, nakładem Zygmunta Feyerabendta. Dzieło to dedykowano Gabrielowi kardynałowi Paleotto. W przedmowie (ad lectorem) napisał Antheus Cizolus z Mantui, że Bursatus „nomen tollit ad astra suum”. W Wenecji wydano w 1594 roku cały szereg komentarzy do prawa, ocenianych jako „utilissima commentaria”, pióra Pawła de Castro, prawnika, męża „magnae doctrinae et eloquentiae”²³¹, profesora prawa cywilnego w Sienie, Florencji, Padwie i Awinionie, nauczającego chwalebnie²³², zmarłego w 1437 roku. W tymże roku (1594) wyszły drukiem w Marburgu u Pawła Egenolphi, typografa akademickiego, *Jurisprudentiae Romanae*, napisane przez Hermana Vulte²³³. Adwokat z Fiscii Apostolici, Antoni Gabriellus, ogłosił w 1597 roku nakładem spadkobierców Zygmunta Feyerabendta we Frankfurcie nad Menem *Communes conclusiones*.

Z Oficyny Typograficznej Mikołaja Baffaei we Frankfurcie nad Menem w 1595 roku wyszedł *Tractatus de alimentis* pióra Jana Surdusa, znakomitego prawnika i słynnego senatora, dedykowany księżnej mantuańskiej, Eleonorze Austriackiej. Autor wyznał w przedmowie (ad lectorem), że dał dzieło, na jakie pozwoliła jego „ingenii infirmitas”, może niedoskonałe, ale „non certe inutilem”²³⁴. Konsultacjami prawnymi pt. *Controversiae Forenses*, wydanymi we Frankfurcie nad Menem w 1600 roku „cura et studio Collegii Musarum” autorstwa Fabiusa de Anna, prawnika neapolitańskiego i słynnego patrycjusza wzbogacił się też omawiany przez nas księgozbiór biskupa Rostocka.

Komentarz do szóstej księgi Kodeksu Justyniana w sprawie zobowiązań — *De rebus creditis* — wydał Juliusz Pacius a Beriga (1550—1635) w Spirze drukiem Bernarda Albinusa w 1596 roku. Autor studiował prawo w Padwie. Biskup podejrzewał go o czytanie książek zakazanych, dlatego uszedł on do Genewy, gdzie zawarł związek małżeński. Wykładał prawo w Genewie, Heidelbergu, i Aix²³⁵.

Z zakresu prawa feudalnego w 1597 roku ogłosił pracę, dedykowaną cesarzowi Rudolfowi II, Henryk a Rosenthal, pt. *Tractatus et synopsis totius iuris feudalis*. Audytor królewski na terytorium Bari, Franciszek Vivius, uznany w przedmowie (ad lectorem) jako „Legum vates et vertex strenuus, ac eximius”, napisał dzieło „praecipuum et conspicuum” pod tytułem *Decisionum Regni Neapolitani*,

²²⁶ Schulte III, 1, s. 554—5.

²²⁷ Schulte III, 1, s. 444.

²²⁸ Schulte III, 1, s. 454.

²²⁹ BKW XIV 188 Fol.

²³⁰ BKW XIV 211 Fol.

²³¹ BKW XIV 145 Fol.

²³² BKW XIV 145 Fol. „publico salario gloriose docuit”.

²³³ Schulte III, 2—3, s. 27.

²³⁴ BKW XIV 341 Fol.

²³⁵ Schulte III, 1, s. 469.

dedykowane Piotrowi kardynałowi Dezae, drukowane we Frankfurcie nad Menem u spadkobierców Andrzeja Wechela, Klaudiusza Marniusa i Jana Aubriusa w latach 1597—1599. W tym też czasie Prosper Farinacius (1597) podzielił się swymi praktykami odnośnie prawa kryminalnego pt. *Praxis et theoricæ criminalis*, które wydał Zachariasz Palthenius, typograf frankfurcki. Tegoż autora jest *Tractatus de testibus*.

Zmarły w 1353 roku Andrzej de Isernia jest autorem dzieła *In usus feudorum commentaria*, wydanego z objaśnieniami Nardusa Liparulusa we Frankfurcie w 1598 roku przez spadkobierców Andrzeja Wechela, mianowicie Klaudiusza Marniusa i Jana Aubriusa, dedykowanego Antoniemu kardynałowi Perrenoto, prefektowi Królestwa Neapolitańskiego. Dzieło Irseniusa oceniono jako „vere aureum”, jego samego za „multae lectionis homo” oraz za „doctissimus” i „mirandus interpres legum”, zwłaszcza feudalnych.

Do zbioru biskupa Rostocka weszły też *Opera omnia* napisane przez Diego Covarrudias y Leyra, urodzonego w Toledo w 1512 roku, studiującego w Salamance, biskupa od roku 1560, uczestnika Soboru Trydenckiego, zmarłego w 1577 roku, wydane we Frankfurcie nad Menem w 1598 roku²³⁶, znakomitego znawcy prawa²³⁷, prefekta Filipa II Hiszpańskiego. W tejsze oficynie we Frankfurcie nad Menem w 1599 roku ukazały się drukiem *Consilia* Jana Piotra Surdusa, głośnego prawnika, dedykowane księciu Wincentemu z Mantui i Montisferrati. W specjalnym „Carmen” Mikołaj Sturmius napisał o Surdusie, że on „nec melius surdo quisquam, nec clarius audit”²³⁸. Sam autor zapewniał, że jego jedynym postanowieniem jest szukanie prawdy i obrona kościelnej wolności²³⁹. W różnych sprawach sądowych, małżeńskich, testamentowych i feudalnych oraz kontraktowych wypowiedział się Jan Sichardi w swych *Responsa iuris*, długo oczekiwanych przez wieki, opracowanych staraniem Jana Jerzego Goedelmanna, wydanych w 1599 roku we Frankfurcie.

Ciekawe studium ogłosił w 1600 roku we Frankfurcie nad Menem w oficynie typograficznej Mateusza Becheri, kosztem Jana Teobalda Schoenwettera, prawnik Konrad Lancellottus, w formie *Tractatus qui inscribitur templum omnium Iudicium*. W tejsze samej oficynie i roku ukazały się drukiem *Aureae Decisiones* Franciszka Milanensis, radcy królewskiego w Trybunale i Skarbie Królestwa Sycylijskiego, w różnych przypadkach subtelnym i prak-

²³⁶ Schulte III, 1, s. 721.

²³⁷ BKW XIV 177 Fol. „Interpretes acutissimus Juris”.

²³⁸ BKW XIV 285 Fol.

²³⁹ BKW XIV 285 Fol. J. P. Surdus, *Consiliorum siue responsorum Liber tertius*, Francofurti 1599, s. 5 „primum atque unicum est propositum veritatem sectari et ecclesiasticam libertatem rationibus tueri”.

tycznych, pożyteczne dla prawników sądowych²⁴⁰. Drukiem Jana Praetoriusa (*Augustae Vindelicorum* 1601) ukazały się *Consilia* Augustyna Beroiusa, prawnika słynnego w Bolonii, zredagowane przez Jana Drezlerusa, mające na karcie tytułowej charakterystyczne sentencje: „certa stant omnia lege” lub „parcite subiectis et debellate superbos”²⁴¹. Patrycjusz trydencki, prawnik, doradca Karola V, Ferdynanda i legat do senatu weneckiego, Antoni Quetta ogłosił drukiem w 1601 roku pożyteczne rady i odpowiedzi prawne w różnych potrzebach życiowych. W tymże roku wyszły drukiem odpowiedzi prawne Joachima Mynsingera von Frundeck, zmarłego w 1588 roku²⁴². Dołączono do nich wydanie *Consiliorum siue responsorum opus* Franciszka Bursatusa, wybitnego prawnika papieskiego i cesarskiego, uznane jako dzieło „utile et fructuosum”. Mikołaj Antoni Gravatus w specjalnym „Carmen” wyraził się w tym wypadku o Bursatusie, że on był „Iuris ipse peritus”, a dzieła jego „Quae edidit egregiis aurea scripta modis”²⁴³.

Jako dzieło „illustre et commendabile” ocenił Mikołaj Reusnerus w przedmowie, skierowanej do barona Karola Lichtensteina, w 1602 roku pracę Bartłomieja Bertazzoliusa *Decisivarum consultationum* w różnych sprawach kryminalnych, sądowych i karnych.

Biskup Rostock zdobył też pracę głośnego profesora w Herborno i Marburgu, Jana Goeddaeusa, zmarłego w 1632 roku²⁴⁴, *Commentarius de contrahenda et committenda stipulatione*, drukowaną przez Krzysztofa Corvina w 1602 roku. Tenże Corvinus wydał poprzednio (1599 r.) jego pracę pt. *De sequestratione possessionum et fructuum*. Nie pominął też biskup Rostock pracy jezuitę, Ludwika Moliny (1535—1600), drukowanej w Moguncji w 1602 roku pt. *De iustitia et iure*, mówiącej o teorii prawa, stosunków Kościoła do państwa, władzy książąt w sprawach świeckich, przyznającej papieżowi absolutną suwerenność w świecie²⁴⁵, oraz profesora w Ingolstadtzie, Mikołaja Everhardusa, zmarłego w 1586 roku, autora *Consiliorum*, a którego ocenił Henryk Woesthusius jako „verae pietatis amantem, eximium iuris, grandiloquumque decus”²⁴⁶.

Koszttem Jana Gymnici i Antoniego Hierata w Kolonii w 1604 roku wyszły *Controversiarum iuris libri* Andrzeja Fachinusa. Wszedł też do zbioru Jan Schneidewinius ze swoim prawem feu-

²⁴⁰ BKW XIV 236 Fol. Nakładca tegoż wydania, Jan Teobald Schoenwetterus, w przedmowie poświęconej Filipowi Wolfgangowi Rosenbachowi, radcy cesarskiemu, zaznaczył, że wydał „Decisiones” Franciszka Milanensis „In utilitatem eorum, qui res iudiciales agunt”.

²⁴¹ BKW XIV 207 Fol.

²⁴² Schulte III, 2—3, s. 25.

²⁴³ BKW XIV 212 Fol.

²⁴⁴ ADB IX, 312—314.

²⁴⁵ BKW XIV 228 Fol.

²⁴⁶ Schulte III, 1, s. 731.

dalnym²⁴⁷, Hieronim Kirchner o legacie, Prosper Farinacius z praktyką i teorią sądową, Szymon de Praetis z decyzjami prawnymi²⁴⁸, Fulvius Pacianus, prawnik feudalny, Wawrzyniec Kirchovius, Antoni Fabro, piszący przeciw nowatorom ówczesnym²⁴⁹. „E Collegio Musarum Paltheniano” w 1606 roku wyszły *Commentaria* Piotra Gilkeniusa do tytułów kodeksu.

Znaczenie prawa podkreślił wysoko Hardvigus Dasselius²⁵⁰ w swych konsultacjach na różne wątpliwości, wydanych w 1607 roku u Jana Wesseliusa, poświęconych cesarzowi Rudolfowi II. Jako dzieło pożyteczne, łatwe i konieczne dla prawników uznano *Loci communes Iuris Caesarei, Pontificii et Saxonici*, zebrane najpierw przez Brunorusa a Sole, następnie powiększone licznymi uzupełnieniami cywilnymi, zwłaszcza saksońskimi, i uporządkowane przez Jakuba Schultesa, wydane drukiem w Jenie przez Tobiasza Steinmanna, kosztem Henninga Grossiusa, bibliopola lipskiego, w 1607 roku. Sławny prawnik hiszpański, Jan Gutierrez, autor *Practicarum quaestionum civilium*, które dedykował Janowi Gomezowi, radcy króla Filipa II Hiszpańskiego, napisał też wspaniały traktat o przysiędze²⁵¹. W Wenecji w 1608 roku „sub Signo Aquilae Renovantis” wyszły repetycje do różnych przepisów prawa cywilnego, pożyteczne szczególnie w praktyce adwokackiej, napisane przez Pompeiusa Limpia. W tymże roku kosztem Piotra Fischera, drukiem Jana Sauriusa, ukazały się we Frakfurcie nad Menem *Systema* Sebastiana Naeviusa, prawnika lipskiego, odnoszące się do prawa justyniańskiego i feudalnego, pożyteczne w praktyce i teorii dla zainteresowanych. Tutaj też wydał w 1609 roku nakładem Rulandów Hipolit Riminaldus swoje *Consilia*. Wprawdzie Piotr Caballus, prawnik Wielkiego Księstwa Etrurii, napisał o sobie w dedykacji, że jest „inter Iuris Consultos minimus”, ale wielu spośród przyjaciół, uczonych mężów, uznało jego pracę za pożyteczną dla studiujących prawo, aczkolwiek istniało już bardzo wiele tomów dzieł prawniczych, i dlatego wydał on pod tym tytułem we Florencji w latach 1609—1611 *Resolutionum criminalium centuriae*

²⁴⁷ BKW XIV 302 Oct.

²⁴⁸ BKW XIV 268 Fol. Jan Chrzciciel Barnabaci w wierszu podał o nim: „At fama fertur doctus super aethera Praetus”.

²⁴⁹ Antonius Fabro, *Codex definitionum*, Lugduni 1606, Sumptibus Horatii Cardon. W aprobacie dzieła do druku czytamy, że autor pisał „adversus pestilentes nostrī temporis sectariorum errores, et Novatorum haereses”.

²⁵⁰ BKW XIV 180 Fol. Hardvigus Dasselius, *Consultationum diciarum dubiorum seu quaestionum aliquot in iure controversarum*, Fabiranae 1607. Praefatio: „Iurisprudencia vere est Dei quoddam munus, et inventum vel natura vel divina quadam sorte hominibus concessum”.

²⁵¹ BKW XIV 185 Fol. *Tractatum elegantissimum de Iuramento confirmatorio*.

duae, by zapewnić sobie sławę w świecie całym²⁵². Adwokat neapolitański, Marta, wydał w Moguncji w 1609 roku drukiem Jana Albini, nakładem Hulderyka Revvalla, traktat o jurysdykcji wykonywanej przez sędziego kościelnego i świeckiego. Autor dedykował dzieło swe papieżowi Pawłowi V, przygotowywane przez szereg lat.

Do księgozbioru biskupa Rostocka weszły też dzieła Andrzeja Faschineia, mianowicie jego *Consilia*, drukowane w 1610 roku u Jana Sauriusa, kosztem bibliopola Mikołaja Rothiego, dalej Aleksandra Trentacinquiusa, Szymona Cravettae a Saviliano, Prospera Farinacio, Gonzalusa Suareza de Paz.

Tutaj też należały *Thesaurus politicorum aphorismorum* Jana a Chokier de Surllet (1571—1656), dzieło Jakuba Concenatiusa o szczególnych kwestiach prawnych, kardynała Dominika Tuscusa, biskupa Andrzeja Lipskiego, zmarłego w 1631 roku na stanowisku biskupa krakowskiego. Nie zabrakło też dzieła Jana Piotra Fontanelli pt. *De pactis nuptialibus*, drukowanego w Wenecji w 1645 roku, słynnego prawnika²⁵³ oraz Jakuba Marchantiusa z 1648 roku *Legatus Pacis*, usprawiedliwionego na tle ówczesnych czasów, pełnych krwawych wojen, pożarów i zniszczeń. Wszedł też tu *Thesaurus Iuris* Arnolda de Reygera, wydany w 1667 roku we Frakfurcie i Lipsku. Autor dedykował to dzieło biskupowi Sebastianowi Rostockowi. W dedykacji między innymi pisze, że kwitły ongiś wszelkie republiki, gdy książęta byli sędziami ludu, a prawnicy decydowali w rozstrzyganiu spraw. Takim to księciem był biskup Rostock, ozdoba szczególna Śląska²⁵⁴. Czasy ówczesne były nader trudne, w których pobożność i wiara niemal dogorywały²⁵⁵. Wielu było w nich doktorów prawa, ale mało kapłanów i patronów sprawiedliwości²⁵⁶.

Na warsztacie naukowym biskupa Rostocka znalazł się, jak widać z niniejszego przeglądu, cały szereg dzieł i autorów z zakresu prawa świeckiego, nieodzownych dla niego w trudnej administracji świeckiej nie tylko biskupstwa, ale i całej prowincji śląskiej.

²⁵² BKW XIV 371 Fol. W pieśni do Franciszka Caballi, syna autora, zaznaczono: „Aeternum his scriptis toto celebraberis orbe”.

²⁵³ BKW XIV 314 Fol. W poświęconym mu „Carmen” zaznaczono: „Nam quae maiores nunquam docuere periti, Fontanella docet, dextertate graui”. Por. o nim Schulte III, 1, s. 741.

²⁵⁴ BKW XIV 30 Fol. Biskup Rostock ... „peculiaribus animi dotibus instructissimo, seculi decori et perenni Silesiae ornamento, legum Custodi, iustitiae Conservatori”.

²⁵⁵ BKW XIV 30 Fol. „Pietas et Fides fere agonizant”.

²⁵⁶ BKW XIV 30 Fol. „hoc aevo, iuris Doctores pene multos, sed iustitiae sacerdotes, patronos et executores sat raros esse”.

14. Historia świata

Dział historii świeckiej w księgozbiorze biskupa Rostocka liczy 36 pozycji. Rozpoczyna ten dział Onufry Panvinius, augustianin-eremita, twórca historii łacińskiej²⁵⁷, autor *Reipublicae Romanae Commentariorum libri tres*, które wyszły w Wenecji w 1558 roku z Oficyny Erazmiańskiej u Wincentego Valgrisiusa.

Następnie idzie diariusz czyli kalendarz rzymski, uznany jako bardzo pożyteczny dla astronomów, medyków, ojców rodzin, żołnierzy, podróżników, którego autorem jest Henryk Ranzovius, wydany w Wittenberdze w 1593 roku drukiem Krzysztofa Axinusa, dotyczący dziedziny ekonomicznej, kościelnej, astronomicznej, dostosowany do dawnego systemu juliańskiego i nowego gregoriańskiego²⁵⁸. Podobny kalendarz wydał tenże Axinus nakładem Pawła Hellwiga, którego autorem jest Jan Colerus z Berlina. Cztery księgi o wojnie kolońskiej napisał Michał ab Isselt. Mamy też w księgozbiorze „Starożytne pomniki” Henryka Canisiusa, prawnika i profesora Akademii w Ingolstadtzie pt. *Antiquae lectiones* w sześciu tomach, wydane w latach 1601—1604 w Ingolstadtzie przez Andrzeja Angermariusa w oficynie typograficznej ederiańskiej. Proboszcz i superintendent z Bitterfeldt, Wacław Sturnius, jest autorem Kroniki od początku świata do roku 1596, którą wydał w Lipsku w tymże roku Abraham Lamberg. Następnie mamy też *Consuetudines* z miast i prowincji Francji wydane w 1598 roku w oficynie typograficznej Mikołaja Baffaei. Podobne *Consuetudines* księstwa Burgundii i prawie całej Francji, pióra Bartłomieja a Chassenaego, wyszły we Frankfurcie w 1590 roku w oficynie Marcina Lechlera, nakładem Zygmunta Feyerabenda. Opis rzeczy godnych pamięci wszystkich wieków i ludów od początku świata do roku 1500 podaje *Chronica* Jana Naclerusa, drukowana w 1579 roku w Kolonii drukiem Geruina Caleniusa i spadkobierców Jana Quentela. Przedmowę do kroniki tej napisał Jan Reuchlin, w której podkreślił wartość autora jako człowieka dobrego i miłośnika cnoty²⁵⁹. Autor ten tłumaczy też w swej kronice początki Polski od Lecha, że przybył on na ziemię płaską i równą, którą nazwał Polską²⁶⁰.

Jan Sleidanus i Michał Beutherus obdarzyli społeczeństwo ówczesne dziełem: *Historische Beschreibung der fuernemsten Geschichten und Haendel* w sprawach religijnych i politycznych za rządów cesarzy: Karola V, Ferdynanda I, Maksymiliana i Rudolfa

²⁵⁷ BKW XV 61 Oct. Na karcie tytułowej u góry ręcznie zapisano o autorze: Eruditissimus Parens Historiae Latinae.

²⁵⁸ BKW XV 4 Qu.

²⁵⁹ BKW XV 7 a. Fol. „multa vir bonus amansque virtutis”.

²⁶⁰ Naclerus, *Chronica*, s. 852 „in terram planam iuxta profectus, Poloniam vocavit, nam Pole slauonica lingua, planum dicitur”.

II w cesarstwie rzymskim i poza nim. Dzieło wyszło w 1612 roku we Frankfurcie nad Menem u Wolfganga Richterna.

Znalazł się w księgozbiorze Rostocka również *Corpus historiae Byzantinae* podający wiadomości nie tylko o cesarzach greckich od panowania Konstantyna Wielkiego aż do ostatniego cesarza w czasie zdobycia Konstantynopola przez Turków w 1453 r., ale od początku świata w różnych jego częściach obszernie i naukowo. Praca wyszła drukiem we Frankfurcie nad Menem w 1568 roku.

Dzieje Francji, Belgii oraz wydarzenia w Hiszpanii, Italii, Anglii, Niemczech, Węgrzech w latach 1596 do 1603 opisał Kasper Lorchanus. Praca jego wyszła w Kolonii w 1603 roku kosztem Wilhelm Lutzenkircha. W przedmowie do czytelnika zaznaczono charakterystycznie, że historia ma się odznaczać prawdą²⁶¹.

O stanie religii i państwa francuskiego mówią komentarze wydane w roku 1577 „Ultimae Dei potentiae anno”. Jest też praca na temat pokoju westfalskiego z roku 1648, wydana w Wiedniu. Mateusz Dresserus omówił dzieje do roku 1591 w swych *Isagoges historicae*, wydanych w Lipsku w 1609 roku. On też jest autorem mowy o wojnie tureckiej, napisanej w 1593 roku.

„In antiquitatum studiosorum commoditatem” wydano w 1612 roku w Wittenberdze drukiem Marcina Hencheliusa, nakładem Samuela Seelfischiusa, dzieło chaldejskiego kapłana, Berosa, pt. *Antiquitatum libri quinque* z komentarzami Jana Anniusa z Witerbo, profesora teologii.

Ostatnią pozycję z historii świeckiej w zbiorze biskupa Rostocka stanowią prace Arnolda Montanusa o poselstwach wschodnio-indyjskiego Towarzystwa z Niderlandów do cesarza japońskiego, wydane w Amsterdamie w 1669 roku u Jakuba Meuersa, księgarza i miedziorytnika oraz Piotra Gojerna i Jakuba Keiserna o poselstwach do chana tatarskiego i cesarza chińskiego.

15. Dzieła biograficzno-heraldyczne

Dział ten jest stosunkowo bardzo ubogi i poza jedną pozycją nie ma nic ciekawszego, mianowicie Abrahama Hossmannusa, historyka cesarskiego, z pochodzenia Łużyczanina z Lubania, który napisał *Genealogia oder Adeliche Stamm-Chronica dess hochberuehmten uhralten Adelichen Roemischen Sahlhaussen*. Dzieło to wyszło drukiem w Dreźnie w 1654 roku u Melchiora Bergena, drukowane na dworze saskim.

²⁶¹ BKW XV 100 Oct. Gaspar Lorchanus, *Historicae narrationis continuatae* (Ad Beneuolos Lectores): „Enimvero cadauer iam est Historia, veritate carens: quam animam illius sapientes merito dixerunt”.

16. Geografia

Skromnie przedstawia się również dział geografii w księgozbiórce biskupa Rostocka. Jediną pozycją jest praca Franciszka Schotta, senatora z Antwerpii, oparta na starożytnych i nowych autorach, pt. *Itinerarii Italiae rerumque Romanarum libri tres*. Pracę tę poszerzył i powiększył Hieronim Capugnano, dominikanin. W zbiorze naszym jest wydanie czwarte tejże pracy w redakcji Andrzeja Schotta, jezuita, które wyszło drukiem w 1625 roku w Antwerpii z Oficyny Plantiniańskiej u Baltazara Moreta, wdowy po Janie Morecie, i Jana Meursiusa.

17. Nauki przyrodniczo-astronomiczne

Dział ten nie jest zasobny w księgozbiórce biskupa Rostocka. Liczy on 10 dzieł. Rozpoczyna go praca Kaspra Peucera, mająca liczne podkreślenia w tekście i uwagi na marginesie, świadczące o niewątpliwej lekturze tegoż dzieła przez czytelnika. Autor był wyznawcą melanchtonizmu, lekarzem, poetą, politykiem kościelnym, dialektykiem i profesorem matematyki w Akademii Wittenberskiej²⁶². Urodził się w Budziszynie 6 stycznia 1525 roku. Zmarł w Dessau 25 września 1602 roku, w wieku 77 lat. Był on zięciem Filipa Melanchtona. Uczęszczał najpierw do szkoły w rodzinnej miejscowości. Później pobierał nauki w kwitnym gimnazjum w Złotorzy na Dolnym Śląsku pod głośnym rektorem, Walentym von Trotzendorff²⁶³. Jako 15-letni chłopiec wstąpił na uniwersytet w Wittenberdze. Posądzony został „o kryptokalwinizm” i dlatego dostał się do więzienia. W księgozbiórce Rostocka jest jego praca pt. *Hypotheses astronomicae seu theoriae planetarum. Ex Ptolemaei et aliorum veterum doctrina ad observationes Nicolai Copernici, et canones motuum ab eo conditos accommodatae*, Witebergae 1571. Praca ta wyszła drukiem Jana Schwertela²⁶⁴. Autor jej jest zdecydowanym przeciwnikiem Mikołaja Kopernika.

²⁶² ADB XXV, s. 552—556. Buchberger VIII, 390.

²⁶³ H. Jantzen, *Valentin Trozendorf und die Fürstliche Schule zu Goldberg*. „Beiträge der Schlesischen Zeitung” 20 IX 1922; G. Bauch, *Valentin Trozendorf und die Goldberger Schule*, Berlin 1921; A. Burda, *Untersuchungen zur mittelalterlichen Schulgeschichte im Bistum Breslau*, Breslau 1916, s. 52.

²⁶⁴ BKW XVIII 3 Oct. Kasper Peucer, *Hypotheses*, k. 3, stoi na stanowisku, że „In Coperniceis absurditas offendit, aliena a vero”. Twierdził on (k. 5), że „Coperniceas hypothesen censerem neutiquam in scholas introducendas esse”. Peucer nie godził się na pogląd Mikołaja Kopernika, który „sicut ipse nominat ex hypothesi motus terrae, in quo centro solem reponit fixum, sicut in eodem nos terram fixam ponimus” (s. 410). Por. H. Baranowski, *Bibliografia Kopernikowska 1509—1955*, Warszawa 1958, nr 1340, 1341.

Do tegoż działu w księgozbiórce biskupa Rostocka należy praca Marcina Rulandusa, podająca instrukcje zachowania się w czasie zarazy, drukowana w Norymberdze w 1593 roku przez Krzysztofa Lochnera. Drugą pozycję stanowi dzieło pióra Teofila Raynaudusa o narodzeniu dziecka przez cięcie cesarskie, z roku 1637 i Atanazego Kirchera o sztuce magnetycznej.

18. Matematyka

Z zakresu matematyki w księgozbiórce biskupa Rostocka znajdują się trzy dzieła. Jednym z nich jest egzemplarz, podający sposoby obliczeń procentów i prowadzenia rachunków w koniecznym urzędowaniu, drukowany w Brzegu w 1612 roku. Autorem tej pracy jest Kasper Richter, mieszczanin wrocławski. Nosi ona tytuł: *Ein Neues und sehr Nuetzliches gerechnetes Rechenbuch*. Drugim egzemplarzem jest praca Gotfryda Alojzego Kinnera a Löwenthurn, Ślązaka z Dzierżoniowa, drukowana w Pradze w 1653 roku, pt. *Elucidatio Geometrica Problematis Austriaci sive quadraturae Circuli*, odkryta przez Grzegorza od św. Wincentego, znakomitego geometrę ówczesnych czasów. Trzeci egzemplarz, praca Jerzego Andrzeja Böchlerna, architekta i inżyniera, podająca różne rysunki maszyn, mechanizmów ma tytuł: *Theatrum Machinarum Novum*, została wydana drukiem w Norymberdze w 1661 roku nakładem Pawła Furstena.

19. Militaria — architektura

Dział ten obejmuje sześć dzieł. Na temat cesarskich praw wojennych mówi *Kriegsbuch*, jaka wyszła we Frankfurcie nad Menem w 1573 roku. W sprawie pokonania Turków, skutecznie, szybko i bezpiecznie, wypowiedział się Filip Bosquierus, franciszkanin prowincji flandryjskiej, w pracy *Vegetius Christianus*, wydanej drukiem w Kolonii w 1615 roku u Jana Crithiusa sub signo Galli. Dla miłośników matematyki i sztuki ogłosił w Amsterdamie w 1656 roku drukiem wdowy i spadkobierców Jodoka Janssoniusa swoje dzieło Andrzej Cellarius pt. *Architectura militaris*.

O sztuce budowania umocnień wojennych mówi *Florilegium Fortificationum tripartitum*, wydane w Halle w 1662 roku, drukowane w Lipsku u Chrystiana Michaelna, nakładem Krzysztofa Myły.

Dzieło opatrzone licznymi rysunkami geometrycznymi, fontannami, pałacami i zamkami, wydał w 1664 roku w Norymberdze Jerzy Andrzej Boehler, traktujący „Bauen Gotteswerk” w swej *Architectura curiosa nova*.

Budową kościołów, szkół, dworów, szpitali zajął się Józef Furtenbach den Juengern w pracy pt. *Kirchengebauer*, wydanej w Augsbuurgu w 1649 roku u Jana Schultesa.

20. Rolnictwo i gospodarstwo domowe

Dział ten jest skromny. Obejmuje dwa dzieła. Słazak, Melchior Sebizius, doktor medycyny przyswoił w języku niemieckim społeczeństwu pracę Karola Stefana i Jana Liebhaltów, lekarzy, z języka francuskiego na temat uprawy roli i wydatnego prowadzenia majątku, drukowaną w Strassburgu w 1579 roku u B. Jobina. We Frankfurcie nad Menem w 1587 roku wyszła praca Markseny Rumpolta na temat sporządzania przeróżnych potraw ze zwierząt, ptaków, ryb, prowadzenia życia towarzyskiego, urządzania bankietów dla szlachty, mieszczan, cesarzy, elektorów i innych osobowości.

21. Filozofia

Zauważono, że były okresy w dziejach rozwoju myśli teologicznej, w których to — „Theologie ist ein Spielplatz der Logik geworden”²⁶⁵. Zainteresowania filozoficzne nigdy nie zniknęły z horyzontu badań, dociekań i wysiłków ze strony katolickich uczonych i badaczy. W księgozbiornie biskupa Rostocka dział filozofii należy do skromnych i obejmuje piętnaście dzieł. Wśród najstarszych egzemplarzy w tymże księgozbiornie o treści filozoficznej wymieniamy najpierw pracę Henryka Korneliusza Agrippae ab Nettesheim pt. *De incertitudine et vanitate scientiarum declamatio invectiva*. Następnie mamy tłumaczenie łacińskie dokonane przez Wincentego Obsopoeusa dzieł Lucjana *Elegantissima aliquot opuscula*, wydanych przez Jana Secera w 1529 roku oraz tegoż Lucjana dzieło *Podagra*, drukowane w Strassburgu w 1529 roku przez Henryka Sybolda. Należy też tutaj dzieło o systemie etycznym gdańskiego profesora filozofii, Bartłomieja Keckermannusa, wydane w 1610 roku przez Wilhelma Antoniusa.

Znany humanista, Rudolf Agricola (Huismann) (1442—1485), wydał w 1479 roku *De inventione dialectica*. W zbiorze biskupa Rostocka mamy egzemplarz edycji w Kolonii z roku 1538 z oficyny Euchariusza Cervicorni, drukowany kosztem Gotfryda Hittorpiusa. Tenże autor napisał *Epitome commentariorum dialecticae inventionis*. Wyszło ono w 1538 roku w Lipsku w oficynie Michała Bluma.

²⁶⁵ F. Ehrle, *Die Scholastik und ihre Aufgaben in unserer Zeit*, Freiburg im Breisgau 1933 s. 22.

Pewne założenia mnemotechniczne starał się wyłożyć Kosmas Rossellius, florentyńczyk, dominikanin, w pracy *Thesaurus artificiosae memoriae*. Była ona drukowana w Wenecji w 1579 roku u Antoniego Paduaniusa, bibliopola florenckiego. Autor przygotował ją dla pożytku kaznodziejów, filozofów, medyków, prawników, prokuratorów, oratorów i innych miłośników wiedzy.

Pożyteczność i celowość tego rodzaju pracy podkreśla Mikołaj Alexius w swym „Carmen ad Lectores”, pytając słusznie: „Quid prodest studiis, si nocte dieque vacando — Protinus ex animo quae didicisti eunt?” Następny autor to Kosmos Rossellius, który „mira arte” wspomaga ludzką pamięć.

Zmarły w opinii świętości, kapucyn, aktywny ogromnie w służbie chorych, prowincjał, Franciszek Titelmanus (1502—1537), profesor Pisma świętego w Lowanium, napisał *Compendium philosophiae naturalis*. Praca ta wyszła drukiem w Lyonie w 1596 roku. Autor rozważa rzeczy naturalne i ich stosunek do Stwórcy.

Profesor teologii, Alojzy Novarinus (1594—1650), dał dzieło o aksjomatach fizjo-teologicznych, wydane w Lyonie w 1645 roku nakładem spadkobierców Gabriela Boissata i Wawrzyńca Anissona, pt. *Omnium scientiarum anima*, dedykowane „Increatae Sapientiae — Divinae Veritati”, od której pochodzi wszelka wiedza i prawda.

22. Literatura klasyczna

Dział literatury klasycznej obejmuje w księgozbiornie biskupa Rostocka sześć dzieł. Rozpoczyna go *Iliada* Homera w wydaniu z roku 1563 w języku greckim, drukiem spadkobierców Wolfganga Kephela — Filipa i Zygmunta Feierabenta z Wormacji. Następnie mamy Aulusa Gelliusa *Noctes Atticae*, wydane w Lyonie w 1560 roku, Waleriana Maximusa dziewięć ksiąg rzeczy i faktów godnych pamięci drukowanych w Antwerpii w 1567 roku oraz adnotacje do tegoż dzieła Stefana Pighiusa. Tutaj należą też dzieła Swetoniusza Tranquilliusa w wydaniu antwerpskim z 1574 roku oraz Plutarcha żywoty wybitnych mężów greckich i rzymskich.

23. Humanistyka i retoryka

Obejmuje ona 25 dzieł. Na czele umieszczamy w tym dziale księgozbiornie biskupa Rostocka egzemplarz, obfitujący w liczne podkreślenia w tekście i dopiski na marginesie, pt. *Familiarium colloquiorum* słynnego humanisty Erazma z Rotterdamu. Praca ta wyszła drukiem w Kolonii w 1535 roku u Jana Gymnicusa.

Znalazły się tu tłumaczenia niemieckie dzieł Franciszka Petrarki,

drukowane we Frankfurcie nad Menem w 1559 roku, Juliusza Cezara historie o Gallach i Rzymianach. Weszła tu znana praca Wawrzyńca Valli *De linguae Latinae elegantia* w wydaniu kolońskim 1563 roku u Gwaltera Fabricio oraz cztery księgi dialogów świętych wydane w oficynie Jerzego Nigrinusa w Pradze 1579 roku, pióra Sebastiana Castellione. Nie pominięto mów Melchiora Juniusa, profesora wymowy, wygłoszonych w Akademii Strasburskiej, drukowanych w 1606 roku. Nie zapomniano włączyć do księgozbioru biskupa Rostocka dzieł Mateusza Tympiusa z 1610 roku. Jego dziełem jest też *Dormi secure* z 1613 roku o wymowie²⁶⁶. Do księgozbioru weszły też drukowane w Kolonii w 1620 roku u Piotra Cholina księgi o pisaniu listów łacińskich oraz „viri clarissimi”, Justusa Lipsiusa (1547—1606), człowieka dość burzliwych kolei życia. Był on w Rzymie sekretarzem kardynała de Granvella, później profesorem w luterskim uniwersytecie w Jenie i Loewen. W 1578 roku przeszedł na kalwinizm. W 1591 roku nastąpiła jego konwersja do Kościoła katolickiego. Wśród jego dzieł poważną pozycję zajmuje *De constantia*. Ciekawą pracą jego stanowi: *De Bibliothecis Syntagma*, w której wskazuje swego rodzaju teorię bibliotekoznawstwa, że na bibliotekę składają się trzy zasadnicze elementy, mianowicie: pomieszczenie, szafy i książki. Omawia też tu dawne biblioteki, począwszy od słynnej biblioteki aleksandryjskiej Ptolemeusza. W przedmowie — Ad lectorem — zapewniał on o swoim obliczu chrześcijańskiego filozofa²⁶⁷.

Zmarły „post piissimam vitam”²⁶⁸ w 1639 roku Herman Hugo napisał *De prima scribendi origine et universa Rei literariae antiquitate*. Praca ta wyszła drukiem w Antwerpii w 1617 roku u Baltazara i Jana Moreta. Biskup Rostock wciągnął ją do swego zbioru. Nie pominął też szkiców poetyckich Baltazara Exnerusa²⁶⁹, wydanych w 1620 roku, oraz Kaspra Ensa teatru ludzkiego życia z 1623 roku. Z wielkim zapałem podchodził do wymowy Mikołaj Caussin, jezuita, dedykujący swe dzieło Ludwikowi XIII, królowi francuskiemu²⁷⁰, wydane w Kolonii w 1626 roku nakładem Bernarda Gualtera pt. *De eloquentia sacra et humana*, które mieści się w zbiorze biskupa Rostocka. W końcu musimy wymienić w zbio-

²⁶⁶ BKW XXIV 118 Oct. Autor idzie za Fab. Quintilianusem, że „Magnos modica quoque eloquentia parit fructus”.

²⁶⁷ BKW XXIV 22 Fol. „Philosophum ego agam, sed christianum”. „Bene Tertulianus: Cui veritas cognita, sine Deo? Cui Deus, sine Christo? In qua sententia finio, et serio conquiesco”.

²⁶⁸ Hurter III, 723.

²⁶⁹ BKW XXIV 86 Oct. (de Hirschberga, in Illustri Gymnasio Schoenachiano Historiarum Professoris et Consilii Publici Adressoris).

²⁷⁰ BKW XXIV 22 Qu. Nicolaus Caussin, *De eloquentia*, Lectori: „Nihil est (mi Lector) in hoc litterarum pulvere cultura eloquentiae aut nobilius, aut operosius”.

rze omawianym wiersze Marcina Opitiusa, wydane drukiem we Frankfurcie w 1631 roku, kosztem Dawida Müllera²⁷¹.

24. Leksykony

Dział ten w zbiorze biskupa Rostocka liczy sześć pozycji. Prezentuje go Filip Venutio da Cortona przez wydany w Wenecji w 1592 roku *Dittionario volgare et Latino*. Na temat uczenia się i nauczania wypowiadał się Bazyli Faber Soranus w *Thesaurus eruditionis scholasticae sive ratio docendi ac discendi, facili, plana et compendiaris prorsus via* (dedykacja z roku 1587). Swoisty katalog oficyn i książek wydanych opracował Jerzy Draudius pt. *Bibliotheca classica*, który wyszedł drukiem we Frankfurcie w 1611 roku u Mikołaja Hoffmanna, kosztem Piotra Kopftiusa, przyjęty z podziwem w ocenie przez Fryderyka Zubrodta²⁷².

25. Pedagogika i szkolnictwo

Bardzo słabo przedstawia się w księgozbiorze biskupa Rostocka zainteresowanie sprawami szkolnictwa i nauczania. Zachowały się z tego okresu tylko dwa dzieła: egzemplarz Jakuba Gretsera, zmarłego w 1625 roku w Ingolsztadzie, wydany we Wrocławiu bez podania roku, kosztem Kaspra Closmanna, pt. *Rudimenta linguae Graecae* oraz Antoniego Rudolfa Cevalleriusa, profesora języka hebrajskiego, autora *Rudimenta hebraicae linguae*, drukowany w Wittenberdze 1591 roku w oficynie Cratoniana.

26. Inkunabuły

Zbiór inkunabułów w księgozbiorze biskupa Sebastiana Rostocka nie jest zbyt zasobny. Liczy 18 pozycji. Rozpoczyna go Angelus Politianus swymi *Opera omnia et alia quaedam lectu digna*, wydanymi we Florencji w 1482 roku²⁷³. Następnie jest dzieło Wilhelma Duranti, zmarłego w 1296 roku, *Rationale diuinorum officiorum*²⁷⁴, mające dość liczne podkreślenia w tekście i zapiski na marginesie. Trzeba też wymienić tu *Missale*, wydane w Moguncji w 1483 roku przez Piotra Schoffera de Gernsheym.

²⁷¹ BKW XXIV 115 Oct.

²⁷² BKW XLIII 2 Qu. „Quale laboris onus, qualis collectio rerum”.

²⁷³ Hain 13218.

²⁷⁴ Hain 6465. *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, Leipzig 1938, Bd VII, nr 9118.

W skład zbioru wchodzi też klocek²⁷⁵, zawierający osiem dzieł, większej lub mniejszej objętości. Na czele mieści się „eximius legum doctor” Bartolus de Saxoferrato z pracą na temat procesu i rozważania kwestii przed Jezusem Chrystusem między Najświętszą Maryą Panną, orędowniczką rodzaju ludzkiego z jednej strony, a szatanem przeciw rodzajowi ludzkiemu, compositus et compilatus 1450 in dictione 5 die VI mensis aprilis. Na całość wymienionego klocka składa się też proces sądowy Panormitanusa²⁷⁶, dalej *Cautele utilissime* Bartłomieja z Werony pospolicie zwanego Lepolusem, doktora obojga praw, adwokata konsystorialnego, wykładającego w Padwie, wydane w Lowanium przez Idziego Vandelera Heerstraten w 1487 roku 25 lutego; *Summa* Jana Andreae do czwartej księgi dekretaliów²⁷⁷, traktat o wzajemnych tarcjach dominikanów i franciszkanów z duchowieństwem diecezjalnym, odnośnie dominikanów, słuchania spowiedzi i pogrzebów²⁷⁸, traktat dotyczący zakonników, laików, małżonków, duchownych²⁷⁹, Bartolusa de Saxoferrato traktaty pożyteczne i pocieszające²⁸⁰, drukowane w 1493 roku w Lipsku przez Grzegorza Botichera oraz traktaty Jana Langera z Bolkowa: *De censibus sub titulo reempionis*²⁸¹.

Nie pominięto też w księgozbiornie znanego w średniowieczu św. Antonina, arcybiskupa florenckiego i dominikanina²⁸², autora cenniejszej *Summy*, której w naszym zbiorze jest część trzecia, drukowana w Wenecji w 1477 roku nakładem Jana Jensa²⁸³. Na okładce wewnętrznej tegoż egzemplarza napisano, że „Romano Pontifice nemo miserabilior”, oraz część czwarta z roku 1487. Znalazł się tutaj również „doctor christianissimus” Jan de Gerson z trzecią częścią swych dzieł z roku 1494, oraz lektura Dominika de sancto Geminiano o szóstej księdze dekretaliów z dodatkami prawnika, Bernardyna de Landriano, drukowana w Wenecji w 1495 roku przez Baptystę de Tortis. Wydrukowana w Rzymie w 1498 roku przez Euchariusza Silbera alias Franck praca dominikanina i profesora teologii, Jana Anniusa, o dziełach różnych autorów na temat starożytności, będąca pierwotnie własnością biskupa Ja-

²⁷⁵ BKW XIII d 7/1—8 Qu.

²⁷⁶ Hain 12360.

²⁷⁷ *Gesamtkatalog*, Bd II, nr 1754.

²⁷⁸ *Gesamtkatalog*, 8478.

²⁷⁹ Hain 15111.

²⁸⁰ *Gesamtkatalog* 3664.

²⁸¹ Hain 9892—93. Por. Gustav Bauch, *Laurentius Corvinus, der Breslauer Stadtschreiber und Humanist. Sein Leben und seine Schriften*. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens” XVII, 1883, s. 242; H. Markgraf, *Heinz Dompnig, der Breslauer Hauptmann + 1491*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens” XX, 1886, s. 185 (Johan Langner von Bokinhayn).

²⁸² Hain 1247, *Gesamtkatalog* 2190.

²⁸³ BKW V 21 Fol.

na Rotha, zmarłego w 1506 roku, weszła również do zbioru Rostocka. Kończy dział inkunabułów *Viaticum Wratislaviense* w wydaniu weneckim z 1499 roku.

III. PROWENIENCJA DZIEŁ W KSIĘGOZBIORZE BPA S. ROSTOCKA

Przy badaniu dzieł poszczególnych księgozbiornie czy też pojedynczych egzemplarzy znajdujących się w bibliotekach kościelnych, klasztornych i świeckich swoiste zaciekawienie, a nawet jego konieczność, budzą wszelkie noty i znaki proveniencyjne oraz zapisy własnościowe. Zapisy te dają nam wiele materiału, bardzo cennego, dla poznania środowiska kulturalnego, osób i ich działalności, związanej z nim.

Zauważono słusznie, że zapisy własnościowe określają często dokładnie przedmiot transakcji, jego cenę, osoby uczestniczące i datę, jak również wiele okoliczności, dzięki którym, albo wśród których książka przeszła na własność jej nowego użytkownika¹.

Biskup Sebastian Rostock gromadził książki w swoim zbiorze najczęściej drogą kupna lub darowizny. Zachowane po nim książki mają jego specjalny ekslibris².

Po śmierci biskupa Rostocka, gdy biblioteka kapitulna przejmowała jego księgozbiornie, poszczególne książki zostały zaopatrzone w ekslibris z herbem biskupstwa wrocławskiego, orłem piastowskim z przepaską przez skrzydła na piersiach oraz herbem osobistym biskupa w sercu tarczy z napisem: *Sebastianus Eps Vratislaviensis Caes. Regiae Maies. Consiliarius Et Per Siles. Regius Administrator Supremi Capitaneatus*.

Na szeregu innych egzemplarzy umieszczono notę proveniencyjną: „Ex liberalitate Rmi et Ilmi Principis et Dni Sebastiani Episcopi Vratislaviensis possidet Verum Capitulum Ecclesiae Cathedralis Vratislaviensis Anno 1670³. Podobnej treści jest zapiska proveniencyjna: „Dono Reverendissimi Admodum Principis et Domini Sebastiani Episcopi Vratislaviensis possidet Ecclesia Cathedralis Vratislaviensis 1670”.

Znaki proveniencyjne ksiąg zebranych przez biskupa Sebastiana Rostocka można podzielić zasadniczo na trzy grupy: odnośnie do samego jego nazwiska, mianowicie najwcześniejszy, to jest z okresu jego studiów, następnie duszpasterzowania i kaznodziej-

¹ K. Głombowski, *Problemy historii czytelnictwa*, Wrocław 1966 s. 26.

² E. Chwalewik, *Exlibrisy polskie szesnastego i siedemnastego wieku*, Wrocław 1955 s. 78—80. Podany opis ekslibrisu.

³ BKW II 76 Oct. Chwalewik, *Exlibrisy polskie*, s. 79, pisze, że biskup Rostock posiadał „gustowny exlibris miedziorytowy, dobrego rylca”, „wykonany w latach 1664—1671”.

stwa jako kanonika oraz biskupa. Najwięcej książek zaopatrzonych jest w ekslibris biskupa Rostocka.

Z działu Pisma świętego wydany w Antwerpii w 1574 roku Nowy Testament ma zapiskę własnościową i proveniencyjną: Ex libris M. Sebastiani Ignatii Rodstock SS. Theol. Bacc. Podane jest tutaj pierwotne jego nazwisko. Biskup nabył tę książkę już jako bakałarz teologii, a więc po 1631 roku⁴.

Wydane w Antwerpii w 1552 roku św. Jana Chryzostoma *Aureae in Psalmos Daudicos Enarrationes* mają zapiskę proveniencyjną z ciekawym zdaniem dewocyjnym. Proweniencja brzmi: Ex libris M. Sebastiani Ignatii Rodstock SS. Theologiae Baccal. form. Niżej jest dopisane zdanie: Spes mea Christus⁵.

Explicationes catholicae Felicjana Capito, wydane w 1581 roku, biskup Rostock nabył jako „SS. Theologiae baccal.” Poprzednim właścicielem tegoż egzemplarza był Eytner (Sum ex libris M. Matthiae Eytneri SS. Theol. Baccal. formati 1586)⁶.

Disputationes de controversiis christianae fidei św. Roberta Belarmina w wydaniu 1590 roku nabył biskup Rostock najprawdopodobniej drogą darowizny jeszcze jako bakałarz teologii (Ex libris M. Sebastiani Ignatii Rodstock SS. Theologiae Baccal. 1633). W roku ich wydania posiadał je już wymieniony Eytner⁷, chociaż w zapisce proveniencyjnym zmienione jest jego nazwisko (Sum ex libris M. Matthiae Eytneri Can. Niss. 1590).

Oratio quodlibetica de concubinariis sacerdotibus Jerzego Bruno w wydaniu 1566 roku pozyskał biskup Rostock w okresie studiów jeszcze jako bakałarz teologii z innego księgozbioru, mianowicie „Ex Bibliotheca Lamberti Wolfs”⁸. Dzieła Mateusza Tympiusa⁹, owocnego pisarza teologicznego, w księgozbiore biskupa Rostocka mają proveniencyjne zapiski: „Ex libris M. Sebastiani Ignatii Rodstock SS. Theologiae Baccalaurei formati 1633”¹⁰, a więc zostały nabyte w czasie studenckich poczynań naukowych. Podobnie „Ex libris M. Sebastiani Ignatii Rodstock SS. Theologiae Baccalaurei” są też *Sermones* Jakuba de Voragine w wydaniu mogunckim 1616 roku¹¹.

Dzieło Alberta Wielkiego pt. *Paradisus animae* w wydaniu antwerpskim z 1581 roku nabył biskup Rostock jako bakałarz teo-

⁴ BKW I 10 D.

⁵ BKW III 22 Oct.

⁶ BKW VII 87 Oct. G. Zimmermann, *Das Breslauer Domkapitel im Zeitalter der Reformation und Gegenreformation (1500—1600)*, s. 238—239. Kanonik Maciej Eitner pochodził z Nysy. Zmarł 29 listopada 1599 roku.

⁷ BKW VII 41 Fol. Zimmermann, s. 238—239.

⁸ BKW X 7 D.

⁹ BKW X 57 Fol.

¹⁰ BKW X 48 Oct.

¹¹ BKW X 2 Qu.

logii od Bartłomieja Juppa — „Bartholomaei Jupp sum”¹². *Paradisus* narzeczonych Jana Dawida z 1607 roku przechodził różne koleje i właścicieli. I tak był on w ręku R. Bernitry'ego, następnie Jodoka Marcina Deditza, Ignacego Schneidera, prepozyta Kielczyńskiego. Rostock uzyskał ten egzemplarz jako bakałarz teologii¹³.

Komentarze do proroka Izajasza, autorstwa Hektora Pintusa, wydane po raz pierwszy w Lyonie w 1561 roku, następnie w Antwerpii 1567 roku, weszły do zbioru biskupa Rostocka jeszcze jako bakałarza teologii, jak świadczy o tym zapiska proveniencyjna: „M. Sebastiani Ignatii Rodstock SS. Theologiae Baccal. form. 1633”¹⁴. Komentarz do Daniela proroka¹⁵, napisany przez Benedykta Pereriusa, jezuitę, wydany w 1594 roku, ma również proveniencję „Ex libris M. Sebastiani Ign. Rodstock SS. Theol. Baccal. form. 1633”. Tę samą proveniencję posiadają egzemplarze komentarzy do księgi Rodzaju tegoż autora — Benedykta Pereriusa, wydane w Ingolstadtzie w 1590 roku, nabyte w spuściznie, jak to potwierdza zapiska: „Ex libris M. Matthiae Eytneri Canonici Nissensis 1594”¹⁶.

Wydrukowane w Nysie w 1578 roku przez Jana Crucigera *Concio de Vestitu et fructu haereseon* ks. Stanisława Sokołowskiego zmieniło swoich właścicieli, zanim dostało się do księgozbioru biskupa Rostocka, który je nabył jako bakałarz teologii: Ex libris M. Sebastiani Ignatii Rostock SS. Theologiae Baccal. Posiadał je poprzednio: Joachimus Bank Nisseno amico suo mittit M. Christoph Kirchus. Sum Bartholomaei Jupp Nissensis. Jan Bartłomiej Jupp był kanonikiem kolegiaty w Nysie. Zmarł w 1654 roku.

Do innych zapisów proveniencyjnych należy ujęcie: Ex libris Sebastiani a Rostock Canonici Wratislaviensis et Nissensis Decani¹⁷, podane na różnych egzemplarzach jego księgozbioru. Warto tu dodać, że na niektórych egzemplarzach księgozbioru biskupa Rostocka widnieją zapiski proveniencyjne, naniesione jego własną ręką: „Sebastiani a Rostock Canonici Wratislaviensis et Nissensis decani”¹⁸.

Proveniencyjne zapiski z kanonickich lat życia biskupa Rostocka podają nam ujęcia: „Sebastiani a Rostock Canonici Wratislaviensis et Nissensis decani”, do których później dodano uzupełnienie w formie: „Ex eius legato nunc Bibliothecae Cathedralis Ecclesiae Wratislaviensis”¹⁹. I tak *Resolutiones morales* Antoniego Diana z 1636 roku zaopatrzone są w proveniencję tej treści: „Ex libris

¹² BKW XI 2 D.

¹³ BKW XI 65 Oct.

¹⁴ BKW II 119 Oct.

¹⁵ BKW II 123 Oct.

¹⁶ BKW II 92 Oct. Zimmermann, s. 238—239.

¹⁷ BKW II 75 Fol.

¹⁸ BKW II 48 Fol.

¹⁹ BKW II 29 Qu.

Sebastiani Rostock SS. Theologiae doctoris, Archipresbyteri Nissensis, Canonici Oppoliensis" ²⁰. Podobnie też *Orthodoxographa theologiae* w wydaniu bazylejskim z 1555 roku mają następującą zapiskę proveniencyjną: „Ex libris Sebastiani Rostock theologiae doctoris canonici 1639” ²¹. *Conciones aliquot piae et eruditae* Hieronima Powodowskiego, wydane w Poznaniu 1578 roku, dedykowane królowi Stefanowi Batoremu, zakupił biskup Rostock jako kanonik wrocławski i nyski „Ex libris Nicolai Zurowsky” ²².

Tomy *Concionum de tempore* wybitnego kaznodziei Ludwika z Granady, zmarłego w 1588 roku, pozyskał biskup Rostock w okresie, gdy był kanonikiem wrocławskim i nyskim ²³. W tym też czasie posiadał kazania Filipa Diez, wydane w Lyonie w 1589 roku ²⁴. Wydane w Lyonie w 1599 roku oraz głoszone w tamtejszej katedrze *Conciones* przez Jakuba Suareza, królewskiego kaznodzieję, otrzymał biskup Rostock jako kanonik wrocławski i nyski od Szymona W. Laschnitta ²⁵: „Adm. Reverendo Nobili Domino Ven. Domino Sebastiano Rostock S. Theologiae et Philosophiae doctori offert Simon W. Laschnitt”.

Dzieło traktujące o sztuce szczęśliwego umierania, napisane przez św. Roberta Bellarmina, w wydaniu kolońskim 1626 roku, wciągnął do zbioru swej biblioteki biskup Rostock jako kanonik wrocławski i nyski ²⁶. Homilie Jana de Cartagena, jezuita, później franciszkanina-obszernika, wydane w 1626 roku, wpłynęły do księgozbioru biskupa Rostocka w okresie jego kanonikatu wrocławskiego „Ex libris Caspari Francisci Pohl m.p. Empti a possessore praenotato a Sebastiano Ignatio a Rostock canonico Wratislaviensis 1648” ²⁷. Summa prawa kanonicznego pióra Henryka Canisiusa, profesora w Ingolsztadzie, wydana w 1600 roku, została nabyta przez biskupa Rostocka w okresie, gdy był on kanonikiem wrocławskim i nyskim dziekanem (Sebastiani a Rostock Canonici Wratislaviensis et Nissensis decani). Tenże egzemplarz był też w posiadaniu Gotarda Franciszka Schaffgotscha (Ex libris Gotthardi Francisci Schaffgotsch Reverendi Domini dono Sebastiani a Rostock). Następnym posiadaczem została Biblioteka Kapitulna (Nunc Bibliothecae Ven. Capituli Cathedralis Ecclesiae Wratislaviensis) ²⁸. Jako archidiacon nabył Rostock dzieła św. Augustyna ²⁹, wydane

²⁰ BKW VI 24 Fol.

²¹ BKW III 1 Fol.

²² BKW X 11 D.

²³ BKW X 28 Oct.

²⁴ BKW X 34 Oct.

²⁵ BKW X 44 Oct. J. F. Pedewitz, *Historia ecclesiastica*, s. 97, magister Simon Wenceslaus Lachnit, proboszcz od 1626 roku, „vir insignis”.

²⁶ BKW XI 53 D.

²⁷ BKW X 37 Qu.

²⁸ BKW XII 30 Qu.

²⁹ BKW III 44 Fol.

w Bazylei w 1506 roku. W tym względzie mamy zapiski proveniencyjne: Ex libris Sebastiani a Rostock Archidiaconi Wratislaviensis. 1650. Później dopisano na egzemplarzu: Ex legato Ecclesiae Cathedralis Wratislaviensis 1671 oraz Ex libris Bibliothecae Capituli Ecclesiae Cathedralis Wratislaviensis. Umieszczono też na tym egzemplarzu pieczęć: „Bibliotheca Reverendi Capituli Ecclesiae Cathedralis Sancti Joannis Baptistae Wratislaviensis”.

Dość długą drogę odbyło dzieło papieża Grzegorza I Wielkiego, *Dialogus de vita et miraculis patrum italicorum et eternitate animarum*, wydane w Paryżu w 1508 roku oraz Marcina Lutra, *Decem praecepta* z 1519 roku ³⁰. Najpierw był jego właścicielem Mikołaj Otte, magister szpitala Św. Macieja we Wrocławiu, w roku 1584. Następnie posiadał je Marcin Zirgchler: „Ich Martin Zirgchler Burger zur Lignitz der Lehre dies Buchlein Dem Ehrwürdigen Hern H. Martin Sannern Pfarhern zue Rotbring zue Tieff — wehrender gedechtnüs 1614, 25 Aug.” Jako drugi właściciel podany jest O. Jerzy z Krzeszowa: „Sum Fratris Georgii Malachiae: Professi Grissoniensi a Reverendo Patre Martino Sannero Parocho in Rottenbrunnig mihi donatus Anno 1625 12 Oct.”. Następnie jest ekslibris biskupa Rostocka oraz „Ecclesiae cathedralis Wratislaviensis” 1671. *Epitome historiae Ecclesiasticae* Jana Pappiusa, drukowane w Strassburgu 1596, było najpierw w posiadaniu Krzysztofa Jungiusa, jak mówią o tym noty proveniencyjne: „Sum Christophori Jungii Suidnicio-Silesii” oraz „Sum ex libris Christophori Jungii anno 1619”, a następnie dostało się do rąk biskupa Rostocka ³¹.

Dzieło pt. *Examinis Concilii Tridentini* z 1609 roku Marcina Chemniciusa nabył Rostock jako archidiacon. Świadczy o tym wyraźna zapiska własnościowa: „Sebastianus a Rostock Archidiaconus Wratislaviensis” ³². Podobnie też komentarze do traktatu o publicznych konkubinariuszach Bernarda Choveroniusa z 1597 roku weszły do zbioru biskupa Rostocka jeszcze jako archidiacona wrocławskiego w 1650 roku ³³. *Zodiacus Marianus*, wydany w 1653 roku, otrzymał biskup Rostock w tymże roku od członków Kongregacji Matki Bożej Wniebowziętej w Ołomuńcu ³⁴. W załączonej charakterystyce określony on tu jest jako „eximius cathedralis Ecclesiae Wratislaviensis Archidiaconus”. Jako archidiacon zdobył Rostock dzieło Jodoka Lorichiusa, *Fortalium christianae fidei*, drukowane w 1606 roku ³⁵. Mówi o tym zapiska proveniencyjna: Sebastianus a Rostock archidiaconus Wratislaviensis 1651. Komen-

³⁰ BKW III 24 Qu.

³¹ BKW IV 17 Oct.

³² BKW IV 54 Fol.

³³ BKW XII 33 Oct.

³⁴ BKW XI 160 D.

³⁵ BKW VII 88 Qu.

tarz do Pisma świętego³⁶, drukowany w 1504 roku, posiada na wewnętrznej okładce dość zatarte zapiski własnościowe oraz daty: 1565, 1570 z podanymi niżej słowami: „Percepi in donum a Re(ve- rendissimo) Domino Andrea Anno 1573. Bonoventura De Heda”. Zamieszczono w nim ekslibris biskupa Rostocka i adnotację: Ex libris Bibliothecae Capituli Cathedralis Ecclesiae ad S. Joannem Wratislaviensis. Postylla kardynała Hugona na temat czterech ewangelii³⁷, zanim dostała się do rąk biskupa Rostocka, była w posiadaniu Adama Drommerusa, jak świadczy o tym zapiska proveniencyjna: „Suo in Christo germano ac fratri Martino lyro diacono franckenbergensi Adamus Drommerus eo tempore literis bonis fribergi operam nauans hunc librum in perpetuum sui memoriam dono dedit pro colloquiis Erasmi Roterodami”. Słynne dzieło ks. Stanisława kardynała Hozjusza pt. *Confessio Catholicae Fidei Christiana* wydane w Wiedniu 1560 roku, posiadał najpierw wikariusz w Nysie, Franciszek Runge: „Ex libris Francisci Runge vicarii Nissensis”, a następnie dostało się ono do księgozbioru biskupa Rostocka³⁸. Summa Sylwestra de Prierio³⁹ z roku 1518 do rąk biskupa Rostocka doszła z posiadania Piotra Jenkewicza: „Liber domini Petri Jenkewicz canonici Wratislaviensis 1523”. Właścicielem dzieła Franciszka Suareza o cnocie religii z 1619 roku⁴⁰ stał się biskup Rostock „Ex libris Joannis Christophori Rancheri Archipresbyteri et Parochi ad Sanctum Nicolaum”.

Ogłoszone w Bazylei w 1555 roku dzieło antypapieskie pt. *Antilogia Papae*, atakujące zepsuty stan Kościoła, przewrotność duchowieństwa papistycznego⁴¹, nabył najpierw Kasper Bohemus: M. Caspar Bohemus emit Anno 1557 gr 9. (Chartes habet 52). Dalej jest adnotacja proveniencyjna: Jeremiae Henrici Reichenbachio Silesii, Lipsiae 1626. 4 gr. Ostatnim nabywcą był biskup Rostock. Klau diusz de Saintes, augustianin, autor wysoce cenionego dzieła o Eucharystii, wydanego w Paryżu w 1575 roku, znalazł się w księgozborze biskupa Rostocka, ale miał je najpierw kto inny, mianowicie Jerzy Hönichaw a Liliis, radca cesarski i sekretarz, który otrzymał je w 1583 roku od Marcina, opata klasztoru Najświętszej Maryi Panny we Wrocławiu na Piasku⁴². *Psalterium Romanum dispositum per Hebdomadam*, wydane w Wenecji u Juntasu w 1578 roku, posiada ekslibris biskupa Rostocka, ale wcześniej zaopatrzone jest w inne zapiski proveniencyjne, mianowicie: „Ex libris

9. Ekslibris bpa Sebastiana Rostocka

³⁶ BKW II 52 Fol.

³⁷ BKW II 95 Fol.

³⁸ BKW V 30 Fol.

³⁹ BKW VI 10 Fol. Zimmermann, *Das Breslauer Domkapitel*, s. 310—311. Kanonik Piotr Jenkwitz zmarł 20 grudnia 1521 roku.

⁴⁰ BKW VI 12 Fol.

⁴¹ BKW VII 71 Oct.

⁴² BKW VII 36 Fol.

10. Egzemplarż Pisma św. z księgozbioru biskupa Sebastiana Rostocka z osobistym zapisem własnościowym

Caspari Hiltprandi ambarum Ecclesiarum Wratislaviae Canonici" oraz „Suprascripti Domini Canonici Wratislaviensis munificentia Psalterium hoc ad manus Caroli Printz a Buchaw in Falkenau et Croschin pervenit" ⁴³.

Głośnie *Sermones de Sanctis Pelbarta de Themeswar* z 1520 roku biskup Rostock otrzymał do swego księgozbioru po dominikaninie, Melchiorze Piotrowskim, z dalekiego i kresowego Lwowa oraz Krakowa: „Sum Reverendi Patris Melchioris Piotrowski Leopoliensis Ordinis Fratrum predicatorum S. Dominici Conventus Sanctissimae Trinitatis Cracoviensis". Dzieło Kaspra Scioppiusa, przedłożone królowi angielskiemu Jakubowi, wydane w roku 1611, pt. *Ecclesiasticus* przejął biskup Rostock po Marcynie Filipie Walterze, który w adnotacji proveniencyjnej dodał modlitewne słowa: *Amor meus Crucifixus est et Animam Matris doloris gladius pertransivit* ⁴⁴.

Wśród zapisów proveniencyjnych na egzemplarzach w księgozbiorze biskupa Rostocka jest też książka zasłużonego w dziejach Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu kanonika Fryderyka Berga, od którego nasz bibliofil przejął pracę Gerlocka Buxtorffiusa o bulli Karola IV, wydaną drukiem w 1613 roku, Antoniego Perezza i Temista Euphrada ⁴⁵. *Dittionario* Filipa Venutio da Cortona z roku 1592 nabył biskup Rostock w 1652 roku ⁴⁶.

Przytoczono tutaj ważniejsze noty proveniencyjne i zapisy własnościowe, jakie się dały uchwycić na egzemplarzach w księgozbiorze biskupa Rostocka. Świadczą one, że biskup Rostock darzył książki szczerym zamiłowaniem i gromadził je od młodych lat swej kapłańskiej drogi.

IV. OPRAWY KSIĄŻKOWE W ZBIORZE BPA S. ROSTOCKA

O zamiłowaniu do książek wiele mówi stan ich zachowania i zabezpieczenia oraz artystycznego wyposażenia. Rolę tę w wysokiej mierze spełnia oprawa, zwłaszcza artystyczna z pełnym wykonaniem.

Oprawa średniowieczna i renesansowa budzi słusznie niekiedy szczery podziw badaczy, którzy z prawdziwym uznaniem oceniają wysiłek artystyczny ówczesnego rzemieślnika — introligatora, pragnącego dać książce nie tylko odpowiednie zabezpieczenie, ale i pełne piękno. Książki biskupa Rostocka, jakie nabył do swego zbioru, są oprowione zgodnie z ówczesnym duchem i formami

⁴³ BKW VIII 65 F. Kanonik Kaspar Hiltprand pochodził z Grodkowa. Zmarł 7 kwietnia 1616 roku. Por. Zimmermann, *Das Breslauer Domkapitel*, s. 302—303.

⁴⁴ BKW XII 56 Qu.

⁴⁵ BKW XIV 53 Qu. Fridericus Berghius Canonicus Wratislaviensis.

⁴⁶ BKW XV 6 D.

w deskę i skórę, z bogatym lub uboższym ornamentem postaci ludzkich, głów, kwiatów, wzorów geometrycznych i innych. Niektóre egzemplarze oprawione są w tekturę obciągniętą w skórę. Przy wielu egzemplarzach zachowały się klamry do zamykania lub tasiemki czy rzemyki do zawiązywania oraz okucia i guzy ochronne.

W czasach biskupa Rostocka ceny opraw książek przedstawiały się mniej więcej następująco: Jerzy Schlieben, notariusz kapituły, przekazał wydatki na oprawy książek w rachunku z dnia 20 lutego 1674 roku¹. Za oprawę Corpus Iuris zapłacono 6 argenth., Schöppenbücher 12, Calender 2. Za inne tomy zapłacono 5, 4, 2, 2, 28, 6 w sumie 47 argent.². U introligatora Chrystiana Kühra w Głogowie zamówiono oprawę 24 marca 1674 roku³ dla księgi protokołu, w połowie skóra i zamknięcia, w cenie 26 srebrnych groszy, dla starego foliantu w białej skórze — 28 srebrnych groszy, w sumie 1 talar 24 srebrnych groszy. Dość częstym motywem w oprawie książek w zbiorze biskupa Rostocka była postać Judyty z mieczem i głową Holofernesa⁴. Widzimy to w oprawie dzieła Franciszka Feuarentiusa, komentarza do proroka Jonasza, wydanego w Kolonii 1595 roku. Oprawa składa się z deski i skóry z ornamentem postaci ludzkich.

Dla ilustracji bibliofilskich zamiłowań biskupa Sebastiana Rostocka odnośnie artystycznych opraw przedstawiamy niektóre egzemplarze z jego księgozbioru.

Nowy Testament w języku greckim i łacińskim, wydany w Lipsku w 1563 roku staraniem Erazma z Rotterdamu⁵, ma oprawę stosunkowo prostą, mianowicie deskę obciągniętą w skórę z ornamentem postaci, głów ludzkich, kwiatów i wzorów. Okładki zamykały się klamrami. Obecnie brak jednej klamry. Na grzbiecie wyciśnięty jest napis: Testamen(tum) Greac(um). Tekst Nowego Testamentu w opracowaniu Erazma z Rotterdamu wyszedł też drukiem w Lipsku 1588 roku (iam denuo expressum)⁶. Egzemplarz ten oprawiony jest w deskę i skórę. Ornament oprawy przedstawia scenę Ukrzyżowanego Chrystusa Pana. Podane są tu słowa: „Ecce Agnus Dei Qui tollit peccata mundi”. Druga scena ujmuje Zmartwychwstanie Pana Jezusa ze słowami: „Mors ubi tuus Iaculeus, ubi victoria tua Inferna”. Klamry do zamykania oprawy zaginęły przy tym egzemplarzu. Kłoczek zawierający komentarz do Micheasza proroka i pewne dzieła Marcina Lutera⁷, drukowany w Norym-

berdze w 1525 roku, został również w tym samym roku oprawiony w tekturę i skórę barwioną na brązowo, z ornamentem. Na przedniej okładce mieści się postać św. Piotra. Introligator wycisnął również napis: Micheas Prophetas 1525. Przy oprawie tegoż egzemplarza zaginęły rzemyki do zawiązywania. Oprawa komentarza biblijnego⁸ z roku 1504 składa się z deski i skóry. Grzbiet oprawy pokryty jest skóra z ornamentem kwiatów i liści. Reszta deski jest bez skóry. Zachowana jest jedna klamra do zapinania. Skóra jest uszkodzona. Na grzbiecie mieści się naklejka z napisem: Expositio compendiosa scripture. Wydana w 1564 roku w Bazylei Biblia Starego i Nowego Zakonu oprawiona jest w tekturę obciągniętą w skórę z ornamentem liści, kwiatów, linii i głów ludzkich⁹. Jest też w niej złożony superekslibris „Andreas Reuss adfuit Aderito Deus” ze złożonym herbem. W oprawie jest wyciśnięta data: 1576, a więc stosunkowo w niedługim czasie po wyjściu dzieła spod prasy drukarskiej egzemplarz został artystycznie oprawiony. Nowy Testament, wydany w Antwerpii w 1574 roku, ma bardziej prostą oprawę, mianowicie tekturę obciągniętą w skórę z wyciskiem linii i wzorów¹⁰. Komentarz Marcina Bucerusa¹¹ do ewangelii św. Mateusza w wydaniu 1527 roku ma oprawę tekturową, obciągniętą w skórę barwioną, ozdobioną ornamentem wzorów i postaci, na przedniej okładce napis: „Mar(tinus) Buce(rus) in Mat(haeum) 1528”. Przy oprawie brak zapinek. Kłoczek¹², zawierający komentarze do Pisma św. Jana Bugenhagena, Marcina Bucerusa, Filipa Melanchtona oraz Tomasza Venatoriusa, drukowane w latach 1526 i 1527, oprawiony został w tekturę i barwioną skórę, na której mamy napis: Io. Pom. Ad. Roma 1528. Przy tej oprawie brak również tasiemek. Z bogatym ornamentem postaci ludzkich, głów, liści i kwiatów ma oprawę z deski obciągniętej w skórę, z zachowanymi dwoma klamrami do zamykania, guzami ochronnymi i różnymi okuciami, komentarz Jana Kalwina¹³ do listów św. Pawła Apostoła, z roku 1551. Na przedniej okładce jest napis: Calepinus 1553. Komentarz Hektora Pintusa¹⁴ do Izajasza proroka w wydaniu antwerpskim z 1567 roku oprawiony jest w tekturę i skórę. Brak tasiemek w oprawie do zawiązywania. Ornament okładek jest dość bogaty w postaci ludzkie, kwiaty i wzory oraz słowa: Fides, patientia, spes, charitas. Na przedniej okładce widoczny jest rycerz z mieczem i słowa: victus eras acie fidei, constantia, tandem victorem ante homines fecit et ante Deum S. F. A. 1575. Dolna okładka

¹ AAW I A 7 s.

² AAW I A 7 s. Christian Kühn, Buchbinder. Ist diesses Ausszahl bezahlt.

³ AAW I A 7 s. Vor Bücher hat beÿ mir einbinden lassen, wie folgt.

⁴ BKW II 128 Oct.

⁵ BKW I 10 Oct.

⁶ BKW I 14 Oct.

⁷ BKW II 129 Oct.

⁸ BKW II 52 Fol.

⁹ BKW I 20 Fol.

¹⁰ BKW I 10 D.

¹¹ BKW II 139 Oct.

¹² BKW II 158 Oct.

¹³ BKW II 89 Fol.

¹⁴ BKW II 119 Oct.

ma scenę Ukrzyżowania i napis: Sic Deus dilexit mundum, ut omnis qui credit in Eum non pereat. Z bogatym ornamentem postaci ludzkich, głów i kwiatów oraz liści jest oprawa egzemplarza do interpretacji Biblii — *Oeconomia Bibliorum* — Jerzego Edera¹⁵, złożona z deski i skóry. Zachowane są w niej dwie klamry do zamykania. Dzieło Edera wydano w 1568 roku. Ciekawą oprawę ma komentarz do Daniela proroka autorstwa Benedykta Pereriusa, wydrukowany w 1594 roku. Oprawa ta składa się z tektury i skóry z wyciskiem linii i wzorów. Na przedniej okładce mieści się herb: Matthias Eitner Cath. Eccl. Wratisl. Can. Praepos. et Comis. Nissensis. U góry okładki są litery: M(atthias) E(itner) P(raepositus) 1594, które naprowadzają na wniosek, że egzemplarz został oprawiony w roku wydania książki¹⁶. Podobną oprawę z roku 1594 z literami M. E. C. (Matthias Eitner Canonicus) ma komentarz do Księgi Rodzaju wymienionego Benedykta Pereriusa¹⁷ w wydaniu ingolstadtzkim z 1590 roku.

Szereg egzemplarzy w księgozbiornie biskupa Rostocka ma też oprawy prostsze, złożone z tektury i białej skóry¹⁸. Dla przykładu wystarczy wymienić komentarz do Salomona Jana de Pineda, jezuita, wydany w Moguncji w 1613 roku. Przy niektórych egzemplarzach tektura jest barwiona na zielono¹⁹. *Dialogus de vita et miraculis patrum italicorum* papieża Grzegorza I Wielkiego z roku 1508 oraz związane z nim dzieło Marcina Lutra, *Decem praecepta* z 1519 roku w jednym klocku²⁰, ma oprawę z tektury i skóry barwionej ze złożonym ornamentem, lekko zatartym oraz z herbem i napisem: Nicolaus Otto Magister Hospitalis S. Matthiae Wratislaviensis Anno 1584. Dzieło św. Jana Chryzostoma w księgozbiornie biskupa Rostocka pt. *Aureae in Psalmos Davidicos Enarrationes*, drukowane w Antwerpii w 1552 roku, oprawione jest w deskę. Na grzbiecie oprawy jest skóra z ornamentem postaci ludzkich (Dawida), scen i innych wzorów (Ukrzyżowanie, Raj). Zachowane są dwie klamry²¹. Wydany w Bazylei w 1555 roku egzemplarz ortodoksografii teologicznej oprawiony jest w deskę i skórę z ornamentem wyciśniętych linii, wzorów, głów ludzkich, postaci św. Piotra i Pawła oraz innych scen biblijnych. W oprawie podana jest data: 1559. Na okładce wyciśnięto złożonymi literami: „Orthodoxographia theologia 1558”²². *Polonia* Marcina Kromera, wydana w Kolonii w 1577 roku, oprawiona jest w pergamin barwiony na

¹⁵ BKW II 12 Fol.
¹⁶ BKW II 123 Oct.
¹⁷ BKW II 92 Oct.
¹⁸ BKW II 11 Fol.
¹⁹ BKW II 29 Qu.
²⁰ BKW III 24 Qu.
²¹ BKW III 22 Oct.
²² BKW III 1 Fol.

zielono²³. Piękną oprawę zyskały *Historien der Martyrer* Ludwika Rabusa, luterskiego teologa, wydane w Strassburgu w 1572 roku, w postaci deski i skóry z ornamentem liści, kwiatów i postaci ludzkich oraz napisów: Fides, Spes, Charitas. Przy postaciach podana jest data 1543. Na przedniej okładce wyciśnięta jest postać Marcina Lutra i słowa: „Nosse cupis faciem Lutheri, Hanc cerne tabellam, Si mentem, libros consule, certus eris”. Podobny napis mieści się na przedniej okładce egzemplarza Piotra Martyr Verniliusa pt. *Loci communes* z 1587 roku²⁴. Po słowach jest data 1574. Na dolnej okładce widoczna jest postać Filipa Melanchtona i słowa: „Forma Philippe tua est, sed mens tua nesciat pingi, Nota est ante et tua scripta dicunt”²⁵. W oprawie są zachowane okucia narożne i dwie klamry do zamykania. Praca Marcina Chemnicjusia o Soborze Trydenckim²⁶ z 1609 roku oprawiona jest w w tekturę i skórę z bogatym ornamentem wzorów, liści, kwiatów, linii i głów ludzkich. Na przedniej okładce jest scena sądu Salomona nad dwoma niewiastami w sporze o dziecko oraz litery: I G R S. 1613. Dolna okładka przedstawia walke rycerza z lwem. Wykonał ją Casparus Krafft. *Confessio* Stanisława Hozjusza²⁷ oprawione jest w tekturę i skórę białą z ornamentem liści, kwiatów, ludzkich głów i postaci biblijnych. Na oprawie wyciśnięto litery: F(ranciscus) R(unge) 1586. Wydrukowana w 1518 roku *Summa* Sylwestra de Prierio oprawiona jest w deskę, mającą na grzbiecie skórę z ornamentem, reszta deski jest czysta. Zachowały się dwie klamry do zamykania²⁸. Na grzbiecie widnieje napis: Sylvestrina Summa Summarum 1518”. Ciekawe motywy uwidaczniają się w oprawie w klocku z pismami polemicznymi z lat 1556 i 1557, który jest oprawiony w deskę i skórę z bogatym ornamentem postaci, scen i wzorów. Na przedniej okładce widoczna jest postać z mieczem i wagą, symbolem sprawiedliwości, oraz słowa: „Iusticia quisquis Pictura Lumine cernis, dic Deus est iustus iustaque fac”. L.S.H. 1559. Przy oprawie brak klamer do zamykania²⁹. Egzemplarz pracy Jana Dytenbergiusa, wydanej w Kolonii w 1525 roku w sprawie ślubów zakonnych, atakowanych przez Marcina Lutra³⁰, ma oprawę tekturową, obciążoną w barwioną skórę z ornamentem wzorów i postaci. Na przedniej okładce jest uwidoczniiona postać św. Piotra i napis: Joannes Ditenbergius contra Martinum 1525. Walenty z Poznania, autor *Propugnaculum Ecclesiae*, pracy skierowanej

²³ BKW IV 8 D.
²⁴ BKW IV 93 Fol.
²⁵ BKW V 35 Fol.
²⁶ BKW IV 54 Fol.
²⁷ BKW V 30 Fol.
²⁸ BKW VI 10 Fol.
²⁹ BKW VII 9 Qu.
³⁰ BKW VII 33 D.

przeciw ówczesnym sektom³¹, wydanej w 1536 roku, ma jeden egzemplarz w zbiorze biskupa Rostocka, oprawiony w deskę i skórę barwioną. Zachowane są dwie klamry mosiężne. Na okładce jest wyciśnięty napis: *Propugnaculum* (15)36. Ornament oprawy wyraża różne kwiaty i głowy ludzkie. Górna okładka ma dwie sceny, mianowicie: Ukrzyżowanie i napis „Satisfactio”. Drugi napis głosi „Iustificatio”. Niżej podano litery: H.B. Dolna okładka ilustruje trzy sceny, mianowicie: Peccatum 1536, oraz postać Chrystusa Pana. Kłoczek³², obejmujący dwa dzieła Filipa Melanchtona, mianowicie *Loci communes* z 1541 roku i *Philosophiae moralis epitome* z 1540 roku, oprawiony został w deskę i skórę z ornamentem postaci ludzkich, wśród których widnieją: Owidiusz, Cycero, Wergiliusz. Na przedniej okładce jest scena Ukrzyżowania Chrystusa Pana ze słowami: Satisfactio, Iustificatio. Dolna okładka uwydatnia: biblijny raj z Adamem i Ewą. Zachowały się też dwie klamry. Na przedniej okładce mieści się data: 1542 i litery: I.C. Dolna okładka ma datę 1540. Kłoczek w księgozbiorze biskupa Rostocka z dziełami Pawła Ebera i Filipa Melanchtona³³ z lat 1561 i 1572 ma oprawę tekturową i skórę z bogatym ornamentem liści, kwiatów i postaci ludzkich. Okładka przednia ma postać z mieczem wzniesionym nad klęczącą niewiastą. U góry jest anioł i napis: „Nunc cognovi quod timeas Deum”. Litery: V.D.L. 1572. Dolna okładka przedstawia scenę zmartwychwstania Pana Jezusa i napis: „Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem Filii Dei et procedent”. Praca o Eucharystii Klaudiusza de Sainctes z roku 1575 ma oprawę z deski, która jest obciążona w skórę z bogatym ornamentem wyciśniętych linii, wzorów, kwiatów, głów ludzkich i scen biblijnych³⁴. Przednia okładka ozdobiona jest supereklibrisem z herbem opackim i napisem: „Recte agens expecto Dominum”. Herb ten odnosi się do opata kanoników regularnych we Wrocławiu na Piasku. Niżej jest jeszcze drugi herb z napisem „De maiorum gloria virtute propria innixus gloria”. U góry okładki jest napis: *De rebus Eucharistiae Helias Abbas*³⁵. *Compendium theologiae* Jakuba Heerbranda w wydaniu 1578 roku³⁶ zostało oprawione w deskę i skórę z bogatym ornamentem tłoczonych liści, kwiatów, głów i ludzkich postaci. Przednia okładka ma wyrażoną scenę Ukrzyżowania. Widoczne są trzy krzyże. Pod krzyżem umieszczono trzy postacie. Pod jedną z nich w postawie siedzącej są

³¹ BKW VII 37 D.

³² BKW VII 8 Oct.

³³ BKW VII 28 Oct.

³⁴ BKW VII 36 Fol.

³⁵ Odnosi się do opata Eliasza Schwanenberga z Ołbina koło Wrocławia (29 X 1550 — 14 I 1583). Por. Hermann Hoffmann, *Sandstift und Pfarrkirche St. Maria in Breslau, Stuttgart und Aalen 1971*, s. 76.

³⁶ BKW VII 28 Oct.

umieszczone litery: H.B. Niżej jest napis: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi*. Na dolnej okładce oddany jest Chrystus Zmartwychwstały, który pokonuje szatana.

Zdarzają się też w księgozbiorze biskupa Rostocka egzemplarze oprawione w pergamin z tekstami liturgicznymi i skryptyrystycznymi³⁷. Do nich należy między innymi kłoczek, w którym umieszczone jest *Concio de vestitu et fructu haereseon*, jakie wydrukowano w Nysie w 1578 roku, autorstwa ks. Stanisława Sokolowskiego, kaznodziei królewskiego. Egzemplarz pracy Felicjana Capito³⁸ pt. *Explicationes catholicae* z 1581 roku oprawiony został w biały pergamin. Brak przy nim tasiemek do zawiązywania. Na okładce są wyciśnięte litery: M.E.C. 1594 (Matthias Eytner Canonicus). *Disputationes* św. Roberta Bellarmina³⁹ otrzymały oprawę z tektury obciążonej w skórę z bogatym ornamentem liści, kwiatów i głów ludzkich. Przednia okładka ma scenę Ukrzyżowania. Pod krzyżem są dwie postacie. Jedna wskazuje na krzyż i napis: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi*. Podane są też litery: M.E.C. 1594 (Matthias Eytner Canonicus). Dolna okładka przedstawia Judytę z mieczem i głową Holofernesa i napis: „Voluntatem timencium se faciet Dominus” (Psal.). Wymowną pod względem treści jest oprawa egzemplarza dzieła Marcina Chemnitiusa, *Loci theologici* z 1594 roku⁴⁰. Składa się ona z deski i skóry z ornamentem liści, kwiatów, głów i postaci ludzkich, symbolizujących: Fides, Spes, Caritas. Na przedniej okładce wyrażono symbol Trójcy Przenajświętszej, nad którą umieszczono słowa: „Trinitas adoranda — non scrutanda”. Niżej są słowa: „Sancta Trinitas est mea haereditas”. Okładka dolna ma scenę Ostatniej Wieczerzy. W oprawie zachowane są dwie klamry. Egzemplarze prac luterskiego teologa, Idziego Hunna, jakie znalazły się w księgozbiorze biskupa Sebastiana Rostocka wydane w latach 1594 i 1595, zostały oprawione w deskę i skórę z ornamentem. Przednia okładka ma scenę Ukrzyżowania i słowa „Sic Deus dilexit mundum ut omnis qui credit in Eum non pereat”. W górnej części okładki są litery: A.H.L., niżej data 1595. Na dolnej okładce widnieją dwie postacie i napis: Georgius Kammelberger⁴¹. Dość liczne *Sermones* Oliwiera Maillarda, zachowane w księgozbiorze biskupa Sebastiana Rostocka, mają oprawę z deski obciążonej w skórę z ornamentem orłów i kwiatów oraz z pergaminem i z tekstami liturgicznymi: *Cordibus nostris quaesumus, Ad Magnificat* — (antyfona), *Ad Benedictus* —

³⁷ BKW VII 72 Qu.

³⁸ BKW VII 87 Oct.

³⁹ BKW VII 41 Fol.

⁴⁰ BKW VII 29 Qu.

⁴¹ BKW VII 37 Oct. VII 38 Oct.

Sabbato leccio prima secundum Joannem⁴². Oprawa w deskę i skórę z ornamentem roślin, liści, scen rodzajowych, głów ludzkich, z okuciami i klamrami przy dziele Predigten Jerzego księcia z Anhalt, wydanych w 1561 roku, ma datę 1573 i litery: MR⁴³. W oprawie egzemplarza dzieła Jerzego Bruno, wydanego w 1566 roku w Kolonii, na temat konkubinatów duchownych, jest zastosowany pergamin z tekstem kalendarzowym (super annos arabum)⁴⁴. Kazania Hieronima Powodowskiego z 1578 roku w księgozbiornie Rostocka mają oprawę z deski i skóry, barwionej na brązowy kolor, z wyciskami kwiatów, wzorów i herbów. W górnej okładce herb ma napis: Recte agens Expecto Dominum". Na herbie dolnej okładki są słowa: „De maiorum gloria virtute propria innixus". W oprawie zachowały się dwie klamry. Na karcie ochronnej widnieją charakterystyczne słowa: „Bona est substantia cum non est peccatum in conscientia"⁴⁵. Kazania Filipa Diez z 1589 roku są oprawione w deskę i skórę z bogatym ornamentem postaci, głów ludzkich, liści i kwiatów. Na przedniej okładce jest widoczna postać sprawiedliwości z mieczem i wagą oraz słowa: „Iusticie quisquis picturam lumine cernis"⁴⁶. Egzemplarz Methodus concionandi głośnego luteranina, zwalczającego Kościół katolicki, zwłaszcza Jezuitów, pióra Idziego Hunna, oprawiony został w tekturę i skórę z nutami. Na przedniej okładce jest scena Ukrzyżowania, litery A. H. F. oraz zdanie „Sic Deus dilexit mundum, ut omnis, qui credit in Eum non pereat"⁴⁷.

Egzemplarz kazań Jana Osoriusa, jezuitę, wydanych w Antwerpii w 1597 roku, otrzymał oprawę z tektury i skóry z bogatym ornamentem liści i kwiatów. Na przedniej okładce jest wyciśnięty herb i głowa św. Jana Chrzciciela oraz litera: W. Niżej są widoczne litery: BMD. i data 1598. Na dolnej okładce jest ten sam herb⁴⁸, jak na okładce przedniej.

Wydane w 1600 roku kazania Jerzego Scherera oprawione są w deskę i skórę z bogatym ornamentem roślin, kwiatów, głów ludzkich⁴⁹. Brak w oprawie klamer. Na okładce widoczne są litery: G.V.T.M.G. 1601. Tektura i biała skóra jest zastosowana w oprawie egzemplarza Antoniego de Guevarra, autora kazań pasyjnych, pt. *Mons Calvariae*, wydrukowanego w 1603 roku. W oprawie wyciśnięta jest data 1611 i litery I.N.F.⁵⁰. Egzemplarze dzieł Mateusza

⁴² BKW X 11 Oct.

⁴³ BKW X 54 Fol.

⁴⁴ BKW X 7 D.

⁴⁵ BKW X 11 D.

⁴⁶ BKW X 34 Oct.

⁴⁷ BKW IX 9 Oct.

⁴⁸ BKW X 13 D.

⁴⁹ BKW X 57 Fol.

⁵⁰ BKW X 123 Qu.

Tympiusa w księgozbiornie biskupa Rostocka oprawione są w tekturę i skórę brunatną z wyciskami linii oraz superekslibrisami (S.H.S) i postaciami Matki Bożej Bolesnej⁵¹. Wydane w 1616 roku *Sermones* Jakuba de Voragine mają oprawę z tektury i skóry z nutami na grzbiecie i narożnikach. Widoczne są też litery: B.B.V.P.L. oraz 1617 rok⁵². Egzemplarz *De arte bene moriendi* św. Roberta Bellarmina w wydaniu kolońskim z 1626 roku oprawiono w tekturę i białą skórę z wyciśniętymi literami: B.B.V.P.I. oraz datę 1621, czyli wcześniejszą od daty wydania⁵³. Dzieła Jeremiasza Drexeliusa w wydaniu monachijskim 1628 roku zostały oprawione w deskę i skórę ze złożonym superekslibrisem⁵⁴. Na grzbiecie jest napis: Hieremieae Drexelli Opera. 1581+1638. Ciekawe dzieło pt. *Mariana Corona Stellarium* z roku 1629 napisane przez brata Marcina, cystersa z Henrykowa, zostało oprawione w tekturę obciągniętą w pergamin z tekstem i nutami⁵⁵. Dzieło Mariana Socinusa zostało oprawione w tekturę i skórę z ornamentem liści, kwiatów, głów i postaci ludzkich. Wśród uwidoczniionych postaci jest Matka Boska z Dzieciątkiem Jezus⁵⁶.

*Liber VI. Decretalium*⁵⁷ w wydaniu lyońskim 1548 roku ma oprawę tekturową, obciągniętą w skórę z ornamentem liści, kwiatów i wzorów oraz postaci ludzkich. Wyciśnięta jest też na niej data 1549. Repetycje do szóstej księgi dekretalów w wydaniu weneckim 1587 roku mają oprawę z deski i skóry z bogatym ornamentem postaci ludzkich, głów, liści i kwiatów. W środku okładki widnieje postać z mieczem i wagą oraz litery: S.G.D.O. 1589⁵⁸. Wydane w Spirze w 1597 roku komentarze do traktatu o publicznych konkubinariuszach Bernarda Choveroniusa⁵⁹ zostały oprawione w tekturę i skórę na grzbiecie i narożnikach z ornamentem wzorów, kwiatów, liści i głów ludzkich. Na przedniej okładce wyciśnięto litery: F.O.V. 1606. Reszta tektury jest bez pokrycia skórą i barwiona na zielono. Kłosek z dziełami prawniczymi⁶⁰ z lat 1607, 1610, 1611 Jakuba Gretsera oprawiony jest w tekturę i białą skórę. Na okładce wewnętrznej zaznaczono: *Catalogus librorum in hoc opusculo ligatorum*. Wydane w 1509 roku *Repertorium aureum* Jana Bertachiusa ma oprawę z deski obciągniętej na grzbiecie i do połowy okładzinki w skórę. Przy końcu drugiej części jest zdanie: Al-

⁵¹ BKW X 48 Oct.

⁵² BKW X 2 Qu.

⁵³ BKW XI 53 D.

⁵⁴ BKW XI 10 Qu.

⁵⁵ BKW XI 117 Oct.

⁵⁶ BKW XII 60 Fol.

⁵⁷ BKW XII 19 Fol.

⁵⁸ BKW XII 67 Fol.

⁵⁹ BKW XII 33 Oct.

⁶⁰ BKW XII 58 Oct.

tera post primam sum pars ego Sixte. Secundum det mihi sacra precor Bibliotheca locum⁶¹. *Digestum novum* z przedmową z 1526 roku ma oprawę z deski i skóry z bogatym ornamentem roślin, kwiatów i postaci ludzkich, wśród nich widnieje — Georgius Dux i inni⁶². *Institutiones* Justyniana⁶³ z 1536 roku mają oprawę z deski i skóry z ornamentem postaci: Joannes Dux i Gregorius Dux 1536. Indeks rad Filipa Deciusa Mediolańskiego z 1546 roku oprawiony jest w deskę i skórę z ornamentem bogatym, zwłaszcza postaci ludzkich, oraz słów: Iustificatio, Fides, Spes i inne⁶⁴. Bardzo piękną oprawę ma egzemplarz pracy Franciszka Zoannettusa o rzymskim imperium, z roku 1563. Oprawa składa się z tektury i skóry z bogatym ornamentem postaci ludzkich, alegorii rajszych z postaciami Adama, Ewy, kuszenia przez węża, św. Jana Chrzciciela oraz datą 1559, a więc wcześniejszą od roku wydania⁶⁵. Widoczny jest też symbol sprawiedliwości z mieczem. Wydana drukiem w 1567 roku praktyka kryminalna Antoniego Blanciusa ma ozdobną oprawę z deski i skóry z ornamentem liści, kwiatów, głów ludzkich. Na przedniej okładce jest scena Ukrzyżowania i słowa: Ave Crux spes unica. Na dolnej okładce ujęty jest św. Jerzy zwyciężający smoka⁶⁶. Egzemplarz pracy Jakuba Alvarottiego o prawie feudalnym⁶⁷, wydany w 1570 roku, ma oprawę z tektury barwionej na kolor czarny z wyciśniętymi liniami i postaciami oraz ze skóry z ornamentem i napisem C F V. 1583. W 1572 roku wyszła w Kolonii praca Jakuba Menochiusa o nabyciu prawa posiadania⁶⁸. Egzemplarz w księgozbiorze biskupa Rostocka otrzymał oprawę z tektury i skóry z tłoczonym ornamentem z liści, kwiatów i herbów. Na przedniej okładce jest herb „Des Heiligen Romischen Keisertums Wappen” i litery: G.G.B.G. — L.B.B. Na dolnej okładce jest również herb i data 1576. W oprawie dzieła Bartłomieja a Saliceto na temat Kodeksu⁶⁹ widnieje herb z napisem: Aug. Herzog zu Saxen. Szereg egzemplarzy w księgozbiorze biskupa Rostocka z zakresu prawa świeckiego ma oprawę z wyciśniętą datą 1560, chociaż wydania są późniejsze, na przykład z 1576 roku, jak *Consilia* Oldrada de Ponte⁷⁰. Egzemplarz pracy Bartłomieja Blarerusa z komentarzami do kodeksu z 1579 roku⁷¹ ma oprawę

⁶¹ BKW XIV 86 Fol.
⁶² BKW XIV 104 Fol.
⁶³ BKW XIV 125 Fol.
⁶⁴ BKW XIV 225 Fol.
⁶⁵ BKW XIV 376 Qu.
⁶⁶ BKW XIV 286 Oct.
⁶⁷ BKW XIV 166 Fol.
⁶⁸ BKW XIV 195 Oct.
⁶⁹ BKW XIV 59 Fol.
⁷⁰ BKW XIV 191 Fol.
⁷¹ BKW XIV 139 Oct.

tekturową barwioną na różowo. Na karcie ochronnej tegoż egzemplarza widnieje nazwisko i imię: Henning Goden oraz słowa: „Jurisdictio sine executione est velut campana sine pistillo”. Reguły prawa cywilnego i papieskiego w opracowaniu Jana Chrzciciela Nicolai z 1586 roku⁷² mają oprawę z tektury i skóry obciągniętej z pięknym ornamentem roślin, kwiatów i popiersi ludzkich, wśród których powtarza się najczęściej Mojżesz, św. Jan Chrzciciel, św. Piotr i Paweł oraz data 1539. Repetycje z prawa kanonicznego Kwintyliusza Mandosiusa⁷³, wydane w Wenecji w 1587 roku, zostały oprowiane w 1589 roku. Taka bowiem data jest wyciśnięta w oprawie tekturowej obciągniętej w skórę z ornamentem kwiatów, liści, herbów i postaci ludzkich oraz liter: S.G.D.O. Traktat o prawie feudalnym, opracowany przez Henryka a Rosenthal, wydany w 1597 roku⁷⁴, otrzymał oprawę z tektury, ze skórą na grzbiecie i narożnikach, z ornamentem liści, kwiatów i głów ludzkich oraz liter: W. Egzemplarz pracy Jakuba Menochiusa⁷⁵, wydrukowanej w 1599 roku, został oprowiany w tekturę barwioną na kolor różowy z wyciskiem linii, na grzbiecie i narożnikach jest skóra z ornamentem kwiatów, herbów, linii i głów ludzkich oraz liter: W. i G.L. Traktat prawniczy Konrada Lancellotta z 1600 roku ma oprawę z tektury i białej skóry, wykonaną w 1610 roku. W oprawie wyciśnięto też litery: G.S.D.⁷⁶ W dość licznie zachowanych egzemplarzach prawniczych księgozbioru biskupa Rostocka powtarza się oprawa z tektury obciągniętej w skórę z ornamentem linii, liści, kwiatów i postaci ludzkich z dominującą wśród nich postacią i napisem: Holoferni caput Dominus Abster. M.A. Iud. 1560. Na dolnej okładce jest postać niewiasty i napis: „Lucretia mortem sibi adscivit. H.H. 1560”⁷⁷. Oprawa ta zachodzi przy egzemplarzu dzieła Franciszka Milanensis *Aureae Decisiones Regiae Curiae Regni Siciliae* z 1600 roku i szeregu innych dzieł.

Kronika Jana Nauclera, jaka się znajduje w księgozbiorze biskupa Rostocka, wydana w Kolonii w 1579 roku, ma dość bogatą oprawę. Składa się ona z deski i skóry. Ma dwie mosiężne klamry do zamykania. Na okładce jest dość bogaty ornament. Górna okładka przedstawia postać z mieczem. W lewej ręce trzyma ona uciętą głowę. Napis głosi: „Voluntatem timencium se faciat Dominus Isai”. Na dolnej okładce widnieje postać ludzka na tle miasta, w prawej ręce trzyma młot, którym zamierza uderzyć i wbić gwóźdź w głowę leżącej u jej stóp postaci ludzkiej. Napis: „sic perdat omnes inimici Domine iudicii”. Jako ornament oprawy

⁷² BKW XIV 27 Fol.
⁷³ BKW XIV 67 Fol.
⁷⁴ BKW XIV 382 Fol.
⁷⁵ BKW XIV 253 Fol.
⁷⁶ BKW XIV 8 Qu.
⁷⁷ BKW XIV 236 Fol.

widnieją głowy ludzkie, liście i kwiaty. Na wewnętrznej stronie górnej okładki jest napis: „virtus clarior stella”⁷⁸. *Antiquitatum libri* Berosiego, kapłana chaldejskiego, wydrukowane w 1612 roku, oprawione zostały w tekturę i pergamin z tekstem oraz nutami, między innymi tekst podaje „tenebris consurge polonia pretiosi martiris”⁷⁹. W oprawie klocka⁸⁰, zawierającego dzieła Henryka Korneliusza ab Nettesheym i Lucjana z roku 1529, widnieją litery: A T C. 1559 i napis „Voluntatem timentium se”, a wśród postaci jest: Eras(mus) Ro(tterodamus), Me(lanchtonis) Philip(pus). Kompendium filozofii naturalnej Franciszka Titelmannusa⁸¹ z 1596 roku ma oprawę z tektury i skóry barwionej na brązowy kolor z silnym ornamentem linii i wzorów. Na przedniej okładce jest supereklibris z herbem i słowami w otoku: „Joannes Dei Gratia Episcopus Wratislaviensis Supre(mus) utriusque Siles(iae) Capit(aneus) 1601”⁸². Na dole okładki podana jest data 1602. Wydane w 1560 roku *Noce attyckie* Aulusa Gelliusa oprawione razem z *Annotationes* Stefana Pighiusa, zabezpieczono oprawą z tektury i skóry w 1567 roku. Data ta jest podana na przedniej okładce⁸³. *Zywoty znakomitych mężów* Plutarcha z Cheronei⁸⁴ z 1573 roku mają oprawę pergaminową z widocznymi literami: C.F. i datą 1580. Wydane drukiem w Kolonii w 1535 roku *Kolokwia* Erazma z Rotterdamu⁸⁵ oprawione są w deskę i skórę brązową z wyciskami ozdób i postaci różnych (Venus i inne). Na okładce jest napis: *Colloquia Eras(mi)* i data 1533. Wydany w Wenecji w 1592 roku *Dictionario* Filipa Venutio Cortona⁸⁶ ma oprawę z tektury i skóry z ornamentem linii, geometrycznych figur z literami: A H V. 1593.

Przedstawione tu oprawy książek w zbiorze biskupa Rostocka, niektóre cieszące się wysokim wyposażeniem artystycznym, świadczą, że nasz bibliofil zabiegał usilnie o zabezpieczenie przed zniszczeniem gromadzonych dzieł i o odpowiednie dla nich artystyczne upiększenie.

V. NABYWANIE KSIĄŻEK PRZEZ BISKUPA S. ROSTOCKA

Różnymi sposobami pomnażał biskup Rostock swój księgozbiór, który wszedł później do zbiorów Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu.

wiu. Do tych sposobów nabywania należy droga kupna, z jakiej on niewątpliwie korzystał. Zachowane na wielu egzemplarzach księgozbioru zapisy cen nabycia i kupna poszczególnych książek mówią nam o tym wyraźnie. Oczywiście, że nie na wszystkich egzemplarzach omawianego księgozbioru widnieją zanotowane wysokości cen nabywanych książek.

Inną drogą nabywania książek przez biskupa Rostocka było otrzymywanie ich przez darowiznę od różnych osób, które pragnęły uczcić naszego zapalonego bibliofila, podkreślić jego zasługi czy rolę kulturalną, obdarzając go różnymi dziełami. Zdarzają się też nabytki od innych osób.

Dzieło Franciszka Zoannettusa¹, radcy prawnego, doktora, doradcy cesarza Ferdynanda I, profesora zwyczajnego prawa w Ingolstadtzie, traktujące o Imperium Rzymskim pt. *De Romano Imperio ac eius iurisdictione* z roku 1563 oraz oprawione z nim drugie dzieło *De Primatu Prioris geniti Regum Magnorumque Principum Romani Orbis Liber*, posiada bardzo piękną oprawę, z bogatym ornamentem postaci ludzkich i alegorii rajszych (Adam, Ewa wąż, kuszenie, św. Jan Chrzyciel), postaci sprawiedliwości z roku 1559. Poprzednim jego właścicielem był Georgius Lassota a Strehlau et Rorkwitz Iuris utriusque Doctor et Cancellarius Bregensis. Anno a Christo nato 1564. die 13. Augusti. Zostało ono nabyte za 15 groszy². Komentarz do Izajasza proroka, napisany przez Hektora Pintusa, w wydaniu antwerpskim z 1567 roku³, biskup Rostock nabył za cenę 22 groszy. Na wewnętrznej stronie okładki, w górnej jej części, egzemplarza dzieła Jerzego Edera, *Oeconomia Bibliorum*, wydanego w 1568 roku, podano jego cenę nabywcą 3 1/2 talara⁴.

Nabyte przez biskupa Rostocka pewne książki w 1633 roku, kiedy nosił jeszcze nazwisko Rodestock, po nyskim kanoniku Macieju Eitnerze, kupicne przez tegoż w 1594 roku, podają wysokość ceny nabywczej. I tak komentarz do Księgi Rodzaju Benedykta Pereriusa, jezuita, wydany w Ingolstadtzie w 1590 roku, kosztował 25 groszy⁵. Na egzemplarzu *Orthodoxographia*, wydanym w 1555 roku w Bazylei, podano cenę 10 florenów⁶. Na egzemplarzu dzieła Piotra z Poznania, opatrzonego pięknym drzeworytem (Veritas — Doctrina)⁷, zawierającym komentarze do Sentencji Jana Duns Skota, wydrukowane w 1612 roku, podano cenę nabycia 32 grosze, *Resolutiones morales* z 1636 roku Antoniego Diana kosztowały 8 groszy⁸.

¹ BKW XIV 376 Qu.

² BKW XIV 376 Qu. Constat 15 gl.

³ BKW II 119 Oct. Constat 22 g.

⁴ BKW II 12 Fol.

⁵ BKW II 92 Oct. Constat 25 g.

⁶ BKW III 1 Fol. Constat 10 fl.

⁷ BKW V 11 Qu.

⁸ BKW VI 24 Fol. Constat 8 g.

⁷⁸ BKW XV 7 a Fol.

⁷⁹ BKW XV 70 Oct.

⁸⁰ BKW XXII 1 D.

⁸¹ BKW XXII 10 Oct.

⁸² Idzie tutaj o biskupa Jana VI Sitscha (1600—1608). Por. W. Urban, *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej*, Wrocław 1962 s. 189.

⁸³ BKW XXIII 79 Oct.

⁸⁴ BKW XXIII 58 Fol.

⁸⁵ BKW XXIV 8 Oct.

⁸⁶ BKW XLII 6 D.

W zbiorze biskupa Rostocka znalazło się dzieło Jakuba Heerbranda, protestanckiego polemisty, *Compendium theologiae* w wydaniu z 1578 roku⁹, które nabył w Pradze w 1584 roku za cenę 24 białych groszy S. G. Jacobides Hosticensis¹⁰.

Na egzemplarzu Henryka kardynała Hostiensis pt. *Summa aurea*¹¹ w wydaniu lyońskim 1556 roku widnieje zapiska wniesiona, jak można przypuszczać z charakteru pisma, ręką samego Rostocka, o jego cenie: Sebastianus a Rostock Archidiaconus Wratislaviensis constat 21 agl. 1653¹².

Na egzemplarzu *Analysis methodica iuris Pontificii* z 1579 roku, autorstwa Daniela Venatoriusa, podano cenę nabycia 19 groszy¹³. Indeks konsyliów Filipa Deciusa z 1546 roku, zachowany w księgozbiorze biskupa Rostocka, kosztował 5 florenów¹⁴. Cena nabycia książek podana jest na egzemplarzach Bartłomieja Blarerusa z 1579 roku, mianowicie na komentarzach do kodeksu 27 groszy czeskich¹⁵. Komentarz o małżeństwie i zaręczynach Antoniego Gubertusa Costanusa z 1578 roku kosztował 12 groszy¹⁶. Przy egzemplarzu Adriana Puluaeusa o zawieraniu małżeństw bez zgody rodziców uwidoczniono cenę 4 groszy¹⁷. Za reguły prawa cywilnego i papieskiego w opracowaniu Jana Chrzyciela Nicolai¹⁸ z 1586 roku zapłacono 6 talarów 18 groszy. Wydane dzieło Dominika Tuschiusa w 1623 roku z zakresu prawa nabyto za 29 florenów¹⁹. Za żywoty sławnych mężów Plutarcha z Cheronei zapłacono 2 talary²⁰. Wydany w Wenecji w 1592 roku *Dictionario* Filipa Venutio da Cortona kosztował 5 groszy²⁰.

Podane tu niektóre ceny nabycia książek przez biskupa Rostocka nie oddają całkowicie obrazu, ale stanowią pewien odcień warunków nabywczych w tej dziedzinie kulturalnej.

VI ZAINTERESOWANIA CZYTELNICZE

W zgromadzonym księgozbiorze biskupa Sebastiana Rostocka budzą jeszcze specjalne zaciekawienie sprawy czytelnicze. Cel zainteresowania czytelniczego jest oczywisty. Ogólnie można powie-

⁹ BKW VII 28 Oct.

¹⁰ BKW VII 28 Oct. Ego S. G. Jacobides Hostiensis emi Pragae Anno (15)84, pro 24 alb.

¹¹ BKW XII 45 Fol.

¹² BKW XII 7 D. Constat 19 g.

¹³ BKW XIV 225 Fol. constat 5 fl.

¹⁴ BKW XIV 139 Oct. Constat 27 g. Bohem.

¹⁵ BKW XIV 139 Oct.

¹⁶ BKW XIV 139 Oct.

¹⁷ BKW XIV 27 Fol.

¹⁸ BKW XIV 214 Fol. „29 fl. comparatus”.

¹⁹ BKW XXIII 58 Fol.

²⁰ BKW XLII 6 D.

dzieć, że „czytelnik, podejmując lekturę dzieła z zakresu jakiejś dyscypliny naukowej, czyni to przeważnie w tym celu, aby wzbogacić zasób swoich wiadomości z danej dziedziny”. „Funkcjonalna strona takiej lektury jest więc oczywista”¹. Na dobór książek w różnych księgozbiorach wpływała niewątpliwie ideologia polityczna, prawna, moralna, a zwłaszcza religijna². Biblioteki kościelne i klasztorne starały się skrzętnie dobierać i gromadzić takie dzieła, które dopomagały do wykonania zadań, jakie stawały przed tymi instytucjami na polu nauczycielskim i kaznodziejskim. W nauce o książce stwierdzono, że przynależność społeczna czytelników wywiera niemały wpływ na dobór książek³. Jeśli w jakimś księgozbiorze zgromadzono nadmiar poważnej literatury teologicznej, to stanowiło to oczywisty wskaźnik o przynależności danego księgozbioru do środowiska duchownego⁴.

Ciekawe jest też zagadnienie, z jakich oficyn pochodziły książki zebrane w danym księgozbiorze. W badanym księgozbiorze biskupa Rostocka najwięcej dzieł drukowanych wyszło z Frankfurtu nad Menem, bo aż 208 na ogólną liczbę. Potem kroczy Lyon z 91 tytułami, Wenecja — 83, Kolonia — 74, Wittenberga — 46, Antwerpia — 35, Ingolstadt — 32, Lipsk — 25, Bazylea — 24, Moguncja — 23, Paryż — 12, Marpurgi — 10, Praga — 10, Nysa — 7, Norymberga — 7, Strassburg — 7, Jena — 6, Herbornae — 6, Hagenau — 6, Hanoviae — 6, Rzym — 6, Münden — 5, Florencja — 5, Monachium — 4, Augsburg — 4, Dilingen — 4, Spira — 4, Genewa — 3, Wrocław — 3, Kraków — 3, Herbornae Nassoviorum — 3, Wiedeń — 3, Fryburg Bryzgowijski — 3, Eisleben — 2, Amsterdam — 2, Frankfurt nad Odrą — 2, Leodium — 2, Mediolan — 2, Turyn — 2, Tübingen — 2.

Po jednym tytule dzieł wydanych w oficynach posiadamy z Trewiru, Bambergu, Brzegu, Betanii, Brukseli, Drezna, Erfurtu, Frilinga, Bremy, Grazu, Goslaviae, Gorlicii, Halle, Hamburga, Hartbergae, Heidelbergu, Litomyśla, Londynu, Lowanium, Monasteru Westfalskiego, Magdeburga, Ołomuńca, Padwy, Poznania, Rouen, Zurychu, Tuluzy, Wormacji, Werony.

Pod względem treściowym pierwszeństwo w księgozbiorze biskupa Rostocka zdobywa prawo świeckie, bo aż 390 tytułów. Po nim kroczy literatura polemiczna w ilości 164 tytułów, egzegeza Pisma świętego — 74, prawo kanoniczne — 69, kaznodziejstwo — 56, historia świecka — 36, ascetyka — 33, patrologia — 26, humanistyka — 25, dogmatyka — 20, filozofia — 15, historia Kościoła — 14,

¹ K. Głombiowski, *Problemy historii czytelnictwa*, Wrocław 1966 s. 43.

² Głombiowski, *Problemy*, s. 53.

³ Głombiowski, *Problemy*, s. 114.

⁴ Głombiowski, *Problemy*, s. 49.

przyroda — astronomia — 10, teologia pastoralna — 9, po 6 tytułów ma teologia moralna, liturgika, literatura klasyczna, militaria, leksykony. Z zakresu Pisma świętego mamy 4 egzemplarze, matematyki 3, pedagogiki 2, Silesiaca 2, biografii i heraldyki 1, geografii 1. Dział inkunabułów liczy 18 pozycji. W sumie księgozbiór biskupa Rostocka liczy 992 tytuły.

Dzieła księgozbioru pisane są w bezwzględnej większości w języku łacińskim. W języku niemieckim liczymy w księgozbiornie 5 tytułów, w greckim 2, hebrajskim 1, włoskim 1.

Jak wynika z podanego zestawienia, największej dzieł drukowanych znalazło się w księgozbiornie biskupa Rostocka z oficyny w Frankfurcie nad Menem. Zauważono w badaniach nad historią książki, że wydawcy w XVI wieku już dość często starali się informować czytelników za pomocą katalogów wydawniczych. Do szczególniejszego rozgłosu i znaczenia doszły katalogi z targów księgarskich odbywanych we Frankfurcie nad Menem i Lipsku. Katalogi z tychże ośrodków dochodziły nawet do odległych miejscowości. Powiadamiły one nie tylko zawodowych pracowników książki o nowościach na rynku wydawniczym, ale inne rzesze czytelników. Produkcję wydawniczą prezentowano dwa razy do roku na międzynarodowych targach frankfurckich i lipskich⁵.

W księgozbiornie biskupa Rostocka widnieją na licznych egzemplarzach dowody zainteresowania się ich treścią w postaci podkreśleń tekstu i uwag oraz dopisków marginesowych.

I tak Biblia Starego i Nowego Testamentu z roku 1564 ma dość liczne podkreślenia w tekście, świadczące, że czytelnik pragnął pewne sentencje objawienia Bożego bardziej uwypuklić i dla siebie przyswoić lub też zastosować wobec innych. W tekście komentarza do listów św. Pawła Apostoła, napisanego przez Jana Kalwina, drukowanego w 1551 roku⁶, są liczne uwagi i podkreślenia na marginesie w rodzaju: *Fides nos iustificari, quomodo probet*, lub też innego rodzaju: *Quomodo Deus hominem in vitium tradat*. Służąca do interpretacji Pisma świętego *Oeconomia Bibliorum* Jerzego Edera z roku 1568, zachowana w księgozbiornie biskupa Rostocka, ma liczne podkreślenia w tekście, świadczące o lekturze tegoż dzieła. Postylla kardynała Hugona na temat czterech ewangelii⁷ bogata jest w liczne zapiski marginesowe. Widocznie dzieło to stanowiło przedmiot żywej lektury. Charakterystyczne uwagi poumieszczał czytelnik na marginesie polemicznych pism⁸ z lat 1556 i 1557 w rodzaju: *Papae crudelitas adversus Christum. Papatus est horribilis idolatria. Regnum Dei non consistit in vi corporali. Ecclesia*

consolata a Christo. Ecclesiae consolatio in cruce. Ecclesia ubique quaerenda. Extra Ecclesiam non est salus. Signa discernentia Ecclesiam veram a falsa. Signa quae demonstrant papam esse haereticum. Missae sacrificio Idolatria. O niewątpliwych zainteresowaniach czytelnicznych⁹ jako ciekawą lekturą świadczą liczne podkreślenia w tekście i zapiski w wydanych częściach pism Marcina Lutra w Jenie w latach 1555—1558. O zainteresowaniach czytelnicznych wydatnie świadczy też egzemplarz dzieła — *Liber VI. Decretalium* z 1548 roku, mający liczne zapiski marginesowe¹⁰.

Dekretali papieża Grzegorza IX w wydaniu 1548 roku, zachowane szczęśliwie w księgozbiornie biskupa Rostocka, mają w tekście podkreślenia, przypuszczalnie uczynione ręką samego Rostocka, a wskazywałyby na to kolor atramentu, który jest ten sam, jak i w zapisce proveniencyjnej: *Ex libris Sebastiani a Rostock canonici archidiaconi et Nissensis*¹¹. W tekście dzieła Rocha de Curte i Pawła de Citadinis o prawie patronatu są różne podkreślenia, świadczące o zainteresowaniach czytelnicznych, podające treściwe ujęcia w rodzaju: *Femina coram Deo non differt a masculino*¹². Kodeks Justyniana z 1535 roku¹³ na marginesie posiada dość liczne zapiski ręczne, świadectwa niewątpliwie lektury. Liczne uwagi i zapiski na marginesie widnieją na egzemplarzu *Infortiatum* z 1536 roku¹⁴. Wydany w Magdeburgu w 1537 roku sposób kształcenia i wychowania¹⁵ prawniczego książąt i wielmożów w opracowaniu Reinholda Hadamariusza roi się od podkreśleń w tekście¹⁶. Z licznymi zapiskami na marginesie, wniesionymi przez czytelnika, jest w księgozbiornie indeks rad Filipa Deciusa z 1546 roku¹⁷. Dzieła prawnicze Baldusa de Ubaldis z 1562 roku mają obfite podkreślenia w tekście, ślady uważnej niewątpliwie lektury wymienionej książki¹⁸. Przedmiotem gorliwej lektury i zainteresowania czytelnika były niewątpliwie dzieła Franciszka Zoannettusa o imperium rzymskim¹⁹. Czytelnik interesował się również pracą Jakuba Menochiusza o nabywaniu prawa posiadania²⁰, o czym świadczą podkreślenia w tekście egzemplarza nabytego przez Rostocka. W egzemplarzu na temat zawierania małżeństw bez zgody rodzi-

⁵ BKW VII 2 Fol.

⁶ BKW XII 19 Fol.

⁷ BKW XII 18 Fol.

⁸ BKW XII 41 D.

⁹ BKW XIV 96 Fol.

¹⁰ BKW XIV 112 Fol.

¹¹ BKW XIV 122 D.

¹² Na grzbiecie oprawy egzemplarza XIV 122 D dano napis: *Modus Educationis Juventutis*.

¹³ BKW XIV 225 Fol.

¹⁴ BKW XIV 54 Fol.

¹⁵ BKW XIV 376 Qu.

¹⁶ BKW XIV 195 Oct.

⁵ Głombowski, *Problemy*, s. 23.

⁶ BKW II 89 Fol.

⁷ BKW II 95 Fol.

⁸ BKW VII 9 Qu.

ców z roku 1578, pióra Adriana Puluaesa, są częste podkreślenia w tekście. Są to ewidentne dowody lektury tegoż dzieła przez czytelnika²¹. Zainteresował się również czytelnik treścią dzieła Jana Chrzyciela Nicolai²² o regulach prawa cywilnego i papieskiego. Podkreślenia w tekście egzemplarza w księgozbiorze biskupa Rostocka dają świadectwo o lekturze ze strony chętnego czytelnika. Praca ta w naszym księgozbiorze jest z roku 1586. W egzemplarzu historii bizantyńskiej znajdują się również podkreślenia w tekście i uwagi na marginesie²³ dające świadectwo o niewątpliwym zapoznaniu się z treścią niniejszej książki.

Szczerze zainteresowania czytelnika wzbudziła bezsprzecznie praca Kaspra Peucera z roku 1571 pt. *Hypotheses astronomicae*, mająca w tekście liczne podkreślenia, wykresy i figury geometryczne oraz zapiski²⁴ atakujące między innymi przełomowe odkrycia Mikołaja Kopernika w dziedzinie astronomii.

Jak świadczą podkreślenia w tekście i zapiski marginesowe, przedmiotem pilniejszej lektury było dzieło o treści liturgicznej Wilhelma Duranda pt. *Rationale divinatorum officiorum*²⁵. W zapisce proveniencyjnej książkę tę podarował w 1554 roku Fabian Kindler zakonnikom z klasztoru Św. Wincentego we Wrocławiu, aby „diligenter legant de caeremoniis Ecclesiae et quis instituit”. Z tego środowiska książka przeszła do rąk biskupa Rostocka. *Colloquia* Erazma z Rotterdamu cieszyły się niezawodnie powodzeniem jako lektura wśród czytelników, ponieważ na marginesie zachowanego egzemplarza w księgozbiorze biskupa Rostocka są zapiski i podkreślenia w tekście²⁶.

Trudno jest powiedzieć coś pewnego na temat innych dzieł, znajdujących się w księgozbiorze biskupa Rostocka, czy i o ile stanowiły one przedmiot gorliwej lektury i zaciekawienia. Można jednak przypuszczać, że nie nabywano ich tylko ze względów czysto bibliofilskich, ale widocznie miały one służyć jakąś pomocą w pracy kapłańskiej i duszpasterskiej, a nawet administracyjnej. Większość wskazówek naprowadza na ich lekturę.

ZAKOŃCZENIE

Biskup Sebastian Ignacy Rostock, ordynariusz wrocławski (1664—1671), posiada wiele wybitnych zasług położonych na niwie diecezji wrocławskiej w dziedzinie duszpasterstwa, kaznodziejstwa i administracji. Stąd

²¹ BKW XIV 139 Oct.

²² BKW XIV 27 Fol.

²³ BKW XV 45 Fol.

²⁴ BKW XVIII 13 Oct.

²⁵ BKW VIII 107 Fol.

²⁶ BKW XXIV 8 Oct.

jego postać budziła szczerze zainteresowanie w świecie naukowym nie tylko dawniej, ale i dzisiaj.

Biskup Rostock okazał się również naprawdę skrzętnym i zamiłowanym bibliofilem. Zdołał on zgromadzić pokaźny księgozbiór z różnych dziedzin nauk filozoficzno-teologicznych i innych, stanowiący piękny dowód ówczesnej kultury środowiska i kierunków nurtujących duchowieństwo śląskie.

Trzeba też z naciskiem podkreślić, że biskup Rostock doceniał słuszną i roztropnie pożyteczną rolę książki w pracy duszpasterskiej i kaznodziejkiej oraz administracyjnej. Przez właściwe i celowe popieranie piśmiennictwa chciał przyczynić się wydatnie do rozwoju katolicyzmu na Śląsku. Zgromadził on z ogromnym zamiłowaniem i poświęceniem pokaźny księgozbiór, ofiarowany później Bibliotece Kapitulnej we Wrocławiu. Księgozbiór ten świadczy o szczerym umiłowaniu przez biskupa Rostocka książki w pracy duszpasterskiej. Doceniał on wyraźnie służebną rolę książki na tym odcinku.

Wśród zebranych książek przez biskupa Rostocka przeważa po początkowych inklinacjach skrypturystyczno-kaznodziejskich bezwzględnie siłą konieczności życiowej dział prawny, podyktowany pozycją pielęgnowanych stanowisk kościelnych i państwowych. Biskup Rostock nabywał książki drogą kupna, darowizny lub spadku. Książki w zbiorze biskupa Rostocka są oprawione zgodnie z duchem czasu przeważnie w deskę i skórę, najczęściej z odpowiednio dobranym ornamentem i zabezpieczeniem przed zniszczeniem. Inne mają oprawę z tektury i skóry z ornamentem. Rzadziej w oprawie użyty jest pergamin z zachowanym tekstem liturgicznym i nutami. Spośród zgromadzonych dzieł w księgozbiorze biskupa Rostocka najwięcej z nich wyszło drukiem we Frankfurcie nad Menem, bo aż 208 na ogólną liczbę 992 tytułów. Potem idzie Lyon z 91 tytułami, Wenecja — 83, Kolonia — 74 i inne.

Pod względem treściowym w omawianym księgozbiorze pierwszeństwo zdobyło prawo świeckie, bo aż 390 tytułów. Po nim kroczy literatura polemiczna — 164 i egzegeza Pisma świętego — 74.

Na wielu egzemplarzach widnieją liczne podkreślenia w tekście i zapiski marginesowe. Świadczą one niezawodnie, że książki te stanowiły przedmiot pilnej lektury ze strony czytelnika lub posiadacza. Przemawia z nich kultura czytelnicza owych czasów i ludzi, zwłaszcza duchowieństwa.

DODATEK

ZRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

1. Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu

1 Akten aus der Zeit des Bischofs Karl Joseph. Regesten. Sygn. I A 7 a.

- 2 Akten aus der Zeit Bischofs Sebastian von Rostock. Sygn. I A 7 b.
- 3 Belaeg zur Stipendienstiftung des Bischofs Sebastian von Rostock. Sygn. I A 7 s.
- 4 Jana Długosza (Longini) Cronica Episcoporum Wratislaviensium. Sygn. II a 5.
- 5 Vitae Episcoporum Wratislaviensium. Sygn. II a 8.
- 6 Executorial- Raytung der Verlassenschaft des Hochwürdigsten Sebastiani Bischoffens zu Bresslaw (9 April 1675). Sygn. II a 18.
- 7 Liber receptionum V. Capituli S. Joannis Wratislaviensis 1635—1686. Sygn. III a 11.
- 8 Notata ex actis capitularibus. 1650—1699. Sygn. III b 36.
- 9 Liber receptionum 1562—1703. Sygn. IV d 1.
- 10 Chronicon compendiosum acta et facta memoria digna complectens Canoniam Wratislaviensem in Arena maxime concernentia ex antiquo authentico manuscripto de origine et initio nostrae Canoniae ac serie huius loci abbatum ab anno 1108 usque ad annum 1726 tractante de verbo ad verbum desumptum, noviterque descriptum et dein ab hoc anno in annos ulteriores contunatum a Balthasare Antonio Biener. Sygn. V, 4.
- 11 Historia primi decenni de ortu ac progressu primum Missionis, dein Residentiae, tandem Collegii Wratislaviensis Societatis Jesu conscripta a P. Julio Caesare Coturio. Sygn. V, 39.

2. Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu

- 1 Manuscripta Theologica Sebastiani a Rostock: Tractatus de Fide Divina ad 2-dam 2-ae D. Thomae a quaestione prima usque ad 26-am. Sygn. 212.
- 2 Manuscripta Theologica Sebastiani a Rostock. Tractatus de sacramentis in genere. Sygn. 213.
- 3 Adm. R. P. Godefridi Franckenii Societatis Jesu Sacerdote nec non Almae Universitatis Olomucensis Artium et Philosophiae Professoris Doctissimi In Universam Aristotelis Logicam Commentarius a Sebastiano Ignatio Rodestock Silesio Grotgovieno chartae demandatus Anno Partus Virginei 1628. Sygn. 216.

Summariu

DE SEBASTIANO IGNATIO ROSTOCK ORDINARIO WRATISLAVIENSI
(1664—1671) MERITO BIBLIOPHILO

Sebastianus Ignatius Rostock, ordinarius Wratislaviensis in annis 1664—1671, pertinet ad insignes figuras in serie episcoporum huius illustris sedis in Polonia catholica, in anno 1000 fundatae. Merita eius in cura

animarum, arte praedicandi et administratione dioecesis sunt sine dubio magna et evidantia. Martini Lutheri reformatio magnam genuit discordiam inter duas in Germania confessiones, indeque religiosa vita Silesiae pertristem passa est cladem. Tota dioecesis Wratislaviensis religiosis seditionibus perturbata erat. Magna pars incolarum Silesiae, praesertim in civitatibus oppidisque, sua sponte vel sub influxu terroris principum, nobilium magistratumque novae religioni nomen dedit. Decursu temporis vita religiosa catholicorum in Silesia per protestantes quam maxime opprimebatur. Melior spes felicitatis evolutionis religiosae vitae catholicorum in dioecesi Wratislaviensi effulgebat post peractam pacem Westphalicam.

In hisce temporibus Sebastianus Ignatius Rostock, bene praeparatus in universitate Olomucensi, laborabat cum maxima diligentia et assiduitate in cura animarum in Nissa, civitate episcopali, postea in ecclesia cathedrali Wratislaviae. Electus in episcopum Wratislaviensem in anno 1664 ampliavit suum fervorem et ardorem mentis.

Durante labore in cura animarum actionibusque officii episcopalis Sebastianus Ignatius Rostock colligit magnam bibliothecam variorum librorum, quam testamentaliter notae Bibliothecae Ecclesiae Cathedralis in Wratislavia adscripsit.

Haec bibliotheca consistit pulchrum monumentum non solum culturae spiritualis illorum temporum, sed etiam dat testimonium scientificarum investigationum ex parte sacerdotum monachorumque. Mala herba cito crescit, propterea sacerdotes catholici laborantes in cura animarum praedicantesque ad populum praedicationes et contiones conquirentur defensionem et adiutorium in bonis libris scietificisque operibus.

Bibliotheca episcopi Rostock investigatur in hac dissertatione.